

Редакційна колегія:
КІРСЄВ О.І. (голова),
БУРЯК С.В., БАЖАЛ Ю.М., ГАЙДАР Є.Т.,
ГАЛЬ В.М., ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С., ГЕЄЦЬ В.М.,
ГРЕБЕНІК Н.І., ГРУШКО В.І., ДОМБРОВСЬКИ Марек,
ІЛАРІОНОВ А.М., КРАВЕЦЬ В.М.,
КРОТЮК В.Л., КРЮЧКОВА І.В.,
ЛАНДІНА Т.В., МАТВІЄНКО В.П.,
МЕЛЬНИЧУК М.О., МІЩЕНКО В.І.,
МОРОЗ А.М., ОСАДЕЦЬ С.С.,
ПАЛАМАРЧУК А.Б., ПАСІЧНИК В.В.,
ПАТРИКАЦ Л.М., ПЕТРИК О.І.,
ПОДОЛЄВ І.В., РАЄВСЬКИЙ К.Є.,
РИЧАКІВСЬКА В.І., САВЛУК М.І., САВЧЕНКО А.С.,
СЕНИЩ П.М., СМОВЖЕНКО Т.С., ФЕДОСОВ В.М.,
ХОФФМАНН Лутц, ШЕВЦОВА О.Й.,
ШЛАПАК О.В., ШУМИЛО І.А.,
ЮЩЕНКО В.А., ЯРЕМЕНКО С.О.,
ЯЦЕНЮК А.П.

Номер підготовлено редакцією
періодичних видань НБУ

Головний редактор
ПАТРИКАЦ Л.М.

Заступник головного редактора
КРОХМАЛЮК Д.І.

Відділ з випуску журналу "Вісник НБУ"
Начальник відділу **ПАПУША А.В.**

Заступник начальника відділу **ГАВРИЛЕНКО З.А.**

Редактор з питань бухгалтерського обліку,
розрахунків та інформаційно-програмного
забезпечення **КОМПАНІЄЦЬ С.О.**

Редактор з питань валютного регулювання
та міжнародних банківських зв'язків **БАКУН О.В.**

Відповідальний секретар **ЛІПІНСЬКА С.М.**

Головний художник **КОЗИЦЬКА С.Г.**

Літературний редактор **КУХАРЧУК М.В.**

Дизайнери **ПЛАТОНОВА Н.Г., ХАРУК О.В.**

Коректори **СІЛЬВЕРСТОВА А.І., ГОРБАНЬ Н.В.,
ПОНУР Л.О.**

Оператор **ЛИТВИНОВА Н.В.**

Реклама і розповсюдження:
ГРЕБІШКОВ В.І., ФЕСЕНКО Н.М.

Фото **НЕГРЕБЕЦЬКОГО В.С., ХМАРИ В.П.,
МІЛЕВСЬКОГО Л.А.**

Черговий редактор
КОМПАНІЄЦЬ С.О.

Адреса редакції:

просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна
тел./факс: (044) 264-96-25
тел.: (044) 267-39-44

E-mail: litvinova@bank.gov.ua

Журнал зареєстровано Держкомвидавком України
09.06.1994 р., свідоцтво КВ № 691

Засновник і видавець:
Національний банк України.

Адреса: вул. Інститутська, 9, Київ-8, 01008, Україна

Журнал рекомендовано до друку

Вченою радою Київського національного
економічного університету

Публікації в журналі Вищою атестаційною комісією
України визнано фаховими

Видається у комплекті з додатком "Законодавчі
і нормативні акти з банківської діяльності"

Передплатний індекс 74132

Дизайн

Редакція періодичних видань НБУ

Надруковано з готового оригінал-макета

відділом видавничого обслуговування

Господарсько-експлуатаційного управління НБУ

Адреса друкарні:

просп. Науки, 9, Київ-28, 03028, Україна

Формат 60 × 90 / 8. Друк. офсетний.

Фіз. друк. арк. 9.0

Умовн. друк. арк. 9.0. Обл.-вид. арк. 10.4

Тираж 2000 прим.

При передруку матеріалів, опублікованих у журналі,
посилання на "Вісник Національного банку України"
обов'язкове. Редакція може публікувати матеріали в
порядку обговорення, не поділяючи думку автора.
Відповідальність за точність викладених фактів несе
автор, а за зміст рекламних матеріалів —
рекламодавець.

© Вісник Національного банку України, 2004

Вісник Національного банку України

10/2004

*Щомісячний науково-практичний журнал
Національного банку України*

Видається з березня 1995 року № 10 (104) ♦ Жовтень 2004

Здано до друку 22.09.2004 р.

*Основні
засади
грошово-
кредитної
політики
на 2005 рік*

**Курс —
на стабільність**

Компанія “Іv Кабельні Системи” більше 7 років займається створенням високонадійних інженерних підсистем і комунікацій

Інженерні системи

www.iv.com.ua

Діяльність “Іv Кабельні Системи” представлена такими напрямками:

- ♦ **Структуровані кабельні системи** — створення кабельної інфраструктури для розгортання високошвидкісних обчислювальних мереж, систем телефонного зв'язку, побудови систем керування технологічними процесами, сигналізації тощо
- ♦ **Мережі електропостачання** — створення мереж розподілу електроенергії в офісах, будівлях, комплексах будівель, у тому числі створення систем безперебійного живлення споживачів, чутливих до зміни параметрів електроживлення
- ♦ **Системи відеоспостереження, контролю доступу, охоронної та пожежної сигналізації** — створення комплексів технічних засобів, що дають змогу гарантувати безпеку об'єкта розміром від невеликого офісу до комплексу будівель цілого промислового об'єкта
- ♦ **Інтелектуальні системи керування кліматичними параметрами** — створення автоматизованих систем керування параметрами середовища, в якому живе чи працює людина (температура, освітлення, вологість)

За всіма напрямками виконується повний цикл робіт — від проектування до здачі в експлуатацію та обслуговування

ЗМІСТ

МАКРОЕКОНОМІКА

- Основні засади грошово-кредитної політики на 2005 рік4
- М.Шаповалова, Т.Єрліна** Становлення монетарної та фінансової політики в Україні8

БАНКИ УКРАЇНИ

- Г.Карчева** Моделювання інвестиційної діяльності банків.....11
- Т.Блудова, П.Гармидаров** До питання управління відсотковим ризиком34
- О.Другов** Регіональні аспекти функціонування банківської системи України.....42
- Основні показники діяльності банків України на 1 вересня 2004 року53
- Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені за період із 1 липня по 1 вересня 2004 р., а також зміни і доповнення до переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій, внесені за період із 1 липня по 1 вересня 2004 р.66

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

- Д.Пашко** Факторинг в Україні.....16
- О.Ляхова** Проектне фінансування як новий метод організації фінансування інвестиційних проектів.....20
- С.Онкісіко** Банківський кредит як об'єкт оцінки економічної ефективності.....30
- Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у серпні 2004 року71

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ

- Р.Гриценко** Сучасні платіжні технології та їх використання у соціальній сфері18

ФОНДОВИЙ РИНОК

- Г.Азаренкова** Вплив портфеля цінних паперів банків України на їхні доходи: ознаки взаємозалежності.....23
- Ринок державних цінних паперів України у серпні 2004 року.....70

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК

- І.Парасій-Вергуненко** Організація управлінського обліку в банках. Деякі аспекти теорії і практики26

НУМІЗМАТИКА І БОНІСТИКА

- Про введення в обіг ювілейної монети “Михайло Максимович”35
- Про введення в обіг ювілейної монети “250 років Кіровограду”36
- Про введення в обіг ювілейної монети “Михайло Коцюбинський”36
- Про введення в обіг ювілейних монет “170 років Київському національному університету”37
- Про введення в обіг пам'ятної монети “Собор Святого Юра”37
- Про введення в обіг банкноти номіналом 2 гривні зразка 2004 року.....38
- Профанація чи провокація?.....41

СВІТОВА ЕКОНОМІКА

- А.Ле Хак** Причини слабого впливу девальвації долара на скорочення дефіциту торговельного балансу США і способи його скорочення без девальвації долара46
- Р.Лисенко** Сучасні фінансові кризи та показники фінансової стабільності країни.....50

ІНФОРМАЦІЙНЕ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

- З.Запорожець** Управління банківськими ризиками в контексті інформаційних технологій54

ЛІТОПИС БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

- С.Бєлова** Архітектурний шедевр Краснова.....62

ВАЛЮТНИЙ РИНОК

- Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за серпень 2004 року).....59
- Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України щоденно (за серпень 2004 року)60

- АНОТАЦІЇ**72

Документи/

СХВАЛЕНО
рішенням Ради
Національного банку України
від 10 вересня 2004 р. № 17

Основні засади грошово-кредитної політики на 2005 рік

Основні засади грошово-кредитної політики на 2005 рік розроблено з урахуванням тенденцій розвитку макроекономічної та фінансової ситуації в країні, основних прогнозних параметрів економічного і соціального розвитку України на наступний рік, аналізу їх впливу на стан грошово-кредитного ринку. В них визначено напрями монетарної політики та передбачено комплекс змінних індикаторів фінансової сфери, спрямованих на здійснення за допомогою інструментів грошово-кредитної політики регулювання грошового обігу та кредитування економіки з метою виконання визначеної Конституцією України основної функції Національного банку України — забезпечення стабільності грошової одиниці.

Грошово-кредитна політика в 2003 році забезпечила монетарну підтримку економічного зростання і структурних змін, спрямованих на поступове створення умов для переходу до стабільних темпів розвитку. Зростання ВВП становило 9.4%, найбільш динамічно розвивалися будівництво, обробка промисловість, торгівля і транспорт. Розвиток і структурні зміни в економіці країни ґрунтувалися на підвищенні як внутрішнього попиту, особливо інвестиційного, так і зовнішнього. Економічному зростанню сприяли активна кредитна під-

тримка банківської системи і відповідна грошова пропозиція Національного банку України.

Монетарна база в минулому році зросла на 30.1%, грошова маса — на 46.5%. Головними чинниками, які впливали на динаміку цін протягом року, були підвищення цін на продукти переробки зерна внаслідок низького врожаю продовольчої пшениці, зростання темпів економічного розвитку і рівня монетизації економіки, стабільність номінального обмінного курсу гривні до долара США. Інфляційне прискорення мало переважно немонетарний характер. Реальний ефективний обмінний курс девальвував більше ніж на 10%, що позитивно вплинуло на цінову конкурентоспроможність національних виробників.

Динаміка економічного розвитку України в 2004 році суттєво прискорилося — за сім місяців зростання реального ВВП порівняно з відповідним періодом попереднього року становило 13.5%. Виробництво продукції машинобудування зросло на 30.8%, сільського господарства — на 25.9%, а будівництва — на 26.4%. Обсяг інвестицій в основний капітал за I півріччя цього року зріс на 32%. Номінальні доходи населення в січні — липні 2004 року підвищилися на 19.7%, наявні доходи, які можуть бути використані на придбання товарів і послуг, — на 24.3, а реальні наявні — на 15.6%.

У результаті поліпшення зовнішньоекономічної кон'юнктури та збереження цінової конкурентоспроможності українського експорту позитивне сальдо торгового балансу за півріччя збільшилось у 2.2 раза порівняно з відповідним періодом попереднього року.

Послідовна реалізація грошово-кредитної політики сприяє зростанню обсягів кредитування економіки та забезпеченості її платіжними засобами, підтриманню стабільності обмінного курсу з незначною помірною ревальвацією, збільшенню міжнародних резервів Національного банку України, що забезпечує необхідну монетарну підтримку фінансової стабільності та економічного зростання.

Інфляція за січень — серпень 2004 року становила 4.3%, що в основному зумовлено підвищенням цін на м'ясо та м'ясопродукти, а також паливо. Суттєвим ризиком для фінансової стабільності є прискорення зростання цін виробників, які з початку року зросли на 16.2%, основна причина цього — підвищення цін на світових ринках на нафту та продукцію металургії. Крім того, на зростання цін може впливати збільшення грошових доходів населення, у тому числі підвищення рівня мінімальної заробітної плати, пенсій, стипендій і соціальних допомог.

Необхідно враховувати також збільшення обсягу дефіциту державного бюджету більше ніж удвічі порівняно з попереднім визначеним розміром, що разом з накопиченням значних обсягів гривневих коштів на рахунках Уряду в Національному банку України, які зросли з початку року на 12.7 млрд. грн. і на 1 вересня 2004 року становили 15.3 млрд. грн., може негативно вплинути на стабільність грошового ринку та підвищити ризик зростання інфляції.

Грошово-кредитна політика в 2004 році здійснюється відповідно до розвитку загальної макроекономічної ситуації та спрямовується на забезпе-

чення внутрішньої та зовнішньої стабільності національної валюти. За станом на 1 вересня 2004 року монетарна база зросла на 31.9% до 52.9 млрд. грн., грошова маса — на 27.8% до 121.5 млрд. гривень.

Триває процес зростання монетизації економіки, однак темпи його уповільнилися. У 2002 році рівень монетизації зріс на 28.6%, у 2003 — на 23.8%. За вісім місяців 2004 року монетизація економіки збільшилася лише на 8.2%, тоді як за такий же самий період минулого року — на 19.9%. Оскільки зростання монетизації є одним з головних чинників рівноваги на грошово-кредитному ринку України, уповільнення темпів зростання монетизації економіки на фоні швидкого збільшення грошової пропозиції створює додаткові інфляційні ризики. Крім того, це свідчить про тенденцію до встановлення більш тісного зв'язку між динамікою грошових агрегатів та інфляційними процесами, що зумовлює актуалізацію впливу монетарних інструментів Національного банку України на стабільність грошової одиниці.

Емісійні механізми Національного банку України забезпечують зростання пропозиції грошей відповідно до потреб, пов'язаних з економічним зростанням і збільшенням рівня монетизації економіки. Загалом за вісім місяців цього року в обіг було випущено 32.4 млрд. грн., обсяг чистого випуску коштів становив 25.9 млрд. гривень. Головним джерелом зростання грошової бази був випуск коштів в обіг через купівлю іноземної валюти. Через валютний ринок в обіг надійшло 31.2 млрд. грн., чиста емісія становила 27.4 млрд. гривень. Таке значне збільшення викупу валюти порівняно з відповідним періодом минулого року пояснюється значним зростанням експорту (у січні — червні експорт товарів зріс на 50.8%) за відносно стабільного обмінного курсу гривні до долара США.

Підвищення ліквідності банків (за станом на 1 вересня 2004 року обсяг залишків коштів на кореспондентських рахунках банків становив 9 млрд. грн., вільна ліквідність — 3.8 млрд. грн.) привело до зниження попиту банків на кредити рефінансування. У зв'язку з чим за січень — серпень цього року обсяг чистої емісії через кредитний ринок становив -0.8 млрд. гривень. Через фондовий ринок (операції з державними цінними паперами) з обігу було вилучено близько 0.7 млрд. гривень. Відбулися кількісні

та якісні зміни в структурі грошової маси. Зокрема питома вага готівки в загальному її обсязі зменшилася з 34.8% на початку року до 33.4% за станом на 1 вересня 2004 року.

Відбулися позитивні зміни і в структурі депозитів. За рахунок зростання довгострокових депозитів на 47.7% їх питома вага в загальному обсязі залучених коштів збільшилася з 32.1% на початку року до 37.8% за станом на 1 серпня 2004 року. Обсяг строкових депозитів збільшився на 28.4% і становив 39.6% від загального обсягу грошової маси. Загальний обсяг депозитів за сім місяців цього року збільшився на 25.7% і становив 77.5 млрд. гривень.

Позитивну динаміку мають депозити фізичних осіб. Темпи зростання депозитів у національній валюті (36.4% за січень — липень) суттєво перевищили темпи зростання депозитів в іноземній валюті (22.2%). Слід зазначити, що в минулому році спостерігалася протилежна тенденція — темпи зростання за рік становили відповідно 62.5 та 75.6%.

Кредитні вкладення зростають помірними темпами. Загальний їх обсяг підвищився за сім місяців на 19.2% з початку року до 81 млрд. грн. (26.3% за аналогічний період минулого року). Кредити юридичним особам збільшилися на 16.7% до 68.6 млрд. грн., фізичним — на 36.1% до 12.2 млрд. гривень. Поліпшилась якість кредитного портфеля. Зокрема зменшилася частка прострочених і сумнівних кредитів порівняно з початком року з 3.6 до 3.2%. Довгострокові кредити зросли на 35.8%, короткострокові — на 7.3%, частка довгострокових кредитів у загальній структурі підвищилася до 47.5% (в аналогічному періоді 2003 року — 35.4%). Середньозважена процентна ставка кредитів у національній валюті знизилася з 17.7 до 17% річних в основному за рахунок зменшення вартості короткострокових кредитів строком до 31 дня. Зростання кредитування економіки та населення свідчать про послідовну активізацію ролі банківської системи в соціально-економічному розвитку країни. У той же час не вдалося забезпечити суттєвого зниження вартості кредитів: вона залишається високою, що обмежує фінансові можливості переходу до інноваційної моделі зростання.

Основною метою грошово-кредитної політики Національного банку України до кінця поточного року залишатиметься підтримка стабільності національної грошової одиниці в умо-

вах наявності суттєвих інфляційних ризиків, а саме: накопичення значних обсягів коштів на рахунках Уряду в Національному банку України, збільшення дефіциту бюджету, випереджаюче зростання цін виробників промислової продукції, нестабільність на енергетичних ринках, а також посилення інфляційних очікувань населення.

Валютно-курсова політика Національного банку України зберігає свою стабілізаційну спрямованість, забезпечуючи більш гнучку динаміку курсу гривні до основної курсоутворюючої валюти — долара США. Відповідно до суттєвого зростання пропозиції на валютному ринку в результаті збільшення позитивного сальдо торгового балансу та нарощування припливу іноземних інвестицій номінальний курс гривні протягом восьми місяців 2004 року повільно змінився з 5.3315 гривні до 5.3114 гривні за долар США. Реальне зміцнення курсу з урахуванням внутрішньої інфляції становило 4.48%, що свідчить про його стримуючий вплив на інфляцію. У цих умовах реальний ефективний обмінний курс гривні з початку року девальвував приблизно на 1%, що відображає позитивний вплив курсової політики на збереження зовнішньої цінової конкурентоспроможності українського експорту та економічне зростання.

Значне збільшення валютних надходжень до країни, а також нові зовнішні запозичення Уряду забезпечили можливість суттєвого зростання золотовалютних резервів, валовий обсяг яких за вісім місяців цього року перевищив 12.3 млрд. дол. США і досяг 3.8 місяця імпорту, тоді як на початок року вони становили відповідно 6.9 млрд. дол. і 2.4 місяця.

Подальшого розвитку набула система валютного регулювання. З одного боку, Національний банк України продовжив поступову лібералізацію валютних відносин, спротививши деякі вимоги щодо операцій з іноземною готівкою для резидентів та з готівковою гривнею для банків-нерезидентів. З іншого — було запроваджено деякі нормативи для стримування необґрунтованого впливу валютних коштів за межі України.

Результатом такої політики є суттєве зростання довіри до гривні та розвиток процесів дедоларизації. Так, перевищення пропозиції готівкової валюти від населення над попитом на неї за вісім місяців 2004 року становило близько 1 млрд. дол. США, тоді як за 2003 рік таке перевищення стано-

вило 734 млн. дол. США.

Не відповідає загальній тенденції дедоларизації зростання обсягів кредитів в іноземній валюті, загальний обсяг яких за вісім місяців цього року зріс на 14.3%, а населенню — на 52.7%. Це пояснюється нижчим рівнем відсоткових ставок за цими кредитами порівняно з кредитами в гривні, а також ревальвацією курсу, яка надає позичальникам додаткову економію коштів у разі виплати валютних кредитів за рахунок курсової різниці. Надмірне зростання заборгованості за валютними кредитами містить ризики зростання у майбутньому попиту на іноземну валюту та виникнення напружених ситуацій на валютному ринку, що зумовило вжиття заходів щодо зменшення ризиків від надання таких кредитів. Зокрема у серпні 2004 року були посилені вимоги щодо формування банками резервів у разі здійснення кредитування в іноземній валюті.

Очікується, що стабільність курсу та тенденція поступового нарощування резервів Національного банку України збережеться до кінця року. Основні ризики в цій сфері полягають у можливій дестабілізації зовнішніх товарних, у тому числі енергетичного, та валютних ринків, що може значно зменшити позитивне сальдо торгового балансу, порушити тенденцію зростання припливу іноземних інвестицій до України та суттєво скоротити пропозицію іноземної валюти.

Економічна ситуація в 2005 році за урядовими прогнозами розвиватиметься переважно під впливом позитивних факторів. Основа такого розвитку подій закладається економічною політикою в цьому році. Зростання реального ВВП прогнозується на рівні 8.2%.

За умов поступового зменшення позитивного сальдо торгового балансу з очікуваних у 2004 році 4.7 млрд. дол. США до прогнозованих 3.2 млрд. дол. США у 2005 році велике значення для економічного зростання матиме внутрішній попит. Основою його розвитку в умовах зменшення податкового тиску може стати поліпшення фінансового стану підприємств і зростання інвестицій, а також збільшення наявних доходів населення. Очікується продовження позитивної тенденції розвитку обробної промисловості й особливо машинобудування та збільшення питомої ваги високотехнологічних та наукомістких виробництв. Важливе значення матиме збереження високих темпів зро-

стання будівництва, стабілізація сільськогосподарського виробництва, розвиток транспорту, торгівлі та інших видів діяльності.

Головною метою грошово-кредитної політики в 2005 році є забезпечення стабільності гривні як монетарної передумови і фактора економічного зростання на інвестиційно-інноваційній основі з урахуванням можливих коливань зовнішньої та внутрішньої кон'юнктури і змін в інституційному середовищі. Цієї мети передбачається досягнути шляхом керування динамікою грошової пропозиції відповідно до попиту на гроші з боку економічної системи, використовуючи відповідні інструменти грошово-кредитної політики. Продовжуватиметься підтримання стабільності грошової одиниці з урахуванням взаємопов'язаної динаміки рівня інфляції, обмінного курсу та процентних ставок.

Національний банк України здійснюватиме роботу щодо формування передумов для переходу до таргетування інфляції. Для цього він співпрацюватиме з органами державної влади в напрямі створення ефективних інструментів і механізмів впливу на інфляцію та досягнення її цільового значення.

Грошово-кредитна політика спрямовуватиметься на подальше укріплення довіри до національної грошової одиниці, що сприятиме формуванню довгострокових напрямів та ефективних механізмів господарювання, перетворюванню збережень підприємств і домашніх господарств в інвестиційні ресурси. Стабільність грошової одиниці забезпечить поступове посилення інвестиційних чинників зростання національної економіки, що розширить позитивний вплив грошово-кредитної політики на економічний та соціальний розвиток.

Продовжуватиметься підвищення стійкості і збалансованості грошово-кредитної системи та узгодженості між її основними ланками. Триватиме процес монетизації економіки, що сприятиме подальшому формуванню ринкових механізмів функціонування та розвитку господарчої системи. Емісійна, валютна та процентна складові монетарної політики дитимуть з урахуванням динаміки попиту на гроші з боку підприємств і населення, а також цінової динаміки. Зросте капіталізація банківської системи, що є необхідним у зв'язку із швидким збільшенням кредитних активів банків.

Очікується продовження дії певних інфляційних чинників, які прита-

манні економіці України. Нерівномірний характер економічного зростання може призвести до значних коливань попиту на гроші, що впливатиме на привабливість грошових активів і швидкість обігу грошей. У перспективі можливість поглинання економікою додаткової грошової маси за рахунок зростання рівня монетизації без інфляційних ефектів поступово зменшуватиметься.

Нестабільність світової кон'юнктури, валютних і фінансових ринків може призвести до конфлікту між внутрішньою та зовнішньою стабільністю гривні. Виходячи з цього, монетарна політика орієнтуватиметься на необхідність посилення стійкості національної грошово-кредитної системи щодо дестабілізуючих чинників, забезпечуючи моніторинг динаміки цін на товари та послуги, обмінного курсу та процентних ставок, їх співвідношення і за потреби вплив на них засобами грошово-кредитної політики.

У 2005 році грошово-кредитна політика спрямовуватиметься на утримання інфляції на рівні 6—7%. Для оцінки ситуації на грошово-кредитному ринку використовуватимуться й інші цінові індекси, зокрема середньорічний індекс споживчих цін, індекс цін виробників промислової продукції, а також індекс-дефлятор ВВП.

З урахуванням збільшення попиту на гроші в результаті зростання реального ВВП і тенденції підвищення рівня монетизації економіки забезпечення інфляційного орієнтира потребує зростання монетарної бази протягом року на 20—26%, грошової маси — на 28—33%. Національний банк України забезпечуватиме задоволення попиту на гроші за рахунок емісії, сприяючи зростанню грошового мультиплікатора, поліпшенню структури грошової маси. Для цього передбачається подальший розвиток банківської системи, узгоджений з розвитком небанківських фінансових інститутів — пенсійних фондів, страхових компаній, інвестиційних фондів тощо. Оскільки поглинання додаткової грошової маси економікою забезпечується через зростання банківських активів, звертатиметься увага на співвідношення між збільшенням грошової маси та динамікою капіталізації банківської системи, яка в останні роки значно відставала від динаміки монетизації та кредитування економіки.

Для досягнення стабільності грошової одиниці, зниження процент-

них ставок, підтримання курсу гривні, забезпечення рівноваги на грошово-кредитному ринку Національний банк України використовуватиме відповідні інструменти грошово-кредитної політики: обов'язкове резервування, процентну політику, операції на валютному ринку, рефінансування, мобілізаційні операції тощо.

Регуляторна політика щодо банківської системи спрямовуватиметься на посилення її трансмісійної спроможності, надійності, підвищення якості банківського менеджменту та зниження рівня витрат, створення умов для зниження процентних ставок, зміцнення довіри до банків, забезпечення прозорості їх функціонування, підвищення ефективності банківського нагляду та регулювання, збільшення капіталізації банків, сприяння процесам централізації та концентрації банківського капіталу, боротьби з відмиванням брудних грошей, реального гарантування вкладів фізичних осіб.

Збільшенню частки грошової маси в банківській системі та відповідному зменшенню частки грошової маси поза банками сприятиме подальший розвиток Національної системи масових електронних платежів, розширення сфери безготівкових розрахунків. Передбачено заохочення подальшої диверсифікації операцій банків, що дасть змогу значно підвищити ефективність використання ресурсів, оптимізувати ризики та дохідність банківської діяльності. Національний банк України сприятиме розвитку іпотечного, консорціумного кредитування, кредитних послуг для фізичних осіб. Головним завданням його діяльності в цій сфері буде подальше зниження рівня процентних ставок банків шляхом впровадження управлінських, нормативних та організаційних заходів щодо зниження ризиковості та рівня витрат, пов'язаних з банківською діяльністю, у тому числі завдяки відповідним змінам у законодавстві, що регулює відносини кредитора та позичальника.

Наступного року очікується подальше уповільнення обігу грошей, але дещо меншими темпами, ніж у попередні періоди, що об'єктивно посилюватиме зв'язок між грошовою масою та цінами. У цих умовах підвищується роль координації фіскальної та грошово-кредитної політики.

Ураховуючи те, що нерозвиненість фондового ринку стає перешкодою для подальшого збалансованого зростання економіки України, Націо-

нальний банк України всебічно підтримуватиме засобами грошово-кредитної політики розвиток ринку цінних паперів, сприятиме здешевленню запозичень.

Валютно-курсова політика в 2005 році збереже свою стабілізаційну спрямованість. Її головними завданнями залишатимуться недопущення значних коливань номінального обмінного курсу до основної курсоутворюючої валюти — долара США з одночасним забезпеченням більшої його гнучкості, сприяння стабільності реального ефективного обмінного курсу, подальше нарощування золотовалютних резервів, позитивний вплив на зниження інфляційних очікувань і підтримання фінансової стабільності. Зазначеним цілям підпорядковуватиметься подальший розвиток валютного регулювання та лібералізації тих його елементів, які дають змогу роз-

меться в умовах, які відрізняються від наявних. На динаміку валютних надходжень впливатиме погіршення торгового балансу, зростання іноземних інвестицій та зменшення відпливу вітчизняного капіталу. Очікується, що золотовалютні резерви Національного банку України на кінець 2005 року покриватимуть близько 4 місяців імпорту товарів і послуг. Валютно-курсова політика більше залежатиме від подальших ринкових реформ і розвитку сприятливого інвестиційного клімату.

Індикатори фінансової сфери, що забезпечують за допомогою інструментів (засобів і методів) грошово-кредитної політики регулювання грошового обігу та кредитування економіки з метою забезпечення стабільності грошової одиниці як монетарної передумови для економічного зростання, характеризуються такими показниками:

Показник	2005 рік				
	Усього	У тому числі за кварталами			
		I	II	III	IV
Індекс споживчих цін (у відсотках), грудень до грудня попереднього року	106—107	102.7—103.6	104.4—104.9	103.4—104.2	106.0—107.0
Монетарна база (млн. грн.)	72 640—78 800	59 325—65 040	61 745—67 545	65 985—71 920	72 640—78 800
Темпи зростання до попереднього року (у відсотках)	120—126	98—104	102—108	109—115	120—126
Грошова маса (млн. грн.)	186 130—200 990	142 505—157 165	154 140—169 255	167 225—182 855	186 130—200 990
Темпи зростання до попереднього року (у відсотках)	128—133	98—104	106—112	115—121	128—133
Обмінний курс гривні до долара США , середній за період (грн. за долар США)	5.27—5.31	5.27—5.31	5.27—5.31	5.27—5.31	5.27—5.31

ширити можливості використання валюти та не порушити надійності функціонування системи.

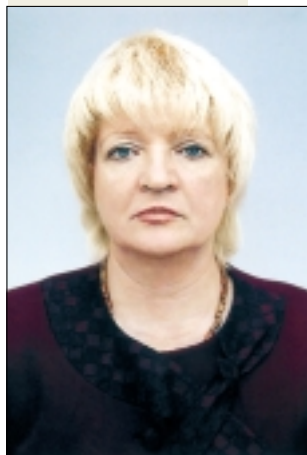
Продовжуватиметься вже апробована стратегічна орієнтація на динаміку реального ефективного обмінного курсу (РЕОК) з метою забезпечення ефективності національної зовнішньої торгівлі, збільшення золотовалютних резервів, зміцнення макроекономічних умов фінансової стабільності. У рамках такої стратегії передбачається поступова помірна ревальвація номінального курсу гривні одночасно із запобіганням його значним коливанням. Середньорічне значення обмінного курсу гривні до долара США очікується на рівні 5.27 — 5.31 грн. за дол. США.

Виконання цих завдань здійснювати-

Індекс споживчих цін є пріоритетним орієнтиром грошово-кредитної політики. Вплив на динаміку обмінного курсу підпорядковується завданням підтримання цінової і фінансової стабільності. Монетарна база і грошова маса використовуються як проміжні орієнтири у вирішенні завдань забезпечення стабільності грошової одиниці.

Для досягнення стратегічної мети грошово-кредитної політики — стабільності грошової одиниці — Національний банк України постійно оцінюватиме динаміку макроекономічного розвитку і адекватно реагуватиме на зміни попиту на гроші, забезпечуючи відповідний обсяг грошової пропозиції.

**Марина
Шаповалова**

Заступник директора Центру
наукових досліджень
Національного банку України.
Кандидат економічних наук

**Тетяна
Єрліна**

Провідний спеціаліст Центру
наукових досліджень
Національного банку України

*Автори роблять спробу
проаналізувати процес
формування основних прин-
ципів взаємодії між моне-
тарною та бюджетною
політикою в Україні, роз-
глянуто проблеми, що ви-
никали під час її становлен-
ня і є актуальними нині.*

Становлення монетарної та фіскальної політики в Україні

Після розпаду Радянського Союзу держави, які утворилися на його теренах, зіткнулися з багатьма проблемами, спричиненими розривом налагоджених економічних зв'язків. Спостерігалось значне падіння виробництва, інфляційні сплески, погіршення добробуту і послаблення соціальної захищеності населення. Назріла гостра потреба у здійсненні структурних змін в економіці. Не була винятком і Україна. Чимало проблем, які виникали у фінансовому секторі в перші роки державної незалежності, стали наслідком неузгодженості тогочасної грошово-кредитної та бюджетної політики. Окремі із цих проблем залишаються актуальними досі.

Процес становлення і налагодження взаємозв'язків між монетарною та фіскальною політикою в Україні можна умовно поділити на три основних етапи. Зупинимось детальніше на кожному з них.

М'ЯКА МОНЕТАРНА ПОЛІТИКА ТА М'ЯКА ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА (1992—1995 РОКИ)

У цей період гроші Національного банку були майже єдиним джерелом фінансування дефіциту бюджету, що за своєю суттю було емісійним кредитуванням уряду. Дефіцит бюджету досягав двозначних значень. Так, у 1992 році він становив майже 14% від ВВП. Вливання в економіку через бюджетну систему та пряме кредитування НБУ суб'єктів економіки емісійними грошима врешті-решт призвели до гіперінфляції, пік якої припав на 1993 рік, коли вона сягнула (грудень відносно грудня) 10 257 відсотків.

Обсяги готівки, що перебуває в обігу, за цей же період зросли у 9 тисяч разів. Висока інфляція знівельовала реальні доходи населення, що фактично призвело до знищення депозитів фізичних осіб у банках.

У цей час банківська система країни робила лише перші кроки. У жорстких умовах становлення багато

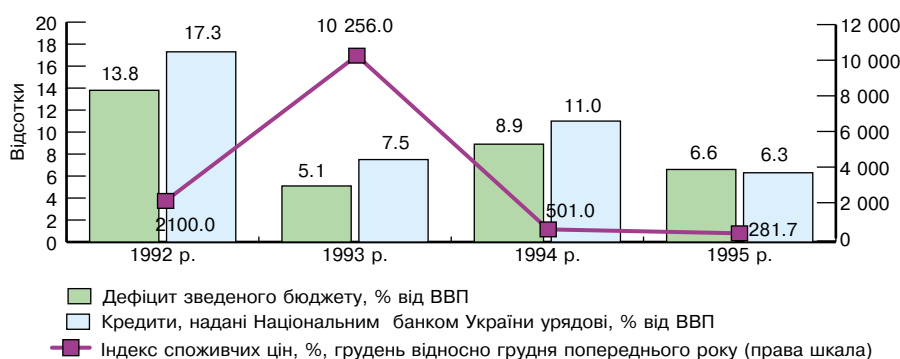
новостворених або трансформованих банківських установ виявилися практично безпорадними: досвіду роботи в умовах ринкової економіки вони майже не мали, зате успадкували ненадійні кредити і борги.

Високі темпи інфляції зумовили швидке зростання номінального ВВП. Проте емісія грошей не могла забезпечити збільшення грошової маси відповідними темпами, а монетизація економіки за аналізований період знизилася на 18.1 відсоткового пункту, досягнувши позначки 9.3%. З іншого боку, величезні грошові потоки, які надходили на валютний ринок, знецінили національну валюту, що в умовах зростаючого імпорту ще більше підштовхнуло до підвищення цін.

Кошти бюджету (а вони були незначними) щедро витрачалися на доплати та субсидії. Емісійні ж кошти НБУ — “проїдалися”. Державний борг України у 1994—1995 роках становив більш як половину валового внутрішнього продукту. Водночас було здійснено лібералізацію цін, що теж прискорило зростання інфляції.

Нині, незважаючи на подолання багатьох проблем на макrorівні, поточна координація монетарної та фіскальної політики залишається недосконалою, що негативно впливає на монетарну стабільність країни. Серед проблем — питання значних коливань залишків коштів на рахунках уряду в Національному банку, які суттєво впливають на ліквідність банківської системи та вартість кредитів на міжбанківському ринку; питання боргової політики, емісії державних цінних паперів, деякі неузгодженості у розробці основних прогнозних і програмних документів. Аналіз та пропозиції щодо розв'язання цих проблем є актуальними з точки зору збереження як фіскальної, так і монетарної та макроекономічної стабільності країни.

Графік 1. Динаміка дефіциту бюджету, кредитування уряду Національним банком та індексу споживчих цін

ЖОРСТКА МОНЕТАРНА ТА М'ЯКА ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА (1996–1999 РОКИ)

Другий умовний період ознаменувався грошовою реформою — запровадженням повноцінної національної валюти — гривні. Їй передувала відповідна підготовка: Національний банк посилив вимоги до учасників фінансового ринку, припинив безпосереднє кредитування уряду та суб'єктів економіки, вжив цілу низку інших заходів, в результаті впровадження яких темпи зростання інфляції суттєво знизилися. Уповільнилися й темпи збільшення грошової бази та маси. Дефіцит грошей спричинив підвищення процентних ставок. Банки одержали можливість заробляти на високій маржі між вартістю депозитних ресурсів та позик. Подорожчання грошей спровокувало “розквіт” бартеру, взаємозаліків та інших грошових замінників. Нерівномірність податкового навантаження і високі податкові ставки призвели до погіршення платіжної дисципліни та зменшення грошових надходжень до бюджету. Поширення квазігрошових розрахунків спричинило зниження обсягу депозитів у банківській системі, а необхідність захищати власні доходи від інфляції посилила попит на іноземну валюту. Внаслідок цього підвищився рівень доларизації економіки, постійно зростав курс валют США.

Незважаючи на зменшення дефіциту бюджету, його фінансування здійснювалося за рахунок випуску цінних паперів, які в основному викуповувалися на вторинному ринку Національним банком, тобто по суті відбувалося непряме кредитування уряду. Зберігалися бюджетні дотації та субсидії для так званих “соціально значимих” і “стратегічних” галузей економіки.

Бюджетний дефіцит спричиняв

постійне зростання державного боргу. Причому як внутрішнього, так і зовнішнього. Необхідність його обслуговування в умовах хронічного не-

Як Національний банк, так і уряд мають свої важелі та способи впливу на фінансовий ринок. Проте неузгодженість щодо застосування цих важелів може спричинити збурення на грошовому ринку. Серед найяскравіших прикладів — фінансування дефіциту бюджету за рахунок грошової емісії, яку в перші роки після здобуття Україною незалежності здійснював Національний банк. Наслідками цього стали гіперінфляція, значне зменшення реальних доходів населення, суттєве зростання державного боргу, доларизація економіки та поява грошових замінників.

донадходження до бюджету грошових коштів (значною мірою через заміну їх взаємозаліками) істотно зменшувала наявні грошові ресурси та призводила до зростання бюджетних заборгованостей, найнебезпечнішою з яких була заборгованість із заробітної плати та соціальних виплат.

Із часом дефіцит бюджету зменшився. Скоротилися і доходи, що спричинилося до зменшення держав-

ного споживання. А застосування жорсткішої монетарної політики дало змогу знизити рівень інфляції.

ЖОРСТКА МОНЕТАРНА ТА ЖОРСТКА ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА (2000–2003 РОКИ)

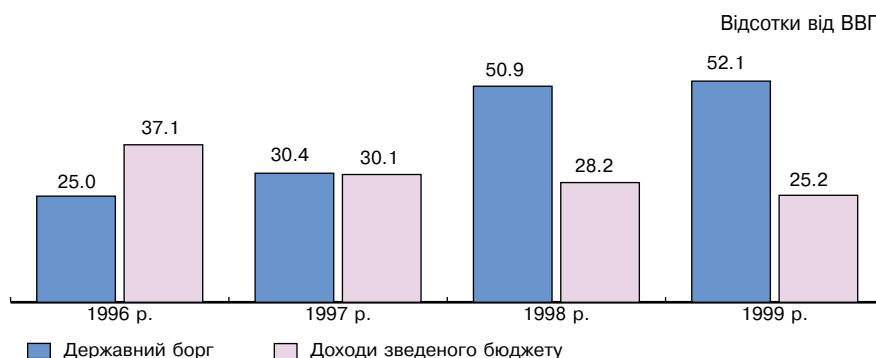
Останній, третій, період ознаменувався відновленням економічного зростання та зниженням темпів інфляції.

Серед важливих факторів прогресу — заборона так званих бюджетних взаємозаліків та скасування більшості податкових пільг.

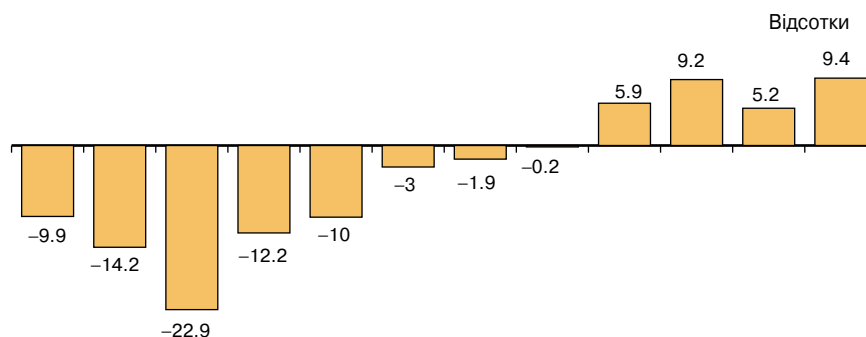
Упродовж зазначеного періоду бюджет складався із незначним дефіцитом, фінансування якого забезпечувалося в основному за рахунок надходжень від приватизації. Державний борг протягом цих років постійно знижувався. Уряд скоротив свої витрати, а бюджет уперше почав виконуватися майже на 100 відсотків.

Економіка стабілізувалася. Поліпшення зовнішньої цінової кон'юнктури сприяло стійкому зростанню ВВП. Активізувалися інвестиційні процеси. Гривня ревальвувала відносно долара США. Збільшилися обсяги валютних резервів НБУ. Відсоткові ставки певною мірою знизилися, маржа між ними за банківськими позиками та вкладками поступово зменшувалася і на кінець 2003 року становила 6.1 відсоткового пункту. Зростала пропозиція грошей, поліпшилася їх структура, що привело до підвищення рівня монетизації економіки. Зростання реальних доходів населення посилювало його схильність до заощаджень, зміцнилася довіра до банківської системи. Банки, в свою чергу, скоротивши частку позичок уряду, почали більшою мірою кредитувати реальний сектор. Причому останнім часом дуже швидкими темпами нарощувалися обсяги саме довгострокового кредитування, а ставки за кре-

Графік 2. Динаміка державного боргу та доходів бюджету

Графік 3. Динаміка реального валового внутрішнього продукту

1992 р. 1993 р. 1994 р. 1995 р. 1996 р. 1997 р. 1998 р. 1999 р. 2000 р. 2001 р. 2002 р. 2003 р.

дитами завдяки зниженню інфляції хоч і незначно, а все ж зменшувалися. Суттєво збільшувалися обсяги кредитування населення, особливо у сфері житлового будівництва. Поліпшення фінансового посередництва сприяло розгортанню виробництва, а відтак — наповненню ресурсної частини бюджету. Хоча частка внутрішнього банківського кредитування у ВВП залишалася значно нижчою, ніж аналогічний показник в економічно розвинутих країнах, стійкі тенденції до зростання свідчили про позитивні зрушення.

На жаль, у вітчизняній фінансовій та монетарній політиці є і невирішені проблеми. Багато з них пов'язані з недостатньою узгодженістю цієї полі-

тики, зокрема з прогалинами в координації дій уряду та Національного банку, спрямованих на регулювання ліквідності на фінансовому ринку.

Серед сфер, які становлять для Національного банку та уряду обопільний інтерес, — ринок державних цінних паперів. На нього Кабінет Міністрів та НБУ виходять разом, впливаючи на попит і пропозицію грошей, а відтак — на рух коштів на рахунках уряду в центробанку, що інколи спричиняє різкі зміни і в монетарній базі.

Зауважимо, що і Національний банк, і Міністерство фінансів, розробляючи свої річні плани монетарної та фінансової політики, користуються прогнозними макроекономічними показниками загальнодержавної про-

грами економічного розвитку та основних параметрів економічного і соціального розвитку України, які розробляються Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції і містять прогнозні показники обсягу ВВП, рівня інфляції, розміру дефіциту державного бюджету та джерел його покриття, платіжного і торговельного балансів.

Купівля Національним банком облігацій внутрішніх державних позик на відкритому ринку є опосередкованою грошовою емісією. Вона впливає на коррахунки банків у НБУ і теж змінює грошову базу. Завдяки операціям на відкритому ринку Національний банк може збільшувати обсяг пропозиції грошей в економіці (або, навпаки, вилучати надлишкову грошову масу), впливати на рівень відсоткових ставок, на зростання платоспроможного попиту, на рівень інфляції. Регулювання обсягу грошової маси за допомогою операцій із цінними паперами на відкритому ринку є одним із найпотужніших інструментів грошово-кредитної політики.

Як уже зазначалося, рух залишків коштів на рахунках уряду в НБУ змінює грошову базу, а їх раптові зміни можуть протягом року спричинити її небажані коливання. Останнім часом цей показник іноді має тенденцію до збільшення (на кінець 2001

Показники економічного і соціального стану України у 1992—2003 роках

Показники	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Реальний ВВП, %	90.1	85.8	77.1	87.8	90.0	97.0	98.1	99.8	105.9	109.2	105.2	109.4
Індекс споживчих цін, % (щодо 1992—1995 рр. — разів), грудень відносно грудня	21.0	102.6	5.0	2.8	139.7	110.1	120.0	119.2	125.8	106.1	99.4	108.2
Дефіцит зведеного бюджету, % від ВВП	13.8	5.1	8.9	6.6	4.9	6.6	2.2	1.5	0.6*	0.3	0.7*	0.2
Доходи зведеного бюджету, % від ВВП	24.4	33.5	43.5	38	37.1	30.1	28.2	25.2	28.9	26.9	27.4	28.5
Видатки зведеного бюджету, % від ВВП	38.1	38.6	52.4	44.6	41.9	36.8	30.4	26.7	28.3	27.2	26.7	28.7
Частка позичок, наданих уряду, в загальній кількості кредитів, наданих банківською системою, %	40.0	24.1	47.4	51.9	51.6	44.3	46.1	45.2	35.5	27.3	20.3	13.5
Частка позичок, спрямованих в економіку, в загальній кількості кредитів, наданих банківською системою, %	60.0	75.9	52.6	48.1	48.4	55.7	53.9	54.8	64.5	72.7	79.7	86.5
Надані банками кредити, % від ВВП	54.0	27.4	12.9	7.5	6.7	7.8	8.7	9.1	11.6	14.0	18.7	25.7
Депозити у банках, млрд. грн.	0.0	0.4	2.4	4.3	5.1	6.4	8.3	12.2	18.7	25.7	37.7	61.4
Грошова маса, млрд. грн.	0.03	0.48	3.22	6.93	9.36	12.54	15.71	22.07	32.25	45.76	64.87	95.04
Темпи зростання грошової маси, %	941.7	1 828.0	567.2	115.5	135.1	133.9	125.2	140.5	146.1	141.9	141.8	146.5
Темпи зростання готівки, %	1 566.7	2 560.0	619.5	330.8	154.1	151.7	116.7	133.9	133.6	152.1	135.8	125.3
Грошова база, млрд. грн.	0.01	0.27	1.52	3.54	4.88	7.06	8.63	11.99	16.78	23.06	30.81	40.09
Рівень монетизації, %	27.4	17.1	15.4	9.3	10.0	11.8	13.6	14.9	15.5	19.3	25.0	30.4
Середньорічний курс гривні щодо долара США, грн./дол.	0.0021	0.0454	0.3170	1.4746	1.8295	1.8617	2.4495	4.1304	5.4402	5.3721	5.3266	5.3327
Маржа між ставками банків за кредитами (з урахуванням овердрафту) і депозитами, відсоткові пункти	—	—	—	—	—	—	25.8	26.2	21.9	16.2	13.4	10.7
Валові міжнародні резерви, тижнів імпорту	—	—	1.9	3.2	4.9	5.6	2.2	3.7	4.4	7.8	10.7	13.1

*Профіцит.

року залишки коштів уряду на рахунках у НБУ становили 0,7, на кінець 2002 року — 1, а на кінець 2003 року — 1,9% від ВВП), що веде до зменшення монетарної бази.

Міністерство фінансів України, виконуючи операції з обслуговування державного боргу (пов'язані з розміщенням та погашенням державних цінних паперів, виплатою доходу за ними), впливає на зміну обсягу коштів уряду на рахунках у НБУ, а отже, і на монетарну базу. Змінюючи залишки своїх коштів на зазначених рахунках, уряд теж опосередковано впливає на грошову базу, а відтак — на рівень інфляції, курс гривні, вартість грошей.

Як відомо, валютні кошти уряду на рахунках у центробанку враховуються і при обчисленні міжнародних резервів. Тому операції, які проводить

уряд за зовнішнім боргом, впливають на величину міжнародних резервів Національного банку, а оскільки вони є джерелом формування монетарної бази, то й на неї також.

Нині в структурі загального державного боргу зростає частка саме зовнішнього, що збільшує ризики для міжнародних резервів НБУ. З огляду на це Національний банк вимушений збільшувати свої міжнародні резерви.

Сталий розвиток економіки потребує низьких темпів інфляції, відсутності її різких коливань, невисокої вартості кредитів, курсової стабільності. Для забезпечення монетарної стабільності Національний банк має постійну потребу в отриманні від уряду надійних прогнозів руху зміни залишків коштів уряду в банківській системі, обсягів надходжень зовнішніх

позик та їх погашення, надходжень від приватизації державного майна тощо, за яких він зможе забезпечити своєчасне регулювання банківської ліквідності. При цьому необхідно також прагнути до поліпшення якості прогнозів, на яких ґрунтуються Основні засади грошово-кредитної політики Національного банку та Державна програма економічного і соціального розвитку, що затверджується Кабінетом Міністрів, як орієнтирів для прийняття рішень щодо коригування монетарної і фінансової політики. Саме прогнозованість фінансової політики уряду як у коротко-, так і в середньострокових періодах дасть змогу за допомогою сучасних інструментів грошово-кредитної політики забезпечити монетарну стабільність.

Полеміка

Модельовання інвестиційної діяльності банків

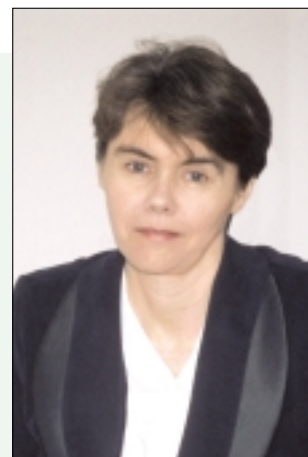
У статті розглядаються стан і шляхи розширення інвестиційних можливостей банків. Оцінюються переваги і недоліки розробленої автором «Вісника НБУ», завідувачем кафедри «Фінанси і кредит» Севастопольського національного технічного університету А.П.Возжсовим моделі розрахунку незнижуваних залишків пасивів, у якій використовується середня величина (математичне очікування); пропонується вдосконалений варіант моделі, що базується на використанні аналітичного тренда. Вдосконала модель дає змогу точніше визначати інвестиційні можливості банків.

Соціально-економічний розвиток України неможливий без збільшення інвестицій. Від стану інвестиційної сфери зрештою залежить конкурентоспроможність економіки, її структурна перебудова, реалізація стратегії переходу від нинішньої екзогенно залежної моделі до ендогенно орієнтованої, спрямованої на інноваційний розвиток [1, с.1].

Протягом останніх років інвестиційна діяльність у нашій країні активізувалася, що стало одним з основних чинників високих темпів економічного зростання. Його динаміка зумовлена не лише сприятливою кон'юнктурою на зовнішніх ринках, зростанням доходів та підвищенням платоспроможного попиту населення, а й збільшенням обсягів інвестицій, зокрема банківських.

Інвестиційні процеси в країнах із перехідною економікою мають свої особливості: через скорочення бюджетних асигнувань, недостатній розвиток фінансового ринку, пасивність більшості його учасників основними постачальниками інвестиційних ресурсів стають банки. Причому, як доводить світовий досвід, роль банківських інвестицій у забезпеченні структурних перетворень в економіці зростатиме й надалі.

Це підтверджують дані щодо надання українськими банками довгострокових кредитів, обсяг яких постійно зростає. Так, лише за 2003 рік він збільшився в 2,7 рази. Частка цих позичок у загальному обсязі кредитів за зазначений період зросла з 22,9 до 38,3%. Обсяг довгострокових кредитних вкладень банків суттєво

Ганна Карчева

Начальник управління аналізу звітності та оперативного моніторингу департаменту методології та планування банківського нагляду НБУ.
Кандидат економічних наук

збільшився й відносно ВВП — з **4.7** до **10.7%**.

Однак, незважаючи на прогресивні зміни в динаміці та структурі банківських інвестицій, їх обсяг залишається замалим, а структура за строками та видами діяльності — недосконалою, недостатньо диверсифікованою. Вона не відповідає цілям забезпечення розвитку економіки за інвестиційно-інноваційною моделлю, яка передбачає вкладення основних довгострокових кредитних інвестицій у науковомісткі, високотехнологічні галузі.

Нині, в умовах відносної фінансової стабілізації, вітчизняні банки, звичайно, змінюють своє ставлення до інвестиційної діяльності. Починають вкладати кошти в найперспективніші галузі економіки — енергетику, машинобудування, електроніку, переробку сільськогосподарської продукції. При цьому надають перевагу проектам із коротким терміном окупності. Проте основну частину кредитних вкладень, у тому числі й довгострокових, українські банки все ж спрямовують у посередницький сектор.

Одна з причин такої диспропорції у кредитуванні економіки пов'язана з високою вартістю позичок (передусім — отримуваних на інвестиційні цілі), через що для більшості підприємств обробної, легкої, харчової, переробної промисловості, а також для сільськогосподарських товаровиробників вони залишаються практично недоступними. Так, обсяг кредитів, спрямованих у сферу торгівлі та посередництва, на 01.07.2004 р. становив **41.4%** від загальної суми позичок, тоді як обсяги кредитування промисловості — лише **32.7**, сільського господарства — **9.1%**.

Незважаючи на випереджаючі темпи зростання довгострокового кредитування, структура кредитних вкладень банків у економіку недостатньо орієнтована на інвестиції. Практично всі позички (**93.5%**) спрямовуються на поточну діяльність. Інвестиційні кредити, призначені для відновлення основних фондів та обладнання, становлять лише **6.5%** від суми позичок, спрямованих в економіку, що ускладнює її розвиток за інвестиційно-інноваційною моделлю.

Серед основних причин слабкої інвестиційної активності банків більшість учених і практиків виділяє такі:

1. Потенціал українських банків щодо фінансування великих інвестиційних проектів, від реалізації яких залежить виконання програми структурної перебудови країни, недостатній. Незва-

жаючи на позитивні тенденції щодо концентрації капіталу, рівень консолідації банківської системи на сьогодні є заниженим. Десятьом найбільшим банкам України належать активи, еквівалентні близько **13.1 млрд. доларів США**. Для порівняння зазначимо, що оптимальний обсяг активів одного банку в Сполучених Штатах Америки становить від **5 до 10 млрд. доларів**;

2. Інвестиційне кредитування пов'язане з високими, непорівнянними з можливими прибутками від вкладених коштів ризиками (кредитним, процентним, валютним, ліквідності тощо). Для того, щоб банки могли збільшувати обсяги інвестиційних кредитів у реальний сектор економіки, необхідно створити умови, за яких вони були б застраховані від невинуватого ризику. Одна з основних — макроекономічна стабілізація.

Високі ризики зумовлюють високі процентні ставки за довгостроковими кредитами, що почасти робить банківські кредити недоступними для підприємств реального сектору;

3. Розвиток інвестиційного кредитування стримує недостатньо стабільна, ризикова ресурсна база банків. Малою є частка капіталу в пасивах (**12.7%**). У залучених коштах переважають короткострокові зобов'язання, а це обмежує інвестиційний потенціал банків та обсяги відповідних кредитів. Строкові зобов'язання юридичних і

тивів по банківській системі загалом — дещо більше **8 місяців**;

4. Банкам складно нарощувати інвестиційну діяльність в умовах недостатньо розвинутого фондового ринку, дефіциту ефективних проектів. Про це свідчать і значення нормативів інвестування в цілому по системі, які значно нижчі від граничних: так, норматив інвестування в цінні папери за одною установою становить **3.12%** (нормативне значення — до **15%**), норматив загальної суми інвестицій — **9.27%** (до **60%**). Тобто банківська система має значні можливості, щоб нарощувати інвестиційну діяльність, не перевищуючи при цьому допустимого ризику. Однак стримуючим фактором є нерозвинутість вітчизняного фондового ринку та відповідних фінансових інструментів;

5. Недосконала законодавчо-правова база інвестиційного та іпотечного кредитування, брак спеціалізованих інвестиційних, іпотечних банків, а також банків розвитку.

Незважаючи на наявні проблеми та перешкоди на шляху нарощування інвестиційного кредитування, **банківська система України сьогодні все ж має певний інвестиційний потенціал**, що утворюється як за рахунок власного капіталу, так і залучених коштів. Спробуємо підтвердити цю думку, моделюючи процеси банківського інвестування.

Таблиця 1. Коефіцієнти парної кореляції між довгостроковими інвестиційними кредитами й показниками, що характеризують інвестиційний потенціал, у цілому по банківській системі та в розрізі груп банків					
Фактори	Банківська система	Група I	Група II	Група III	Група IV
Зобов'язання нерезидентів (X_1)	0.622	0.454	-0.556	0.297	0.326
Довгострокові депозити підприємств (X_2)	0.471	0.020	0.575	0.631	0.431
Довгострокові депозити населення (X_3)	0.869	0.824	0.466	0.147	0.524
Балансовий капітал (X_4)	0.835	0.579	0.061	0.015	0.369
Статутний капітал (X_5)	0.876	0.847	0.284	-0.014	0.343
Прибуток (X_6)	0.535	0.266	-0.320	0.091	0.438

фізичних осіб становлять дещо більше половини зобов'язань банків, а середній їх термін — лише 5 місяців. Саме ризикові пасиви, брак довгострокових ресурсів та високі ризики, що виникають у ході довгострокового кредитування, є основними чинниками, що стримують інвестиційні процеси в Україні. Нині довгострокові кредити українських банків зростають високими темпами, проте це — переважно позички з терміном погашення понад рік. Середній термін ак-

У таблиці 1 наведено коефіцієнти парної кореляції між довгостроковими інвестиційними кредитами, наданими суб'єктам господарювання, та показниками, які характеризують інвестиційний потенціал банків. Розраховані коефіцієнти парної кореляції свідчать, що основними чинниками, які впливають на обсяги довгострокового кредитування економіки, є **зростання капіталу банків ($r = 0.876$) та довгострокових депозитів населення ($r = 0.869$)**.

Кореляційний зв'язок між залученими за посередництва банків іноземними інвестиціями та обсягами довгострокових кредитів у економіку характеризується середньою інтенсивністю ($r = 0.622$).

Наведені в таблиці 1 коефіцієнти парної кореляції свідчать, що кожна група банків має свої сценарії інвестиційної поведінки.

Коефіцієнти парної кореляції щодо банків групи I набувають найвищих значень і практично такі ж, як по системі в цілому. Це означає, що банківські установи саме цієї групи визначають інвестиційну активність системи. Щодо банків інших груп, то коефіцієнти парної кореляції набувають значно нижчих значень, ніж загалом по системі, що свідчить про надання ними переважно короткострокових кредитів на поточні потреби.

Зауважимо низьке значення коефіцієнта парної кореляції у банків груп I між показником їх довгострокових кредитів, наданих суб'єктам господарювання, та залучених від цих же суб'єктів довгострокових депозитів. Якщо по системі зазначений показник дорівнює **0.471**, то для банків групи I — **0.020**. Це означає, що банки цієї групи практично не використовують таке джерело довгострокового кредитування, як довгострокові кошти підприємств.

Якщо ж говорити про банки груп II та III, то довгострокові депозити підприємств відіграють певну роль у їх інвестиційному кредитуванні. Обсяги відповідних позичок мають найвищий коефіцієнт парної кореляції саме з довгостроковими депозитами суб'єктів господарювання. Для банків групи II він становить **0.575**, III — **0.631**.

Інвестиційна активність банків групи IV залежить передусім від довгострокових депозитів населення.

Кореляційні зв'язки, про які йшлося вище, підтверджує й побудована нами регресійна модель залежності обсягу довгострокових кредитів (Y), наданих суб'єктам господарювання, від показників, що характеризують інвестиційний потенціал банків (серед них — капітал банків, довгострокові депозити населення та суб'єктів господарювання, зобов'язання нерезидентів).

$$Y = 0.117X_1 - 0.037X_2 + 0.662X_3 + 0.590X_4 + 1.917X_5 - 66\,203.0 \quad (1)$$

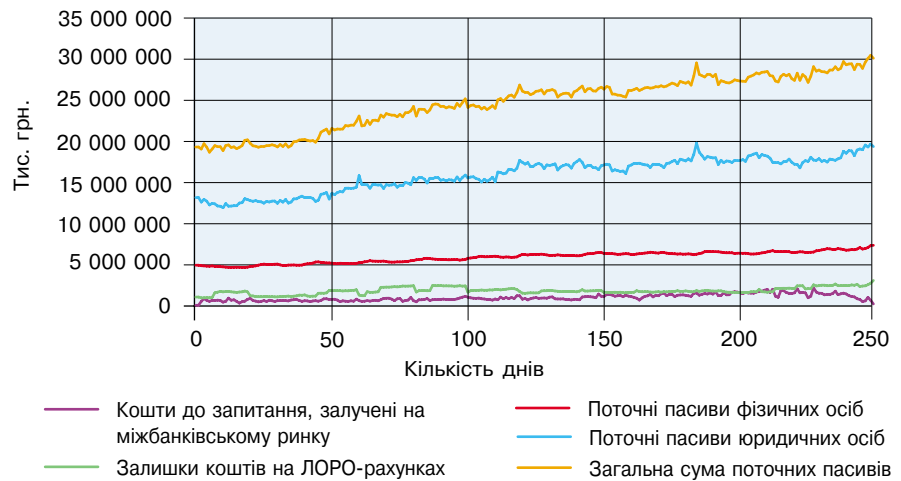
$$R = 0.910,$$

де Y — обсяг довгострокових кредитів, наданих суб'єктам господарювання;

X_1 — зобов'язання нерезидентів;

X_2 — довгострокові депозити суб'єк-

Графік 1. Щоденна динаміка складових поточних пасивів за 2003 рік

тів господарювання;

X_3 — довгострокові депозити фізичних осіб;

X_4 — балансовий капітал;

X_5 — статутний капітал;

R — коефіцієнт множинної кореляції.

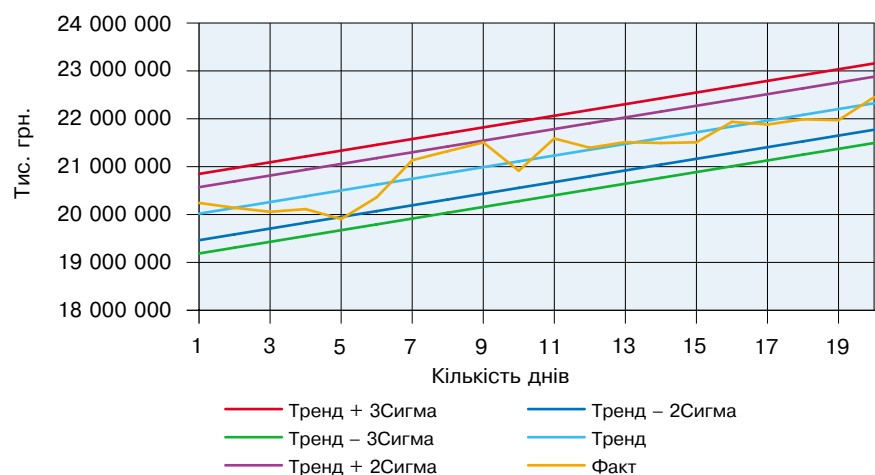
Факторна модель (1), побудована за даними всіх банків України, свідчить, що основними чинниками, які позитивно впливають на зростання інвестицій в економіку, є підвищення рівня капіталізації та зростання довгострокових вкладів населення, а також — іноземні інвестиції, залучені через банківську систему. Зростання статутного капіталу на 1 000 грн. дає змогу збільшувати довгострокові кредити на 1 917 грн., а зростання довгострокових депозитів фізичних осіб на 1 000 грн. спричиняє збільшення довгострокових кредитів на 662 грн. Тобто інвестиційний потенціал довгострокових депозитів фізичних осіб у три рази нижчий

порівняно з потенціалом капіталу. Це й зрозуміло: в умовах нестабільного фінансового ринку банки, як правило, залучають кошти на короткий термін. Щодо зобов'язань нерезидентів, то їх зростання на 1 000 грн. призводить до збільшення обсягів довгострокових кредитів в економіку на 117 грн. Як бачимо, вплив іноземних вкладень на активність банків майже в шість разів менший, ніж залучених довгострокових депозитів населення.

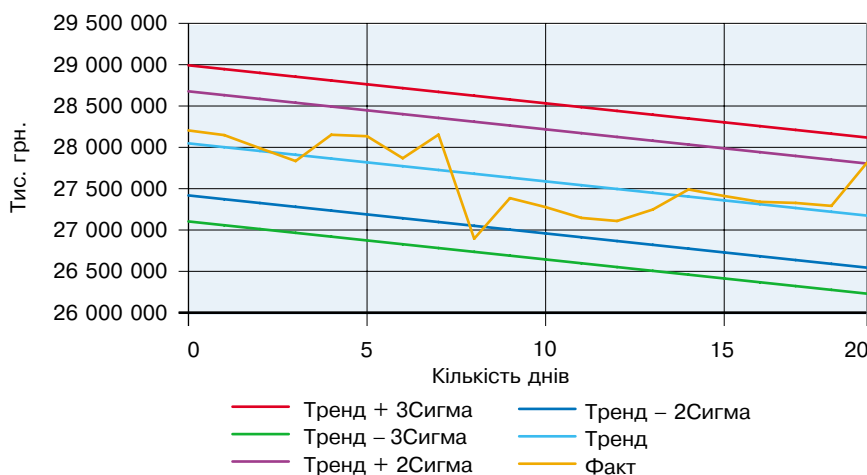
Проведений нами факторний аналіз інвестиційної активності банків за допомогою кореляційно-регресійного аналізу дає підстави для таких висновків:

1. Як впливає зі значень коефіцієнтів парної кореляції та регресії, основними чинниками, що впливають на обсяги інвестиційної кредитної діяльності банків, є підвищення рівня капіталізації (передусім за рахунок зростання статутного капіталу банків)

Графік 2. Щоденна динаміка поточних пасивів за березень 2003 року

Графік 3. Щоденна динаміка поточних пасивів за листопад 2003 року

та збільшення обсягів довгострокових вкладів населення. Винятком є банки групи II, де практично відсутній зв'язок між інвестиційним кредитуванням і розміром капіталу ($r=0.061$; $r=0.284$);

2. Значення коефіцієнтів парної кореляції щодо всіх (крім першої) груп

щодо довгострокового інвестування через низький рівень їх капіталізації та недостатню стабільність ресурсної бази. У зв'язку з цим важливого значення набуває використання такого джерела інвестиційних ресурсів, як незнижуваний залишок поточних пасивів.

Графік 4. Результати розрахунків незнижуваного залишку (постійної частини) пасивів за моделлю (2)

банків є істотно нижчими порівняно зі значеннями по системі в цілому. Щодо банків групи I коефіцієнти парної кореляції максимально наближені до їх значень по системі. Це є доказом того, що банки групи I сьогодні є провідними інвесторами. Саме вони здійснюють основні інвестиційні вкладення в економіку. Тож посилення концентрації активів у банках цієї групи (що нині й спостерігається) сприятиме активізації їх інвестиційної діяльності та зростанню впливу банківської системи на економічні перетворення в Україні.

Як уже зазначалося, українські банки мають дещо обмежені можливості

Дослідженню цієї проблеми присвячено ряд публікацій А.П.Вожжова [2, 3]. В них автор доводить, що депозити до запитання, які сукупно створюють поточні пасиви, відкривають якісно нові перспективи щодо розміщення їх у строкові активи. З огляду на випадковий характер зміни залишків на кожному з рахунків і неможливість "обнуління" одночасно всіх рахунків за умови нормальної роботи банку, поточні пасиви сукупно створюють постійну, незнижувану частку коштів, котра використовується банківськими установами як стабільна складова ресурсів.

Значення цієї складової (за умови

збереження стабільності клієнтської бази банку та стійких оборотів на поточних рахунках клієнтів) є загально-визнаним. Але, як зазначає А.П.Вожжов, проблема полягає у відсутності кількісних залежностей та моделі, які б об'єктивно відображали процеси трансформації ресурсів [2, 3]. Дослідник пропонує величину постійної частини поточних пасивів ($ПП_{const}$) визначати як різницю сумарного математичного очікування M_{Σ} і можливого відхилення змінної частини поточних пасивів у бік зменшення на величину $3\sigma_{\Sigma}$.

$$ПП_{const} = M_{\Sigma} - 3\sigma_{\Sigma} = \sum m_i - 3 \sqrt{\sum \sigma_i^2} \quad (2)$$

Щоденну динаміку поточних пасивів та їх складових за підсумками 2003 року відображено на графіку 1.

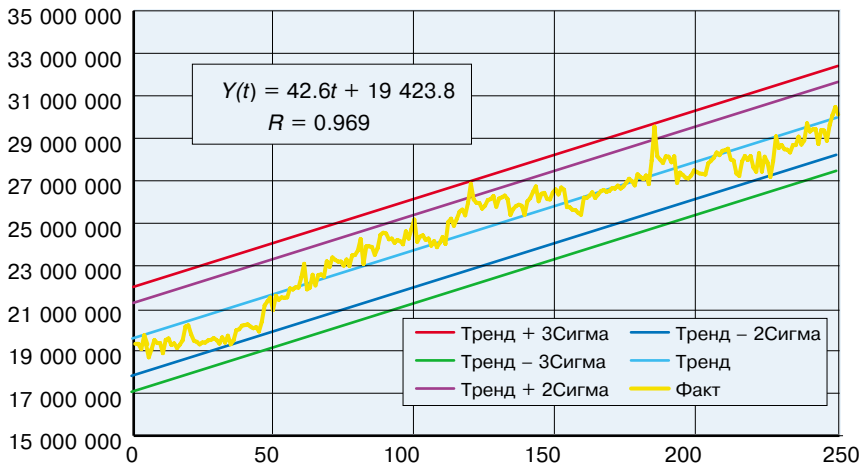
При розрахунку незнижуваного залишку поточних пасивів важливим моментом є визначення періоду, на базі якого обчислюється середнє значення і середнє квадратичне відхилення. Нами побудовано тренди та обчислено показники варіації щодо двох місяців, протягом яких складалася найкраща й найгірша ситуація з волатильністю поточних пасивів. Березень 2003 року характеризувався найнижчою волатильністю, спостерігалася тенденція до їх зростання. У листопаді того ж року в банківській системі виникла проблема з ліквідністю, поточні пасиви мали високу волатильність і тенденцію до спаду. Побудовані тренди та обчислені показники варіації засвідчили необґрунтованість розрахунку незнижуваного залишку на основі ретроспективних даних за один місяць і навіть — за квартал чи півріччя.

За підсумками 2003 року нами обчислено (по банківській системі країни в цілому за щоденними даними) незнижувані залишки поточних пасивів (залишки на поточних, розрахункових, бюджетних і кореспондентських рахунках ЛОРО) за моделлю (2), запро-

Таблиця 2. Параметри для розрахунку незнижуваного залишку

Млрд. грн.		
Назва показника	Розрахунок з використанням середньої величини (математичного очікування) за моделлю (2)	Удосконалений метод з використанням аналітичного тренду за моделлю (3)
Середнє квадратичне відхилення (σ)	3.2	0.8
Незнижуваний залишок поточних пасивів	15.2	17.1 — 27.7

Графік 5. Розрахунок незнижуваного залишку (стабільної частини) поточних пасивів, виконаний на базі щоденних даних за 2003 рік за моделлю, в якій використовується аналітичний тренд (3)

понованою А.П.Вожжовим:

$ПП_{const} = X_{сер} - 3\sigma = 24.8$ млрд. грн. — 3×3.2 млрд. грн. = 15.2 млрд. грн., де $ПП_{const}$ — незнижуваний залишок поточних пасивів (15.2 млрд. грн.);

$X_{сер}$ — середнє значення поточних пасивів за 2003 рік (24.8 млрд. грн.), σ — середнє квадратичне відхилення (3.2 млрд. грн.).

Як впливає із цих обчислень, незнижуваний залишок (постійна частина) пасивів дорівнював 15.2 млрд. грн. Тобто за відсутності проблем із ліквідністю, значних гепів (розривів) за строками між активами й пасивами банки мали змогу використовувати ці кошти для інвестиційного кредитування економіки.

На нашу думку, модель (2), запропонована А.П.Вожжовим, не зовсім досконала. Адже вона не враховує динамічного характеру незнижуваного залишку поточних пасивів, який зазвичай зростає водночас із розширенням клієнтської бази банку, з його розвитком. Вважаємо, що при розрахунку величини незнижуваного залишку доцільніше замість середньої величини (математичного очікування) використовувати аналітичний тренд (відповідний розрахунок наведено на графіку 5).

Побудований за щоденними даними поточних пасивів за 2003 рік аналітичний тренд матиме такий вигляд:

$$X(t) = 42.6t + 19\,423.8 \quad (3)$$

$$R^2 = 0.939.$$

$$R = 0.969.$$

R^2 — коефіцієнт детермінації.

Порівняльний аналіз параметрів двох розглянутих вище моделей (2) і (3) показав, що вдосконалений метод має певні переваги, оскільки дає змогу точніше визначати величину незнижуваного залишку поточних па-

сивів, який можна спрямувати на інвестиційні цілі.

Так, за методом, запропонованим А.П.Вожжовим, незнижуваний залишок поточних пасивів у 2003 році дорівнював 15.2 млрд. грн. За вдосконаленим методом цей показник на початок року становив 17.1, а на кінець року — 27.7 млрд. грн., або 26.2% від обсягу активів. Частина зазначених коштів — 15.2% — має бути спрямована на усунення наявних негативних гепів, інша 11% — це ресурси для довгострокового інвестування.

Насамкінець наголосимо, що активізація процесів банківського інвестування є важливою складовою інвестиційного процесу в Україні. Вона покликана забезпечити реальні зрушення в економіці, сприяти її переходу на якісно новий рівень, головними ознаками якого є індустріальний розвиток та інтенсивний вид відтворення. Побудована нами кореляційно-регресійна модель (1) і розраховані коефіцієнти пар-

ної кореляції щільності зв'язку між інвестиційною активністю банків та складовими їх інвестиційного потенціалу свідчать, що участь банків у інвестуванні економіки залежить передусім від підвищення рівня їх капіталізації, зокрема від збільшення статутного капіталу, спроможності банківських установ залучати кошти наймасовішого потенційного інвестора — населення, а також, певною мірою, від обсягів іноземних інвестицій, залучених від нерезидентів.

Окрім цих складових, важливим інвестиційним ресурсом є стабільна частина поточних пасивів, що характеризується високою стабільністю й керованістю. За умови правильного її вимірювання (побудови моделі та обчислень) сума перевищення стабільного залишку пасивів над кумулятивним гепом за строками є важливим джерелом не лише підвищення інвестиційної активності банків, а й забезпечення ефективної їх діяльності.

Література

1. Геєць В.М., Скрипниченко М.І. Від екзогенно залежної до ендогенно орієнтованої стратегії розвитку економіки // "Економіка і прогнозування". — 2003. — № 1. — С. 34—46.
2. Вожжов А. Депозити до запитання у формуванні стабільної і керованої ресурсної бази банків // "Вісник НБУ". — 2002. — № 11. — С. 5—7.
3. Вожжов А. Використання змінної частини поточних пасивів банків як інвестиційних ресурсів // "Вісник НБУ". — 2003. — № 12. — С. 18—21.
4. Шелудько Н.М. Інвестиційний процес: оцінка ролі й участі банків // Фінанси України. — 2003. — № 8. — С. 121—126.
5. Луців Б.Л. Банківська діяльність у сфері інвестицій. — Тернопіль: Економічна думка, Карт-бланш, 2001.

**Дар'яна
Пашко**

Радник Голови Національного банку України

З появою грошей з'явилися боржники і кредитори. Коли і перших, і других стало забагато, виник попит на купівлю боргів із дисконтом. За тлумаченням Цивільного кодексу ця операція називається відступленням вимоги за грошовими зобов'язаннями. Економісти називають це факторингом. Проте сучасний факторинг — не тільки переуступка боргу, а досить складний фінансовий інструмент, який вітчизняні банки та інші фінансові установи нашої держави починають поступово освоювати і довкола якого точиться чимало дискусій.

Дослідження/

Факторинг в Україні

Український факторинг — ровесник первинного накопичення капіталу — виник на етапі становлення нашої незалежної держави. Спочатку його плутали з “вибиванням” боргів і кредитними процедурами, хоча відмінності між ними досить суттєві. Скажімо, кредит повертається банку (або іншому кредитору) позичальником, а при факторингу борг погашається за рахунок грошей, виплачуваних дебіторами клієнта. Кредит надається на фіксований термін, а факторинг — на термін фактичного відстрочення платежу. До того ж, на відміну від позики, факторинг не потребує застави.

Попри простоту і привабливість, факторинг у нашій країні спочатку не прижився. Існували юридичні перешкоди: указом Президента від 04.03.1998 р. № 167/98 заборонялося переводити борги в Україні. Дія цього документа припинена у 2001 році з набранням чинності Закону України “Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетними і державними цільовими фондами”, однак податківці усе ще продовжували трактувати суб'єктів перекладення боргу і поступки права вимоги як потенційних неплатників податків.

Кілька років тому, в період певної плутанини в економіці і в законодавстві, “чорний факторинг” дійсно використовувався окремими вітчизняними бізнесменами як засіб уникнення від сплати ПДВ. У Законі України “Про податок на додану вартість” факторинг характеризувався як “операція по переуступці першим кредитором прав вимоги боргу третьої особи другому кредитору з попередньою або подальшою компенсацією вартості такого боргу першому кредитору”. Схема працювала так: певна фірма (назвемо її “А”) бажає одержати залік за ПДВ. Вона купує у фірми “Б” якийсь товар на умовах тижневого відстрочення платежу за нього. Потім із мінімальною націнкою продає цей товар фірмі “В”. При цьому фірма “В” також одержує відстрочення на оплату товару, зазвичай не більше трьох днів. Паралельно фірма

“А” укладає з банком угоду факторингу, на підставі якої одержує від банку гроші за те, що поступається йому кредиторською заборгованістю фірми “В” за поставлений товар.

За договором факторингу фірма “А” виплачує банку солідну комісію, оподатковану ПДВ. Отримавши від банку гроші, фірма “А” розплачується з фірмою “Б” за товар. Фірма “В” розплачується з банком. Той у свою чергу через фірму-одноденку або іншим чином переводить частину грошей у готівку, відповідну комісійним виплатам, і повертає їх фірмі “А” у вигляді “чорної” готівки. Крім того, фірма “А” для покриття збитку, що виник у результаті виплати завищеної комісії, купує чиєсь ліквідні векселі за спеціально підібраними банком котируваннями. У результаті фірма “А” може одержати до 50% від сплаченого банку ПДВ. Не випадково працівники фіскальних і контролюючих відомств полювали за “псевдофакторщиками” так же завзято, як за “конвертувальниками”, внаслідок чого солідний фінансовий інструмент зажив зовсім несолідної репутації.

Як результат — донедавна в Україні застосовували найпростішу форму факторингу — без консалтингу, страхування та обліку реалізації. Такі його популярні у світі види, як купівля рахунків із дисконтом і оплата їх фактору (банку), обслуговування банком усіх операцій обліку продажів компаній з веденням рахунків їх дебіторів і поданням докладних звітів, надання гарантії повної оплати товару (навіть якщо покупець прострочить або зовсім не сплатить боргу) практикувалися рідко.

Банкіри скаржилися, що клієнти надають перевагу обслуговуванню, за якого банк купує рахунки дебіторів із дисконтом і одержує платіж на свою користь. При уступці прав вимоги боргу банку передається вексель, причому 60—80% номіналу векселя оплачується відразу після його передачі, а решта суми, за вирахуванням комісії банку, — після погашення векселя. Фактично факторинг поступово перетворювався

на операцію з обліку векселя.

Проте банки в умовах конкуренції продовжували розвиватися, освоюючи нові фінансові продукти. Щоб нарошувати кредитні портфелі, доводилося пропонувати позики за новаторськими схемами. І операції з векселями із часом трансформувалися у факторинг. Нині під факторингом розуміють схему кредитування під заставу дебіторської заборгованості підприємства: клієнт пред'являє документи, котрі підтверджують, що йому винні за поставлену ним продукцію, і банк кредитує його на частину цих боргів. По суті йдеться про бланкове кредитування, за якого від позичальника не вимагають застави. Клієнти вже зрозуміли, що це доволі привабливий механізм, особливо для підприємств, які відвантажують товар під реалізацію або під оплату з відстроченням (стандартним терміном відстрочення вважаються два тижні). Таким чином, позичальник вирішує проблему з дефіцитом оборотних коштів, а його гнучка позиція щодо оплати товару дає змогу привернути нових партнерів.

Юридично операція розцінюється як переуступка прав вимоги. Продавець укладає з банком генеральну угоду про факторинг. Здійснюється поставка товару зі стандартним відстроченням платежу. Потім продавець приходить у банк і в обмін на відвантажувальні документи одержує 70–80% (середньозважений розмір для ринку на сьогодні) зазначеної у них суми. При цьому покупець повідомляє листом, що його дебіторська заборгованість переуступлена, і він тепер повинен сплатити її банку-фактору. По закінченні обумовленого терміну погашення всієї заборгованості за товар продавець одержує суму, що залишилася, за винятком комісійних. Фінансування дебіторської заборгованості здійснюється на строк до одного-трьох місяців.

Серед активних користувачів факторингу нині фігурують великі компанії-виробники, котрі продають свою продукцію з відстроченням платежу. Таким чином, можна зробити висновок, що сучасний факторинг по суті є ні чим іншим, як удосконаленою вексельною формою кредитування, про яку вже йшлося.

Відтоді, як отримання ресурсів під заставу дебіторської заборгованості набуло популярності, з'явилася й така послуга, як генеральна угода на управління дебіторською заборгованістю підприємства. Не всі фірми

наважуються на це, адже банк одержує контроль над оплатою поставок покупцями. Хоча, з іншого боку, саме банківські фахівці можуть прогнозувати терміни інкасації та застосовувати спеціальні процедури нагадувань при затримках платежів. Крім того, банки можуть надавати клієнту регулярні й докладні звіти про стан дебіторської заборгованості щодо всіх поставок. Деякі з них додають до фінансового "меню" ще й додаткові послуги: ведення обліку дебіторської заборгованості постачальника, регулярні звіти про стан переуступленої заборгованості, пред'явлення до оплати платіжних документів, отримання і стягнення дебіторської заборгованості.

Протягом останніх 2–3 років визначилися пріоритети інтересів щодо факторингових операцій як банків, так і комерсантів. З'ясувалося, що факторинг особливо вигідний постачальникам, які постійно потребують оборотних коштів або, незважаючи на тимчасову неплатоспроможність покупця, хотіли б здійснити значну операцію купівлі-продажу. Адже факторинг не залежить від термінів обігу коштів у розрахунках, платоспроможності контрагента, в якого на час реалізації операції потенційно можливі затримки з оплатою товарів або просто бракує грошей на рахунку.

Сьогодні потребу у факторингу мають передусім торговці з відстроченням платежу, зокрема — мережевої торгівлі. Приміром, реалізаторам пива, сигарет, солодощів необхідно, щоб банк сплатив поставки наперед, аби розрахуватися з оптовими постачальниками. Згодом — протягом кількох місяців — вони повертають ці борги.

Виникає запитання: у чому інтерес банків до факторингу? Згідно з нормативами Національного банку України (Інструкція "Про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку комерційними банками України", затверджена постановою Правління НБУ від 21.11.1997 р. № 388)* і внутрібанківськими положеннями факторинг не вважається аналогом кредиту. Тому, збільшуючи обсяги факторингових операцій, клієнт не плює до власного кредитного портфеля у банку додатковий борговий вантаж, зменшуючи свої подальші можливості при кредитуванні. Скажімо, при накопиченні певної кредиторської заборгованості підприємству можуть відмовити у відкритті кредитної

*Із 1 січня 2005 р. діятиме Інструкція "Про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України", затверджена постановою Правління НБУ від 17 червня 2004 р. № 280.

лінії або наданні овердрафту. Крім усього іншого, таким чином вони можуть обходити обмеження Національного банку, відповідно до яких кредит в одні руки підприємства — акціонера банку не може перевищувати 5% від банківського капіталу, а позичальника, що не має прямого відношення до банку, — 25% від капіталу фінансової установи.

Ми не випадково написали "фінансової установи", а не банку. Крім банків, цим видом бізнесу можуть займатися й інші фірми. Правда, однозначно відповісти на питання, хто саме, — важко, оскільки між державними відомствами та юристами фірм триває дискусія на цю тему. Розпочалася вона з появою листа Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 13.10.2003 р. № 347/07/1-3/1, де зазначалося, що відступлення вимоги за грошовими зобов'язаннями з попередньою або подальшою компенсацією вартості такого боргу є факторингом і підлягає регулюванню як фінансова послуга. Це означає, що фактором (установою, яка в результаті відступлення вимоги отримує право вимоги за грошовими зобов'язаннями) може бути або банк, або фінансова установа, або фізична особа — суб'єкт підприємницької діяльності, яка відповідно до закону має право здійснювати факторингові операції. Хто ж має таке право?

У статті 5 Закону України "Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг" зазначено, що правом надання фінансових послуг володіють виключно фінансові установи. До фінансових установ належать юридичні особи, які відповідно до закону надають одну або декілька фінансових послуг і внесені у відповідний реєстр у встановленому законом порядку. Юридична особа, яку не внесено у відповідний реєстр, не надає фінансові послуги як винятковий вид діяльності, не є фінансовою установою і не має права надавати фінансові послуги.

Згідно з іншими трактуваннями уступлення вимоги боргу загалом не є фінансовою послугою, а факторингом вважається лише купівля рахунків-фактур, кредитування оборотного капіталу клієнта та ще деякі операції.

Втім, незалежно від правових суперечок про те, що ж саме вважати факторингом, ця послуга поступово стає звичним і все ширше застосовуваним інструментом на фінансовому ринку України.

**Руслан
Гриценко**

Радник Голови Національного банку України. Кандидат економічних наук

Розвиток безготівкових розрахунків в Україні є справою державної ваги. На сучасному етапі стало можливим втілення нових концептуальних проектів у соціальній сфері. Автор розглядає заснований на передових технологічних можливостях платіжних карток проект “Соціальна картка українця”, зупиняється на проекті програми розвитку системи масових безготівкових розрахунків, яку розробляє Міжвідомча робоча група з питань розвитку безготівкових розрахунків в Україні, створена при Державній комісії з питань впровадження електронних систем і засобів контролю та управління товарним і грошовим обігом при Кабінеті Міністрів України.

Компетентно/

Сучасні платіжні технології та їх використання у соціальній сфері

Ринок банківських послуг останнім часом розвивається під значним впливом передових технологій. Одним із напрямів банківської діяльності, де постійне їх оновлення має вирішальне значення, є карткові платіжні технології.

Упродовж десятиріччя в платіжних технологіях відбулися істотні зміни: модернізувалися самі картки, вдосконалювалося термінальне обладнання для їх обслуговування.

Паралельно з платіжними картками, оснащеними магнітною смугою, починають з'являтися картки з чіпами; можливості самих чіпів з роками швидко розширюються: від звичайних із мінімальною пам'яттю й низьким рівнем безпеки — до наділених великим обсягом пам'яті, Java-аплетами, динамічними протоколами захисту та можливістю безконтактної взаємодії з платіжними терміналами.

Платіжне оснащення за цей період також суттєво модернізувалося: від звичайних банкоматів та імпринтерів — до мобільних платіжних терміналів і банкоматів, які забезпечують взаємодію з платіжною системою за допомогою зв'язку в стандартах GSM або CDMA. З'явилися нові банкомати, здатні приймати готівку, та “банківські кіоски” — інтерактивні термінали, які дають клієнтові змогу власноруч виконувати деякі банківські операції.

В умовах високого технологічного розвитку платіжні системи отримали можливість запропонувати концептуально нові проекти в соціальній сфері.

ПРОЕКТ “СОЦІАЛЬНОЇ КАРТКИ”

На використання сучасних технологічних можливостей карток спрямований проект “Соціальна картка українця”. Слід сказати, що в Москві вже діє проект зі схожою назвою — “Соціальна картка москвича”. Взагалі, проекти “соціальної картки” ґрунтуються на ідеології поєднання на платіжній картці різноманітних додатків: соціальних, платіжних, ідентифікаційних тощо.

Так, у Москві на “соціальну картку” на початковому етапі інтегровано можливість оплати проїзду в метрополітені та в залізничному транспорті, інформацію щодо отримання пільг на соціальні послуги й медичне обслуговування, а також можливість використання картки як ідентифікаційного документа: студентського квитка, посвідчення співробітника мерії, учнівського квитка.

До речі, проект “Соціальна картка москвича” лише 2001 року дав змогу метрополітену додатково заробити 12.5 млн. доларів США завдяки виявленню фіктивних посвідчень пільговиків, які використовувалися для безоплатного проїзду.

Зрозуміло, успіх у реалізації соціальних проектів залежить від консолідованих зусиль багатьох органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, провідних комерційних банків тощо.

Нині можна інтегрувати на одному платіжному інструменті можливості щодо оплати цілої низки послуг:

- ♦ комунальних, за користування електроенергією та зв'язком;
 - ♦ поштових і фінансових послуг УДППЗ “Укрпошта”;
 - ♦ проїзду в метрополітені;
 - ♦ проїзду в залізничному транспорті (через автоматизовані каси продажу квитків);
 - ♦ проїзду в міському транспорті й таксі;
 - ♦ вартості паркування;
 - ♦ телефонного зв'язку з вуличних таксофонів;
 - ♦ штрафів ДАІ та державного мита;
 - ♦ послуг при страхуванні цивільної відповідальності власників транспортних засобів перед третіми особами тощо.
- А також вмістити інформацію стосовно:
- ♦ програм соціального страхування та захисту;
 - ♦ медичного страхування;
 - ♦ дисконтних програм різних торговельних мереж;
 - ♦ ідентифікації особи.

Причому інформація щодо ідентифікації особи може бути розміщена як на поверхні платіжної картки, так і в закодованому вигляді на чіпі. Зокрема, в проєкті “Соціальна картка москвича” інформацію про пільги розміщено на картці у вигляді штрих-коду.

Перелічені додаткові можливості універсальної картки дають певні переваги установам та індивідуальним користувачам, а саме:

- ♦ розрахунок за комунальні послуги, за спожити електроенергію, за користування зв'язком стає зручнішим для населення, оскільки з'являється можливість автоматизованої оплати з банківських рахунків;

- ♦ оплата проїзду в метрополітені, у приміському залізничному та наземному міському транспорті дає змогу скоротити обсяги перевезень фіктивних пільговиків і в такий спосіб збільшити надходження;

- ♦ оплата вартості паркування дає змогу посилити контроль за надходженнями, збільшити точність вимірювання вартості паркування шляхом використання автоматизованих систем, скоротити витрати на утримання персоналу; така оплата зручна для водіїв, оскільки їм не потрібно мати при собі розмінні гроші;

- ♦ оплата послуг телефонного зв'язку з вуличних таксофонів, а також поштових та фінансових послуг “Укрпошти” стає зручнішою для користувачів, яким не треба купувати спеціальні телефонні картки — їхню функцію виконує універсальна платіжна картка.

Ідеологія суміщення на одній платіжній картці різноманітної інформації має економічне підґрунтя: вартість кожної окремої одиниці інформації зменшується при розміщенні додаткових даних, оскільки існують певні постійні витрати на емісію та щорічне обслуговування картки незалежно від кількості додатків, розміщених на ній. Отож, узгоджена реалізація проєкту в масштабах усієї країни дасть змогу помітно знизити витрати кожної окремої установи, яка його втілюватиме.

Одним із перших складних етапів на шляху проєкту “соціальної картки” до споживача є систематизація персональних пільг та створення електронної бази даних пільговиків. Ускладнення виникає у зв'язку з необхідністю побудови сучасних інформаційних мереж між обласними та районними центрами України. Це потребуватиме значних капіталовкладень у розвиток комунікаційної мережі, на придбання технологічного обладнання.

На початок другого півріччя 2004 року, за статистикою міжнародних платіжних систем, банками України емітовано 12.5 млн. карток VISA та MasterCard. Крім того, близько 0.7 млн. карток емітовано Національною системою масових електронних платежів. Таким чином, загальний обсяг емітованих карток сягає більш як 13.2 млн. Запровадження проєкту “соціальної картки” дасть змогу сповна використати потенційні можливості карткового ринку країни. А його потенціал можна оцінити уже з того факту, що лише працездатного населення в Україні налічується близько 28 млн. чоловік. Крім того, з реалізацією карткових пенсійних програм можна залучити людей похилого віку — цебто ще близько 11 млн. чоловік.

Зважаючи, що люди зазвичай використовують картки одразу кількох платіжних систем, а також те, що певна частина емітованих на цей час карток вважається не активними, потенціал карткового ринку можна оцінити щонайменше як 200% до наявного обсягу емітованих карток.

КАРТКОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У РЕФОРМУВАННІ СИСТЕМ БЮДЖЕТУВАННЯ

Аналізуючи сучасні світові тенденції у сфері платіжних технологій, зауважуємо, що карткові технології зі значним успіхом застосовуються для скорочення в організаціях та установах адміністративних витрат і підвищення ефективності використання робочого часу. Як засвідчують проведені в деяких країнах (США, Великобританія) дослідження [4], використовуючи платіжні картки з усталеним спеціальним режимом функціонування, можна суттєво зменшити витрати на підготовку, погодження, візування документів щодо закупівлі товарів чи надання послуг, а також скоротити час на підготовку звітів про використання коштів.

Увагу керівників великих компаній та установ не можуть не привернути особливості спеціального режиму функціонування.

Платіжна організація, яка обслуговує зазначені картки, встановлює за емітованими картками обмеження, які наводимо нижче.

1. Стосовно кожної окремої установи — загальні обмеження щодо використання сум у рамках її бюджетного кошторису.

2. Стосовно кожної емітованої картки:

- максимальні обсяги використання коштів протягом місяця, кварталу чи іншого періоду за кожною картою (відповідно до внутрішнього розподілу бюджету в установі);

- цілі використання (придбання товарів чи послуг визначеного асортименту);

- пункти прийому для кожної окремої картки (які визначаються, за необхідності, на підставі проведених установою тендерів).

Картки зі спеціальним режимом функціонування можуть емітуватися, наприклад, для:

- ♦ водіїв службових автомобілів на закупівлю паливно-мастильних матеріалів та ремонт;

- ♦ використання працівниками коштів під час службових відряджень (причому підвищується надійність збереження коштів);

- ♦ працівників господарських відділів для закупівлі необхідного приладдя, канцелярських товарів тощо.

За допомогою карткових розрахунків керівники підрозділів та установ можуть чітко контролювати витрати навіть у режимі он-лайн, оскільки платіжна організація забезпечує автоматичну підготовку в електронному вигляді різноманітних фінансових звітів про використання коштів, дотримання лімітів тощо.

Сфера розповсюдження таких схем розрахунків уже достатньо широка. Наприклад, уряд Великобританії використовує спеціальні платіжні картки “Віза — закупівельні картки” у 300 державних департаментах та агентствах, а також у 500 державних компаніях; уряд США застосовує їх у 55 федеральних агенціях; у Німеччині вони прислужилися для контролю витрат державних службовців на відрядження; у Франції здійснюється пілотний проєкт у сфері освіти, муніципального управління та охорони здоров'я; в Іспанії запроваджується 7 муніципальних пілотних проєктів; у Гонконгу ці картки використовують 80 державних відомств, у Канаді — 126 федеральних департаментів, у Коста-Риці — декілька державних компаній, на Тайвані — 50 відомств. Ця технологія також поширена в Ірландії, Італії, Норвегії, Швеції, Австралії, Новій Зеландії, Сінгапурі та Бразилії.

На сучасному етапі широке впровадження карткових розрахунків і платіжних технологій сприятиме розв'язанню низки різноманітних завдань. Саме тому вітчизняними органами виконавчої влади розроблено

проект програми розвитку системи масових безготівкових розрахунків, яка ставить за мету:

- ♦ збільшити інвестиційні можливості банківської системи шляхом залучення коштів населення на банківські (особливо карткові) рахунки;

- ♦ зменшити зловживання у сфері економіки за рахунок прозорішої технології безготівкових розрахунків і, як наслідок, повнішого оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності;

- ♦ надавати цільову та адресну допомогу малозабезпеченим категоріям населення;

- ♦ скоротити витрати на підтримання готівкового грошового обігу (на виробництво банкнот і монет, інкасацію, транспортування та зберігання готівки тощо).

Цю програму розробляє Міжвідомча робоча група з питань розвитку безготівкових розрахунків в Україні, створена при Державній комісії з питань впровадження електронних систем і засобів контролю та управління товарним і грошовим обігом при Кабінеті Міністрів України.

Сьогодні в Україні порівняно з іншими державами світу доволі низький обсяг безготівкових карткових розрахунків — близько 5%. У країнах Західної Європи та США близько третини споживчих

розрахунків здійснюється з використанням платіжних карток; у Канаді цей показник сягає двох третин. Найбільша питома вага безготівкових розрахунків за допомогою платіжних карток в Ісландії — близько 95%.

Дедалі ширше впровадження карткових розрахунків в Україні відкриє додаткові можливості, а саме — дасть змогу:

- ♦ комерційному сектору реалізовувати різноманітні бонусні програми у сфері торгівлі та послуг при розрахунках за допомогою платіжних карток;

- ♦ надавати додаткові послуги з безготівкового обслуговування, особливо з використанням сучасних можливостей інтернет-технологій;

- ♦ ширше використовувати банківські карткові кредити при купівлі товарів та наданні послуг;

- ♦ зменшити для населення ризики втрати чи крадіжки готівкових коштів;

- ♦ впровадити автоматизовані технології фінансового та матеріального обліку, базуючись на звітах платіжних систем про рух коштів за картковими рахунками;

- ♦ збільшити надходження у місцеві й державні бюджети за рахунок повнішого оподаткування суб'єктів господарювання та фізичних осіб, зменшення можливостей для тіньового бізнесу;

- ♦ впровадити нові технології контролю та звітності про використання державних коштів і коштів органів місцевого самоврядування.

Тому розвиток безготівкових розрахунків в Україні є справою державного значення, і органам державної влади, місцевого самоврядування, підприємствам бюджетної сфери слід докладати активніших зусиль для впровадження технологій карткових розрахунків з використанням сучасних можливостей платіжних систем. □

Література

1. Закон України "Про платіжні системи та переказ грошей в Україні" від 01.07.2004 р. № 1949-IV.

2. Пластиковые карты / 4-е издание, переработанное и дополненное — М.: Издательская группа "БДЦ-пресс", 2002.

3. Дубілет О. Перспективи розвитку карткових продуктів // Вісник Національного банку України. — 2003. — № 10. — С. 11—13.

4. The Virtuous Circle: Electronic Payments and Economic Growth. June 2003. A white paper by VISA International Global Insight, Inc.

5. Roiffe Richard. Retail revolution. European Card Review № 28, 2003. — P. 46—49.

**Олена
Ляхова**

Доцент кафедри банківських інвестицій Київського національного економічного університету.
Кандидат економічних наук

Погляд на проблему /

Проектне фінансування як новий метод організації фінансування інвестиційних проектів

Останнім часом лексика українських банкірів поповнилася ще одним поняттям — "проектне фінансування". Втім, в Україні його трактують доволі спрощено — як довгострокове банківське кредитування інвестиційних проектів. У статті йдеться про особливості проектного фінансування, завдяки яким воно істотно відрізняється від довгострокового кредитування інвестиційних проектів, викладені його принципи. Також розглядаються можливості використання схем проектного фінансування в Україні.

Останнім часом усе більшої популярності на фінансових ринках розвинутих країн поряд із власними коштами корпорацій у вигляді нерозподіленого прибутку та амортизації, емісією цінних паперів і банківським кредитуванням набувають такі методи організації фінансу-

вання інвестиційних проектів, як інвестиційне кредитування та проектне фінансування.

Послуги проектного фінансування в Україні вже надають комерційні банки (Укргазпромбанк, Інтербанк, Український кредитний банк, "Хрещатик"), проте, з позиції класичного

підходу, схеми фінансування, запропоновані ними, здебільшого відповідають методу проектного кредитування зі збереженням його принципів та особливостей.

Попри широке застосування проектного фінансування у світі, сутність його науковці і практики трактують по-різному. Одні вважають, що це окрема форма фінансування, заснована на життєздатності самого проекту, без урахування платоспроможності та гарантій основних його учасників. За іншим визначенням — це галузь фінансування інвестицій, котра забезпечується техніко-економічною ефективністю діяльності підприємства та допомагає генерувати грошові потоки для обслуговування власного боргу. З іншого боку, поєднання різних джерел та методів фінансування конкретного інвестиційного проекту з оптимальним розподілом ризиків також вважають проектним фінансуванням.

На нашу думку, **проектне фінансування** слід розглядати як форму реалізації фінансово-кредитних відносин учасників, пов'язаних з організацією та фінансуванням інвестиційного проекту за умови, що джерелами погашення заборгованості є грошові потоки, генеровані проектом при поєднанні різноманітних фінансових інструментів (див. схему).

Об'єктом проектного фінансування здебільшого є сектор економічної інфраструктури, котрий характеризується значною капіталомісткістю, не завжди високою комерційною ефективністю і водночас має стратегічне значення для всього народного господарства. Цей сектор охоплює транспорт, енергетику, виробництво вторинної енергії тепла й електрики, зв'язок, водопостачання і каналізацію, переробку твердих відходів тощо.

Схеми проектного фінансування застосовуються також при спорудженні або відновленні великих промислових об'єктів (наприклад, нафто- чи газовидобутку) та промислових підприємств.

Проектне фінансування відрізняється від кредитування, зокрема інвестиційного, за притаманними йому особливими ознаками. Так, на відміну від комерційного чи інвестиційного кредитування, де об'єктом аналізу виступає фінансово-господарська діяльність позичальника, при проектному фінансуванні досліджується конкретний задум, бізнес-ідея або проект (інвестиційний, інноваційний, лізинговий, концесійний). Проте на рішення про фінансування впливає також оцінка діяльності позичальника як складова в структурі загальної оцінки інвестиційного проекту. Виходячи із цього, джерелом погашення боргу в межах структури його фінансування є виключно доходи, які генерує сам проект. Тоді як при інвестиційному кредитуванні таким джерелом є результати діяльності позичальника.

Фінансування проектного типу дає змогу здійснити багатосторонні проекти, в яких необхідно дотримуватися балансу інтересів усіх учасників, одночасно використовуючи різні фінансові інструменти — наприклад, інвестиції в акціонерний капітал, позичкове фінансування, довгостроковий лізинг, торговельні кредити постачальників, інноваційні фінансові механізми.

Складність і структура фінансування таких проектів зумовлюють тривалий термін їх підготовки та втілення в життя, залучення широкого спектра технічних, економічних, фінансових і юридичних послуг та суб'єктів, які їх надають, а також беруть участь

у підготовці й реалізації проекту. Це, в свою чергу, впливає на обсяг і структуру проектною та кредитною документації в межах проекту.

У світовій практиці узвичаєні такі принципи проектного фінансування:

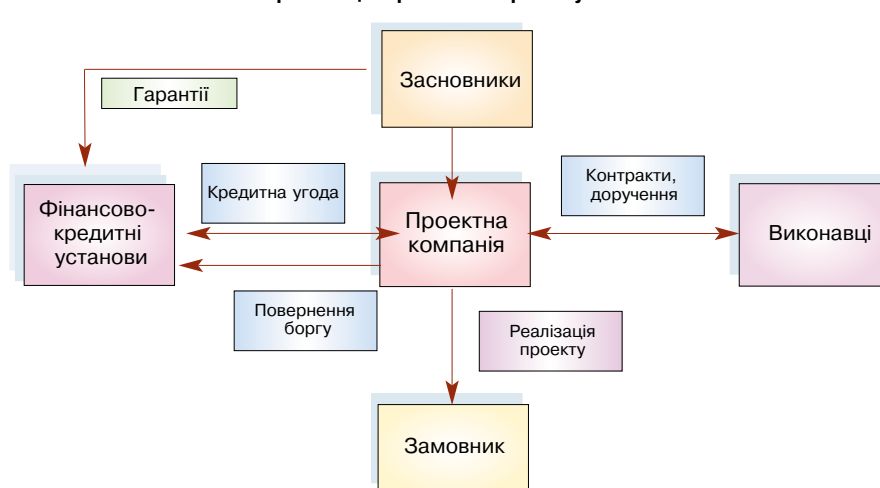
1. **Принцип підвищеної ризиковості проектного фінансування** спонукає до розподілу ризиків серед максимальної кількості учасників проекту (ризики потребують ретельного відстеження та аналізу). Обов'язковою вимогою при запровадженні такого принципу є укладення контрактів фірми зі споживачами продукції для того, щоб застрахуватися від комерційного ризику до часу повного погашення кредиту. Враховуючи зазначений принцип, кредитор збільшує розмір банківської маржі на весь період до повного погашення позички, ретельно відстежуючи та аналізуючи ризики;

2. **Принципом покриття боргу** передбачено, що фінансуюча установа концентрує свою увагу на песимістичному прогнозі прибутковості інвестиційного проекту, оцінюючи об'єкт фінансування крізь призму показника обслуговування боргу (як співвідношення очікуваних чистих надходжень від реалізації проекту і загальної суми заборгованості та процентів). Отримані результати порівнюються із закладеними у базовому варіанті інвестиційного проекту, підготовленого незалежним консультантом. Коефіцієнт покриття боргу, як правило, повинен бути не меншим, ніж 1.3 (іноді — 1.8). Загалом він залежить від ступеня ризику та специфіки галузі;

3. **Ринковий принцип** спонукає фінансово-кредитну установу в період до підписання кредитної угоди детально аналізувати попит і ціни на продукцію, для виробництва якої позичаються кошти. Такий аналіз ринку проводиться з метою визначення тренду на час експлуатації об'єкта, що кредитується. Вивчається динаміка цін на компоненти, необхідні для реалізації проекту. Як правило, порівняльний аналіз у такому аспекті проводиться у трьох варіантах: проекту спонсора, песимістичного сценарію банку і базового варіанта, підготовленого незалежними експертами;

4. **Принцип обмеженої відповідальності клієнта** впливає з визначення проектного фінансування, згідно з яким заборгованість погашається за рахунок доходів від реалізації проекту, а відповідальність клієнта — ініціатора проекту визначається розміром власних коштів, спрямованих у про-

Організація проектного фінансування

ект. Причому проект вважається реалізованим, якщо відповідно до взаємних зобов'язань виробнича потужність об'єкта досягла передбаченої проектною потужності (близько 75%);

5. *Принцип формування джерел для здійснення проектного фінансування* має комплексний характер, зважаючи на масштабність та високу капіталомісткість об'єкта інвестування. Так, при організації фінансування проектного типу співвідношення між власними та позиченими коштами коливається залежно від галузі — 20:80; 30:70; 40:60 — проте оптимальним вважається співвідношення 30:70. Якщо інвестиційний проект упроваджується в державному секторі економіки та має стратегічне значення, то застосовується метод прямої бюджетної підтримки інвестицій у формах бюджетних асигнувань на безповоротній основі (субсидії та гранти), бюджетних інвестицій (шляхом участі держави у капіталі підприємства чи організації, що отримує бюджетні кошти) та бюджетних кредитів як універсального інструменту державного стимулювання капіталовкладень;

6. *Принцип гарантування* виступає додатковим забезпеченням погашення боргу. Гарантії суб'єктів інвестування проекту можуть включати:

- платіжну гарантію як безумовне зобов'язання у разі настання гарантійного випадку перерахувати фінансуючій установі визначену суму коштів;

- гарантію завершення проекту, пов'язану з відповідальністю інвесторів за повне його впровадження;

- додаткову гарантію як депозит суб'єкта / суб'єктів, які беруть безпосередню участь у реалізації проекту.

Метою таких гарантій є страхування боргових зобов'язань за інвестиційним проектом на весь період його втілення — до виходу об'єкта на проектну потужність;

7. *Принцип повернення та платності* забезпечує послідовну ліквідацію заборгованості, графік якої пов'язується з життєвим циклом інвестиційного проекту так, що повернення боргу починається після досягнення визначеного рівня виробничої потужності, а темпи погашення заборгованості прямо пропорційні темпам зростання виробництва та його стабілізації.

Принцип забезпеченості повернення вкладених коштів при проектному фінансуванні відіграє другорядну роль. Цьому є кілька причин. По-перше, джерелом надійності виступає

якість підготовки та реалізації проекту. По-друге, значні масштаби інвестиційних проектів не дають змоги зібрати достатній пакет забезпечення у вигляді гарантій, застави тощо. Проте така особливість проектного фінансування є лише закономірністю, але не виключає забезпечення за кредитом при організації проектного фінансування.

Для розвитку проектного фінансування в Україні істотного значення набуває вивчення можливостей адаптації досвіду світової практики до вітчизняних умов, різних схем проектного фінансування, застосовуваних в економічно розвинутих країнах.

До таких схем належить схема фінансування під майбутні поставки продукції, що часто використовується при здійсненні нафтових, газових та інших проектів. Цю схему можна застосувати для фінансування за типом обмеженого регресу на позичальника, підкріплюючи контрактами, в яких би передбачалися безумовні зобов'язання покупця із третіми кредитоспроможними сторонами. Схема припускає участь щонайменше трьох сторін: кредиторів (банківський консорціум), проектною компанії, що безпосередньо реалізує інвестиційний проект, і посередницької, яка є покупцем продукції. Остання компанія може бути заснована кредиторами.

Механізм дії такої схеми полягає в тому, що банківський консорціум, який веде фінансування проекту, дає кредит посередницькій компанії, котра передає кошти проектній компанії у вигляді авансу за майбутні поставки певної кількості продукції за фіксованою вартістю, достатньою для погашення боргу. Погашення кредитів відбувається відповідно до руху грошових потоків від реалізації продукції, що поставляється.

Розглянуту схему можна було б використовувати в Україні. Проте на перешкоді стають наявні зовнішні ризики: високі політичні й страхові ризики, не відрегульовані термінологічна база та правові засади проектного фінансування в різних секторах економіки (надання концесій і гарантій, страхування, консорціумного права тощо), недос-

татня правова структура та нестабільна законодавча база у сфері узгодження та розподілу ризиків, надання гарантій та інших форм зобов'язань за проектом фінансуванням, брак прецедентів розробки схем проектного фінансування капіталомістких інвестиційних проектів.

Справляють свій вплив і ризики внутрішні: недостатність фінансових ресурсів для широкомасштабного фінансування капіталомістких проектів, нестача кваліфікованих учасників проектного фінансування, що можуть узяти на себе функції керуючих проектом. Враховуючи перелічені та інші фактори, які збільшують проектні ризики, застосування такої схеми, швидше за все, можливе в перспективі — підприємствами та банками, що взаємодіють у складі промислово-фінансових груп.

З метою ефективного сприяння залученню фінансових коштів, у тому числі іноземних інвестицій, і забезпечення впровадження інвестиційних проектів, що мають пріоритетний для національної економіки характер, в Україні доцільно створити центр проектного фінансування.

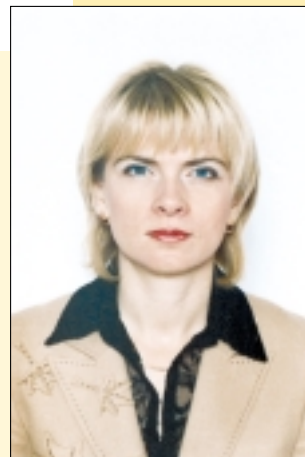
За таких обставин вирішення проблеми потребує комплексного підходу, який враховував би інтереси різних сторін. Важливими його складовими є посилення ролі державних гарантій страхування проектних ризиків, зокрема надання гарантій банкам, які беруть участь у фінансуванні пріоритетних для держави інвестиційних проектів і програм, податкове стимулювання механізмів інвестування, розвиток міжбанківського співробітництва у сфері спільного фінансування інвестиційних проектів.

□

Луганськ. Відділення Азовсько-Донецького комерційного банку Російської імперії. Малюнок виконано до 1907 року.

Вплив портфеля цінних паперів банків України на їхні доходи: ознаки взаємозалежності

Галина Азаренкова

Заступник директора з наукової роботи та міжнародних зв'язків Харківського банківського інституту Української академії банківської справи Національного банку України

Вітчизняний ринок цінних паперів — важлива складова фінансового ринку — перебуває у фазі становлення. На цьому етапі теоретичні та аналітичні дослідження процесів, що відбуваються на ринку, вельми сприяють його розвитку. У статті викладено результати економічного моделювання впливу портфеля цінних паперів банків на їхні доходи та окреслено напрями подальших досліджень даного питання.

Цінні папери — інструмент грошово-кредитної політики, від якого тією чи іншою мірою залежить рівень банківських відсотків, обсягу грошової пропозиції та розвитку інвестиційного клімату загалом. Залучення коштів на фінансових ринках за допомогою державних боргових зобов'язань є загальноновизнаним способом фінансування дефіциту державного бюджету, а динаміка прибутковості державних облігацій — одним із основних показників стану ринку внутрішнього боргу.

Слід, однак, зауважити низький рівень розвитку цього сегмента фінансового ринку в Україні порівняно з іншими країнами. Скажімо, обсяг вітчизняного ринку корпоративних облігацій становить усього 0.35% ВВП, тоді як у Росії — 0.74, Польщі — 1.8, Естонії — 3.9, а в Данії, США — до 80%¹. Це створює певні проблеми щодо насичення національної промисловості прямими та портфельними інвестиціями, оскільки у 90-ті роки ХХ століття на запозичення у вигляді цінних паперів припадало 70—75% від усіх залучених капіталів (решта 25—30% — кредити банків)².

АНАЛІЗ ІСНУЮЧИХ ПРАЦЬ І ВИЗНАЧЕННЯ ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження з питань функціонування вітчизняного ринку цінних паперів можна поділити на три групи.

У першій групі праць аналізується стан і розвиток фондового ринку, на який покладено вирішення емісійних можливостей підприємств різних

форм власності та напрямів діяльності³. Розглядаються здебільшого поточні тенденції, тоді як маловивченими залишаються питання аналізу динаміки строкової структури прибутковості за кожним видом інструменту фондового ринку, рівня доходності цінних паперів із коротко- та довгостроковим терміном обігу.

Друга група праць присвячена висвітленню роботи комерційних банків із різними видами цінних паперів⁴. У них розкриваються поточні тенденції діяльності вітчизняних банків на ринку цінних паперів України та аналізуються моделі ринку цінних паперів в економічно розвинутих країнах.

Третя група праць — це теоретичний аналіз різних підходів до вивчення ринку цінних паперів⁵.

Особливістю розвитку фінансового сектору в Україні є динамічний розвиток банківської системи⁶ на фоні “прогресуючої стагнації фондового ринку”¹. Проте з попереднього аналізу праць випливає, що різні аспекти розвитку ринку цінних паперів як важливої складової банківської діяльності висвітлено недостатньо.

Відтак загальним напрямом дослід-

³ Шестацький О. Становлення фондового ринку України // Банківська справа. — 2001. — № 6. — С. 57—58; Табала О. Фондовий ринок: проблеми становлення та шляхи їх вирішення // Ринок цінних паперів України. — 2002. — № 7—8. — С. 9—16; Денисенко М.П. Фондовий ринок України: ретроспектива та погляд в майбутнє // Акціонер. — 2002. — № 3. — С. 42—48; Прутник Е. Регіональний фондовий ринок та інвестування економіки Донецької області // Економіка України. — 2003. — № 1. — С. 13—18.

⁴ Кильмухаметов Р., Головань І. Ринок банковских облигаций Украины // Обзор украинского рынка. — 2002. — № 11. — С. 61—63; Рудненко Т., Куш О. Аналіз операцій банків із векселями // Вісник НБУ. — 2003. — № 5. — С. 42—47; Шапран В. Участь банків у формуванні моделі ринку корпоративних цінних паперів // Вісник НБУ. — 2003. — № 8. — С. 62—66.

⁵ Кравченко Ю. Фундаментальний аналіз цінних паперів // Ринок цінних паперів України. — 2002. — № 9—10. — С. 91—96.

⁶ Васюренко О.В. Банківський менеджмент. — К.: Видавничий центр “Академія”, 2001. — 320 с.

¹ Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2002 році”. — www.rada.kiev.ua, www.pftss.com, www.corporatio.com.ua.

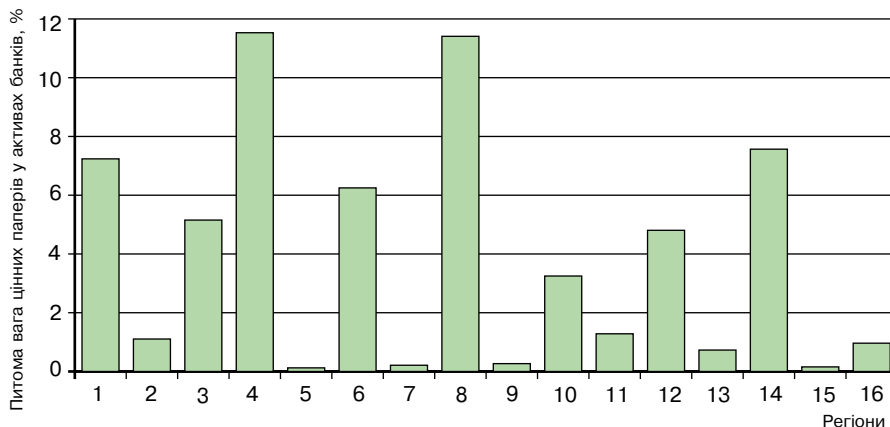
² Руденко Т., Куш О. Ринок корпоративних облігацій: сьогодні та завтра. — www.corporatio.com.ua.

ження може бути побудова моделі оцінки руху цінних паперів у структурі фінансових потоків⁷ банків і вивчення їх впливу на дохідність банківських установ.

Водночас, на думку автора, за межами досліджень залишається також питання впливу регіонального розподілу банків на обіг цінних паперів. Утім, у багатьох працях (зокрема західних дослідників⁸) і працях, що стосуються виробничих підприємств⁹, домінує аналіз взаємозалежності розподілу суб'єктів господарювання та їх окремих економічних показників. Для фінансового сектору теж характерні виражені тенденції до концентрації операцій, котрі мають як географічний, так і інституціональний аспекти. Хоча зміцнення позицій окремих установ на ринку фінансових послуг не завжди супроводжується зростанням територіальної концентрації відповідних банківських операцій.

Підтвердженням доцільності розгляду питання впливу регіонального розподілу банків є наявна концентрація банківського сектору економіки України, яку можна представити у вигляді певних груп регіонів, ви-

Графік 2. Питома вага цінних паперів у активах банків за регіональним розподілом*

1 — м. Київ та Київська область; 2 — Волинська область; 3 — Дніпропетровська область; 4 — Донецька область; 5 — Закарпатська область; 6 — Запорізька область; 7 — Івано-Франківська область; 8 — АР Крим; 9 — Луганська область; 10 — Львівська область; 11 — Одеська область; 12 — Полтавська область; 13 — Сумська область; 14 — Харківська область; 15 — Чернівецька область; 16 — Чернігівська область

*Джерела: www.me.gov.ua, www.bank.gov.ua, www.ukrstat.gov.ua.

окремлених за обсягами промислового виробництва та обсягами кредитних портфель банківських установ (див. графік 1).

Водночас можна й інакше поділи-

Відтак виникає запитання: чи впливає територіальний розподіл банків на їх економічні показники. Перш ніж з'ясувати це, варто розглянути загальний напрям впливу портфеля цінних паперів на доходи банків. Тобто головним завданням даного дослідження автор визначає аналіз впливу портфеля цінних паперів банків на їхні загальні доходи.

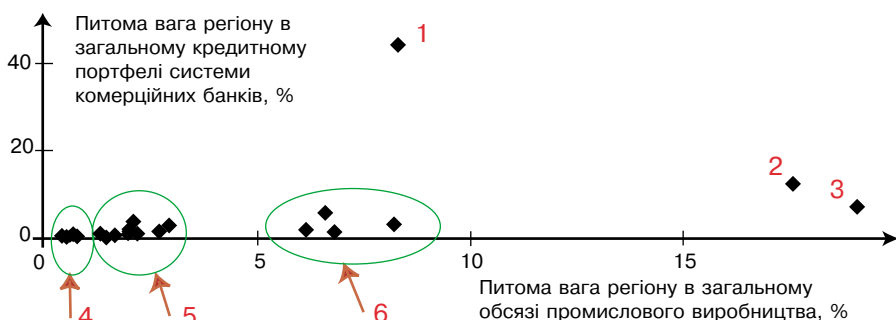
ВХІДНІ ДАНІ, МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ, СПЕЦИФІКАЦІЯ МОДЕЛЕЙ І РЕЗУЛЬТАТИ

Розв'язання поставленого завдання ускладнюється передусім відсутністю розгорнутої статистичної бази, яка б періодично коригувалася (необхідні дані можна отримати на підставі аналізу фінансових показників діяльності банків та фінансової звітності).

З метою зменшення похибки загальних розрахунків економетричний аналіз проведено за стилій період (за даними на 01.01.2003 р., 01.04.2003 р. та 01.07.2003 р.) з урахуванням широкого спектра показників роботи 155 банків. Вибір короткого інтервалу часу дає також змогу нівелювати вплив зовнішніх факторів. Крім того, вибрано період без стрімких змін у функціонуванні як фондового, так і банківського сегментів фінансового ринку.

Методологічною базою дослідження є крос-селекційна множинна регресія, яка дає змогу оцінити зв'язок між досліджуваними змінними навіть у коротких інтервалах часу. На під-

Графік 1. Розподіл регіонів України за обсягами промислового виробництва та обсягами кредитних портфель банківських установ (за станом на 01.01.2003 р.)

1 — м. Київ та Київська область; 2 — Дніпропетровська область; 3 — Донецька область; 4 — Сумська, Закарпатська, Рівненська, Кіровоградська, Тернопільська, Волинська та Чернівецька області; 5 — Львівська, Вінницька, Житомирська, Черкаська, Одеська, Хмельницька, Миколаївська, Івано-Франківська, Чернігівська і Херсонська області та АР Крим; 6 — Луганська, Харківська, Запорізька та Полтавська області.

⁷ Васюренко О.В., Азаренкова Г.М. Управління ліквідністю банку з погляду зміни швидкості його фінансових потоків // Банківська справа. — 2003. — № 1. — С. 60—63.

⁸ Brown D.J., Brown A.N. The Transition of Market Structure in Russia: Economic Lessons and Implications for Competition. — 1999. — SITE Staff Paper № 99/01; Carlin W., Fries S., Schaffer M., Seabright P. Competition and Enterprise Performance in Transition Economies Evidence from a Cross-country Survey. — 2001. — CERT Discussion Paper № 2001/01; Konings J., Xavier A. Firm Growth and Survival in a Transition Country: Micro Evidence from Slovenia. — 2002. — LICOS Discussion Paper № 114/2002.

⁹ Марьянчик И.В. Структура рынка и прибыльность в переходных экономиках. Пример Украины. — М.: EERC. 2003. — 44 с.; Лапо В.Ф. Пространственное распределение инвестиций в России: агломерационный эффект. — М.: РПЭИ. 2002. — 127 с.

ти регіони на групи (див. графік 2). За питомою вагою вкладень банків у цінні папери (у процентах) відповідно до їхніх активів регіони групуються за кількома кластерами:

- перший (не менше 10%) — Донецька область та АР Крим;
- другий (6—10%) — м. Київ та Київська область, Запорізька, Харківська області;
- третій (2—6%) — Дніпропетровська, Львівська, Полтавська області;
- четвертий (менше 2%) — Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Одеська, Сумська, Чернівецька, Чернігівська області.

Таблиця 1. Параметри економетричної моделі залежності доходу комерційного банку від обсягів деяких структурних складових його активів (за даними на 01.01.2003 р.)

Коефіцієнт детермінації	β_0	β_1	β_2	β_3
0.98	-5 130.25 (-2.38)	-0.06 (-1.31)	0.23 (40.95)	0.20 (7.62)

ставі розгляду відповідної економетричної моделі спочатку було визначено залежність доходу комерційного банку від обсягів таких його структурних складових активів, як високоліквідні активи, кредитний портфель та цінні папери:

$Y = \beta_0 + \beta_1 \times X_1 + \beta_2 \times X_2 + \beta_3 \times X_3$, (1)
де Y — дохід комерційного банку;

X_1 — обсяг високоліквідних активів;

X_2 — обсяг кредитного портфеля;

X_3 — обсяг цінних паперів у структурі активів банку;

$\beta_0, \beta_1, \beta_2, \beta_3$ — коефіцієнти множинної регресії економетричної моделі за рівнянням (1), наведені у таблиці 1 (тут і далі у дужках подано t -статистику для кожного коефіцієнта, яка вказує на значимість екзогенної змінної при рівні довірчої ймовірності 95%; статистично найзначущіші змінні підкреслено).

Як випливає з даних, наведених у таблиці 1, найвагомішою є змінна X_2 . При цьому з високим ступенем ймовірності обсяг цінних паперів комерційного банку також позитивно впливає на формування його доходу. Зауважимо, втім, що цей вплив є незначним (див. дані t -статистики). Проте з огляду на статистичну значущість змінної X_3 за моделлю (1) (при відсутності мультиколінеарності між екзогенними змінними), доцільно продовжити дослідження впливу змінної X_3 на дохід банків. Не менш цікаво з'ясувати, які цінні папери найбільше впливають на дохідність комерційного банку. Для цього побудуємо економетричну модель (2):

$Y' = \beta'_0 + \beta'_1 \times X'_1 + \beta'_2 \times X'_2 + \beta'_3 \times X'_3 + \beta'_4 \times X'_4 + \beta'_5 \times X'_5 + \beta'_6 \times X'_6$, (2)
де Y' — дохід комерційного банку;

X'_1 — грошові кошти та залишки в НБУ;

X'_2 — казначейські та інші цінні па-

пери, що рефінансуються НБУ;

X'_3 — кошти в інших банках;

X'_4 — цінні папери на продаж;

X'_5 — кредити і заборгованість клієнтів;

X'_6 — інвестиційні цінні папери;

$\beta'_0, \beta'_1, \beta'_2, \beta'_3, \beta'_4, \beta'_5, \beta'_6$ — коефіцієнти множинної регресії, значення яких наведено у таблицях 2 і 3.

Очевидно (див. таблиці 2 і 3), що різні структурні частини портфеля цінних паперів у різні інтервали часу

загальні тенденції за економетричними моделями (1) і (2) збігаються.

За моделлю (2) вплив цінних паперів на доходи банків є також незначним, хоч і дещо вищим, ніж за моделлю (1). Це підтверджують і дані щодо фінансових результатів діяльності банків України за станом на 01.01.2004 року¹⁰: лише 23% банків України отримали прибуток від інвестиційних цінних паперів та приблизно 7% банків — від довгострокових інвестиційних вкладень. Водночас ці дані не виключають можливості такого взаємозв'язку — його підґрунтям є переважна концентрація прибутку від інвестиційних цінних паперів та довгострокових інвестиційних вкладень у банках, які тери-

Таблиця 4. Динаміка зміни обсягів казначейських та інших цінних паперів, що рефінансуються НБУ

Назва банку	Тис. грн.		
	За станом на 01.04.2003 р.	За станом на 01.07. 2003 р.	Абсолютні зміни щодо попереднього періоду
ПРИВАТБАНК	0	0	0
"АВАЛЬ"	187 314	123 647	-63 667
ПРОМІНВЕСТБАНК	49 803	49 812	9
ОЩАДБАНК	1 287 425	1 213 798	-73 627
УКРЕКСІМБАНК	168 111	203 893	35 782
УКРСОЦБАНК	418 053	396 442	-21 611
УКРСИББАНК	5 815	5 707	-108
"НАДРА"	26 431	31 435	5 004
РАЙФФАЙЗЕНБАНК УКРАЇНА	0	4 948	4 948
ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК	114 413	109 860	-4 553

по-різному впливають на дохід банку. До того ж дані таблиць 2 і 3 дещо відрізняються між собою та від даних таблиці 1. Це пояснюється насамперед зміною структури активів окремих банків (див., наприклад, таблицю 4, де наведено дані для першої групи банків).

Іншим поясненням невідповідності даних таблиці 1 і таблиць 2 та 3 є те, що останні побудовані за показниками, які узагальнюють квартальні зміни, а таблиця 1 — річні. Однак істотної статистичної похибки в цьому немає, оскільки

торіально (за місцем реєстрації головної контори) належать до певних регіонів (м. Київ та Київська області, східні області України).

ВИСНОВКИ

Цінні папери у портфелях вітчизняних банків загалом забезпечують незначну частку їхніх доходів. Водночас за браком відповідної статистичної бази можливості розгорнутого аналізу взаємозв'язку між дохідністю банків і територіальним розподілом вкладень в інвестиційні цінні папери та довгострокові інвестиції обмежені. На нашу думку, такий аналіз є вкрай важливим для розвитку як банківської системи, так і ринку цінних паперів. Не менш важливо — обґрунтувати методику визначення взаємозв'язку між дохідністю банків і територіальним розподілом їх коротко- та довгострокових інвестицій. □

¹⁰ Фінансові результати діяльності банків України за станом на 01.01.2004 р. // Вісник НБУ. — 2004. — № 3. — С. 60—63.

Таблиця 2. Параметри економетричної моделі за рівнянням (2) (за станом на 01.04.2003 р.)

Коефіцієнт детермінації	β'_0	β'_1	β'_2	β'_3	β'_4	β'_5	β'_6
0.982	-118.159 (-0.335)	0.118 (10.981)	-0.011 (-1.797)	-0.011 (-2.981)	0.066 (2.939)	0.022 (11.883)	0.060 (2.021)

Таблиця 3. Параметри економетричної моделі за рівнянням (2) (за станом на 01.07.2003 р.)

Коефіцієнт детермінації	β'_0	β'_1	β'_2	β'_3	β'_4	β'_5	β'_6
0.973	-573.883 (-0.672)	0.094 (4.204)	0.033 (1.926)	0.005 (0.605)	-0.032 (-0.787)	0.060 (15.797)	0.086 (3.500)

**Ірина
Парасій-Вергуненко**

Доцент кафедри обліку в кредитних і бюджетних установах та економічного аналізу Київського національного економічного університету.
Кандидат економічних наук

Уповільнений процес запровадження у банківську практику такої прогресивної форми обліку, як управлінський, можна серед інших причин пояснити недостатністю методологічної бази. Управлінському обліку на промислових підприємствах у спеціальній літературі приділяється все більше уваги, тоді як особливості його застосування у банках привертють увагу лише небагатьох науковців, практика тут часто випереджає теорію.

Автор пропонує порядок упровадження управлінського обліку в банках, визначає основні етапи цього процесу, розглядає найголовніші принципи виділення центрів відповідальності, пропонує методологічні підходи до розробки внутрішнього плану рахунків для управлінського обліку.

Точка зору/

Організація управлінського обліку в банках. Деякі аспекти теорії і практики

Реформування банківського сектору супроводжується поступом економічних наук, зміною розуміння їх змісту, новим трактуванням окремих категорій. Цілком закономірним явищем є те, що в умовах ринкової системи господарювання розвиток економічних наук зазнає еволюційних змін та має циклічний характер. Особливий інтерес науковців і практиків викликає управлінський облік — новий (з одного боку) напрям економічної науки і водночас “осучаснений” та модифікований варіант старого (добре відомого в соціалістичній економіці) внутрігосподарського обліку.

На сучасному етапі розвитку економіки в науковій літературі питанням управлінського обліку приділяється багато уваги. Вагомий внесок у методику управлінського обліку для промислових підприємств зробили такі відомі зарубіжні та вітчизняні вчені, як К.Друри [4, 5], М.Чумаченко [20, 21], С.Голов [3], Л.Нападовська [10], В.Палій [13], І.Поклад [14], М.Пушкар [16], Т.Скоун [17], А.Шермет [19], М.Вахрушина [2], Т.Карпова [6], Д.Панков [12], Ф.Бутинець [1] та інші. Втім, упровадженню та організації управлінського обліку в банках учені-економісти приділяють значно менше уваги. Недостатнє висвітлення цих питань у літературі призводить до неоднозначного розуміння змісту і порядку проведення окремих процедур банківського управлінського обліку, некоректного розподілу накладних витрат, неефективного управління витратами банку, і, як наслідок, недоотримання прибутку.

Управлінський облік у банках досліджують Л.Кіндрацька [7], І.Ключков, А.Терехов, Ю.Юденков [8], Р.Ольхова [11]. Звичайно, не можна стверджувати, що управлінський облік зовсім не впроваджується в банках. Деякі його елементи застосовувалися в їхній практиці давно, проте вони не були зведені в єдину цілісну систему. Це провокувало суперечності між інтересами окремих функціональних

підрозділів і не давало змоги досягати намічених цілей.

Проте, незважаючи на численні публікації з питань теорії управлінського обліку промислових підприємств, полеміка стосовно розуміння окремих категорій точиться і досі, оскільки активне використання західних літературних джерел, різні терміни для визначення одних і тих же понять, використовуваних в різних країнах, вносять деяку плутанину у формування категорійного апарату сучасних економічних наук в Україні. Серед економістів немає єдності стосовно визначень суті управлінського обліку та контролінгу і їх чіткого розмежування.

На наш погляд, термінологічна розбіжність у визначеннях певних категорій на діяльність банків серйозно не впливає. Як би не був названий процес формування інформації для прийняття управлінських рішень (контролінг, управлінський, внутрігосподарський облік, стратегічний аналіз), головне, що зазначена економічна робота передбачає підготовку економічної інформації у найбільш зручному форматі для прийняття управлінських рішень і є обов’язковою для будь-якого суб’єкта господарювання.

Слід сказати, що основними причинами повільного впровадження управлінського обліку в банківську практику є:

- брак досвіду і знань стосовно техніки визначення витрат та їх розподілу;

- відсутність у діючих операційних системах необхідних даних для визначення і функціонального розподілу доходів і витрат за характером та обсягом діяльності служб і підрозділів;

- відсутність методичних та методологічних розробок у цьому напрямі досліджень;

- слабка зацікавленість керівництва в розробці широкої загальної концепції обліку та контролю витрат;

- недосконалість податкового за-

конодавства, яке не стимулює скорочення витрат і збільшення прибутку банків;

— додаткові витрати на впровадження управлінського обліку.

Широка і всеохоплююча система управлінського обліку дає змогу визначити ефективність стратегічних рішень та проаналізувати рентабельність банку в різних ракурсах, з'ясувати:

- ♦ рентабельність відділень і філій банку;
- ♦ рентабельність центрів одержання прибутку (бізнес-центрів);
- ♦ рентабельність продуктів і послуг;
- ♦ рентабельність обслуговування клієнтів.

Кожний з них характеризує значення різних аспектів рентабельності, відображає джерела надходження коштів, витрат і прийоми для визначення вартості операцій із внутрішнього перерозподілу коштів.

Процес впровадження управлінського обліку в банківську практику, на наш погляд, передбачає такі *етапи*:

1. Оцінка організаційної структури банку на предмет її оптимальності і досконалості;

2. Реорганізація структурних підрозділів банку (якщо стара структура не сприяє досягненню стратегічних цілей) та розподіл підрозділів банку за центрами відповідальності;

3. Створення внутрішнього плану рахунків для управлінського обліку (систематизація та кодування рахунків для цілей управлінського обліку з максимальною деталізацією інформації). Особливої деталізації потребують рахунки доходів та витрат;

4. Обґрунтування порядку розподілу доходів та витрат за центрами відповідальності;

5. Розробка методики внутрішнього розподілу коштів (впровадження трансфертного ціноутворення);

6. Обґрунтування методики аналізу діяльності окремих структурних підрозділів банку, яка включає формування системи показників оцінки роботи центрів відповідальності, вибір методів та прийомів аналізу, а також визначення критеріїв їх оцінки;

7. Розробка форм внутрішньої управлінської звітності для кожної стратегічної одиниці, встановлення термінів її надання та відповідальних осіб за формування управлінської інформації у структурних підрозділах;

8. Забезпечення систематичного аналізу результатів діяльності центрів відповідальності з визначенням винуватців та причин відхилень від за-

планованих величин;

9. Упровадження системи раннього реагування на можливі відхилення фактичних результатів від стратегічних цілей та розробка плану заходів, спрямованих на усунення розриву між ними;

10. Створення механізму матеріального стимулювання та штрафних санкцій для центрів відповідальності.

Описати всі етапи впровадження управлінського обліку в банківську практику в межах однієї статті практично неможливо, тому зупинимося на найважливіших.

Зазначимо, що найголовнішим, першочерговим етапом впровадження управлінського обліку в банківську практику є реорганізація організаційної структури банку, виділення центрів відповідальності і визначення оціночних показників, які характеризують їх роботу. На думку Р.Ольхової [11, с. 14], розподіляючи структурні підрозділи банку за центрами відповідальності, слід враховувати:

— інформаційні потоки, що проходять і формуються у підрозділах;

— продукти і послуги, які споживаються та використовуються ними;

— споживаються чи генеруються грошові потоки, що проходять через ці підрозділи; визначити споживача банківського продукту, який виробляє підрозділ.

Залежно від функцій, виконуваних підрозділами банку, та кінцевих споживачів банківських продуктів, усі підрозділи установи групуються відповідно в центри прибутку (бізнес-центри), центри витрат і центри інвестицій. Критерії визначення типу центру відповідальності можуть бути такими: участь у наданні послуг та банківських продуктів зовнішнім і внутрішнім споживачам; отримання прямих доходів; виконання комплексу взаємопов'язаних послуг та операцій, які складаються в технологічний ланцюжок; чи несе керівник центру відповідальності за рівень отриманих грошових доходів та формування витрат центру.

Якщо система управлінського обліку дає змогу вимірювати лише витрати, які виникають у центрі відповідальності, але не дає змоги оцінити його продукцію у вигляді доходу (оцінка неможлива або недоцільна), то такий центр відповідальності називається центром витрат.

Якщо кінцевий результат діяльності центру вимірюється у вигляді різниці між доходами та витратами, що виникають у ньому, то він називається центром прибутку. У деяких випадках, щоб

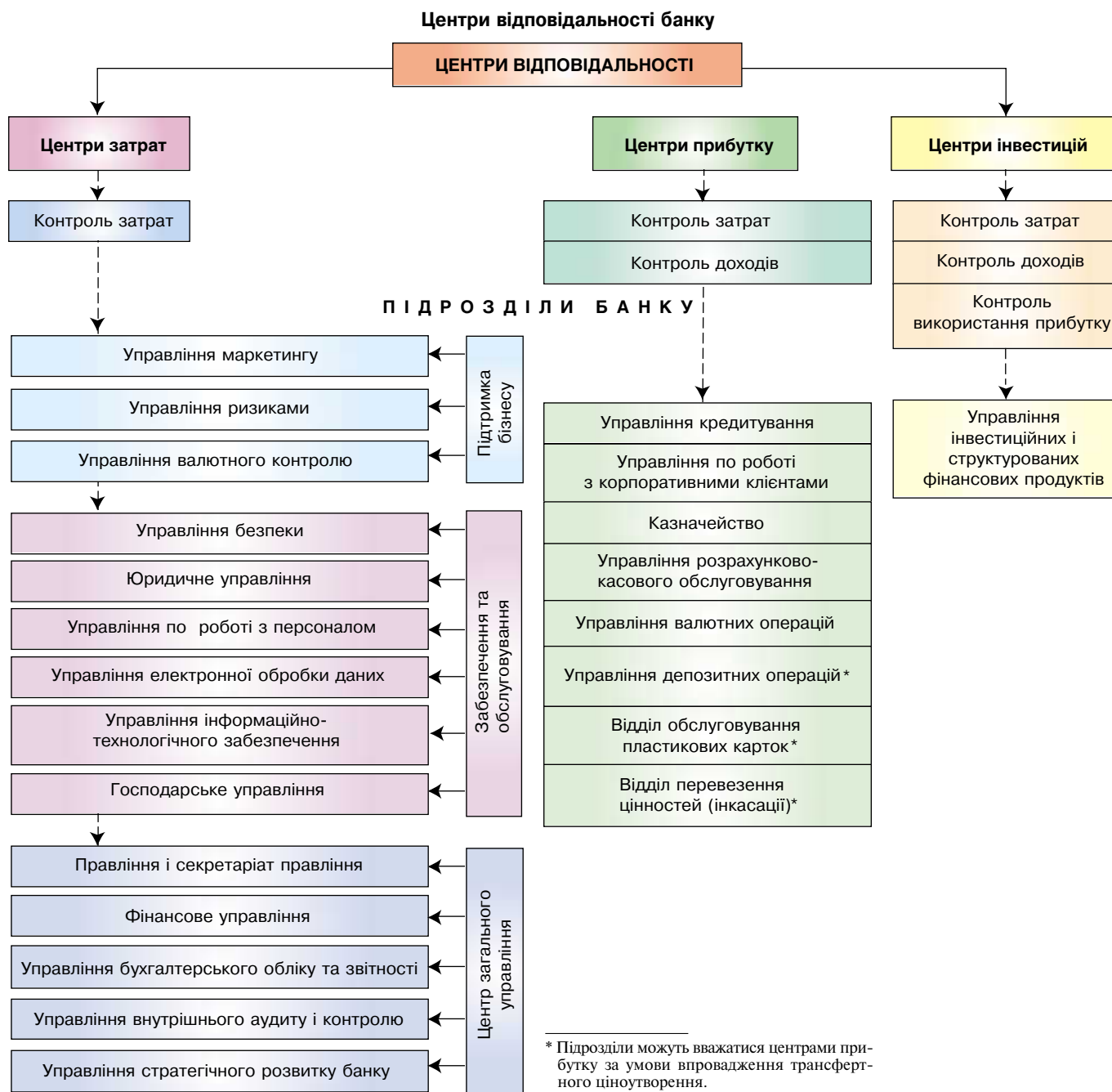
оцінити дохід центру відповідальності, необхідно вдатися до трансфертних цін. Як свідчить практика, їх розробка — досить складна і трудомістка процедура. Втім, є й позитивні приклади використання цього інструменту для оцінки результатів діяльності таких центрів, як казначейство, депозитний відділ, відділ інкасації тощо.

Слід визнати, що, незважаючи на кількісну меншість (серед загального числа центрів відповідальності), центри прибутку (бізнес-центри) посідають центральне місце у фінансовій структурі банку. Це зумовлено тим, що сутність його діяльності, як і будь-якої іншої організації, полягає в отриманні прибутку. Зазвичай у банку функціонують кілька традиційних центрів прибутку: кредитування, розрахунково-касове обслуговування, казначейство, операції із цінними паперами тощо.

Оскільки діяльність керівників цих центрів вимірюється та оцінюється розміром отриманого прибутку, вони мають істотний стимул для прийняття рішень щодо використання ресурсів та виходу продукції. Застосування концепції "центру прибутку" — один із найважливіших інструментів, який дає змогу децентралізувати в банках відповідальність за отримання кінцевого результату. Водночас необхідно пам'ятати, що зосередження уваги на підвищенні ефективності роботи окремих бізнес-центрів не повинно йти в розріз із загальною стратегією банку. Часом ключовими показниками для оцінки результатів роботи можуть бути не розмір прибутку та рівень прибутковості (рентабельності), а рівень виконання бюджету доходів і витрат окремих центрами відповідальності, які відносяться до центрів прибутку (див. схему). Це пов'язано насамперед із тим, що не всі види банківської діяльності мають однаковий рівень рентабельності, а проте для задоволення потреб клієнтів банк усе ж мусить надавати навіть нерентабельні або низькорентабельні послуги. Орієнтуватися тільки на норму прибутковості в даному разі означає некоректно оцінювати діяльність різних центрів відповідальності. Так можна спровокувати напруження психологічного клімату в колективі.

Тому, виділяючи центри відповідальності і визначаючи показники, за якими оцінюватиметься ефективність їх роботи, розробляючи трансфертні ціни, обґрунтовуючи системи матеріального заохочення для окремих стратегічних одиниць, необхідно дотримуватися певних правил (принципів), а саме:

— витрати на розробку трансферт-

них цін повинні бути нижчими, ніж отриманий унаслідок їх застосування додатковий прибуток (прямо цей ефект не завжди можна підрахувати);

— оцінювання рентабельності діяльності окремих структурних підрозділів банку за допомогою трансфертних цін має бути максимально об'єктивним і обов'язково супроводжуватися системою матеріального стимулювання, інакше оцінювання ефективності роботи носитиме формальний характер;

— психологічний клімат у колективі не повинен погіршуватися внаслідок упровадження ринкових відносин між окремими стратегічними одиницями. Як відомо, завищення цін, наприклад,

на кредитні ресурси, для депозитного відділу буде вигідним, а для кредитного — навпаки. Ефект “перетягування ковдри на себе” тут недоречний;

— прагнення підвищити рентабельність (ефективність) діяльності окремих центрів відповідальності не повинно ставати на перешкоді досягненню найголовніших корпоративних цілей банку. Наприклад, з метою підвищення рентабельності розрахунково-касового обслуговування один із центрів відповідальності може підвищити тарифи на певні послуги. Проте подібний захід може відвернути клієнтів від банку, а скорочення клієнтської бази відповідно призведе

до зменшення залишків на поточних рахунках, що, в свою чергу, знизить обсяги кредитних ресурсів установи.

Групування і розподіл підрозділів банку за відповідними центрами закріплюється наказом по банку або положенням про фінансову структуру, де висвітлюються такі питання:

1. Перелік створених центрів та їх характер (центри прибутку або витрат). У цьому розділі слід перелічити створювані в банку центри відповідальності та передбачити критерії віднесення його підрозділів до того чи іншого з них;

2. Належність підрозділу банку до певного центру. Фіксується закріплен-

ня підрозділів або відділів за центрами відповідно до організаційної структури банку;

3. Розподіл за центрами видів діяльності, продуктів і послуг. Вказується порядок визначення вартості продуктів і послуг та зазначається, які з них споживаються всередині банку (тобто іншими підрозділами), які — зовнішніми клієнтами;

4. Порядок рознесення витрат по інших центрах. Цей розділ закріплює прийняту методологію розподілу витрат за центрами відповідальності й основні принципи вибору критеріїв рознесення витрат окремих підрозділів. Наприклад, накладні витрати можна розподілити за центрами прибутків пропорційно до часу надання послуг, отриманого прибутку, середньоспискової чисельності працівників, фонду оплати праці тощо;

5. Фінансова структурна схема. Після визначення центрів відповідальності будується схема фінансової структури банку, яка розкриває взаємозв'язок між різними центрами. Причому необхідно зазначити, що філії для головного офісу є центрами прибутку.

Основна перевага, яку матиме банк, розробивши положення про фінансову структуру, полягає в тому, що керівництво одержує можливість розраховувати і контролювати фінансові результати діяльності кожного центру відповідальності. Це допомагає не тільки управляти прибутковістю і рентабельністю, а й контролювати витрати як у банку в цілому, так і за кожним підрозділом.

Слід зазначити, що основою отримання детальної управлінської інформації про доходи і витрати за центрами відповідальності є розробка плану рахунків для управлінського обліку. Система управління такими центрами потребує підготовки відповідної інформаційної бази. Практика впровадження управлінського обліку на промислових підприємствах свідчить про два можливі варіанти відображення управлінської інформації:

— посилення аналітичності рахунків доходів та витрат (деталізація плану рахунків, де вводяться додаткові аналітичні ознаки, що міститимуть код центру відповідальності, тип витрат за різними класифікаційними ознаками, код виду банківського продукту чи послуги та іншу необхідну для управління інформацію);

— виділення окремого класу рахунків (внутрібанківські) для відображення детальної інформації в розрізі доходів і витрат за центрами

відповідальності та за іншими класифікаційними ознаками (використовуються усереднені залишки за активними і пасивними рахунками).

На думку автора, виокремлення рахунків для цілей управлінського обліку у восьмому класі є недоцільним, оскільки подібний підхід призводить до дублювання інформації про доходи та витрати у 6-му й 7-му класах для цілей фінансового обліку та на окремих рахунках управлінського обліку. При такій схемі значно збільшується трудомісткість облікових процедур, передбачається контроль за узгодженістю однотипної інформації, зафіксованої в різних класах плану рахунків.

Для цілей управлінського обліку доходів і витрат банку необхідно:

— скласти перелік усіх доходів і витрат за видами й місцем виникнення;

— класифікувати витрати за місцем виникнення і характером віднесення на витрати;

— визначити джерела первинної інформації, порядок її упорядкування та опрацювання;

— деталізувати план рахунків з обліку доходів і витрат відповідно до об'єкта обліку;

— визначити ступінь припустимої точності розподілу прибутків і витрат, виділити витрати, які не підлягають розподілу, встановити бази та критерії розподілу окремих видів доходів і витрат.

Необхідні для управлінського обліку дані збираються в модулях, які накопичують інформацію стосовно доходів і витрат банку.

Підсумовуючи викладене вище, слід наголосити, що найважливішим завданням науковців є розробка методичних засад управлінського обліку в контексті банківського бізнесу. Відставання наукових концепцій управлінського обліку від практики знижує ефективність управління витратами, можливості інформаційної бази, примушує банківських працівників винаходити “велосипед” і повторювати помилки інших.

Література

1. Бухгалтерський управлінський облік: Навч. посібник. / Ф.Ф.Бутинець, Л.В.Чижевська, Н.В.Герасимчук. — Житомир: ЖІТІ, 2000. — 448 с.

2. Вахрушина М.А. Бухгалтерский управленческий учет: Учебное пособие. — М.: ЗАО “Финстатинформ”, 1999. — 359 с.

3. Голов С.Ф. Управлінський облік: Підручник. — К., 2003. — 704 с.

4. Друри К. Введение в управленчес-

кий и производственный учет / Пер. с англ. Под ред. С.А.Табалиной. — М.: Аудит-ЮНИТИ, 1994. — 560 с.

5. Друри К. Управленческий и производственный учет: Учебник / Пер. с англ. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. — 1071 с.

6. Карпова Т.П. Управленческий учет. — М.: Аудит-ЮНИТИ, 1998. — 350 с.

7. Кіндрацька Л.М. Бухгалтерський облік у банках: методологія і практика: Монографія. — К.: КНЕУ, 2002. — 286 с.

8. Клочков И.А., Терехов А.Г., Юденков Ю.Н. Управленческий учет в коммерческом банке: Практическое пособие / Под ред. С.М.Шапигузова. — М.: ИД ФБК-ПРЕСС., 2002. — 192 с.

9. Контроллинг как инструмент управления предприятием / Е.А.Ананькина, С.В.Данилошкин, Н.Г.Данилошкина и др.; Под ред. Н.Г.Данилошкиной. — М.: Аудит-ЮНИТИ, 2001. — 279 с.

10. Нападковська Л.В. Управлінський облік: Монографія. — Дніпропетровськ, 2000. — 158 с.

11. Ольхова Р.Г. Современный банк: от оценки рентабельности до особенностей системы управления доходностью // Банковские услуги. — 2001. №№ 7—8. — С. 3—47.

12. Панков Д.А. Основы теории и методики управленческого бухгалтерского учета. — Мн.: ООО “Профит”, 1995. — 100 с.

13. Палий В.Ф. Учет и внутренний хозрасчет. — М.: Финансы, 1977. — 63 с.

14. Поклад И.И. Учет, калькулирование и анализ себестоимости продукции. — М.: Финансы, 1966. — 255 с.

15. Поморина М.А. Планирование как основа управления деятельностью банка. — М.: Финансы и статистика, 2002. — 238 с.

16. Пушкарь М.С. Управлінський облік. — Тернопіль: Поліграфіст, 1995. — 164 с.

17. Скоун Т. Управленческий учет / Пер. с англ.; Под ред. Н.Д.Ериашвили. — М.: Аудит-ЮНИТИ, 1997. — 179 с.

18. Управленческий учет / Под ред. В.Паля и Р.Вандер Вила. — М.: ИНФРА-М, 1997. — 480 с.

19. Управленческий учет: Учебное пособие / Под ред. А.М.Шеремета. — М.: ФБК-ПРЕСС, 1999. — 512 с.

20. Чумаченко Н.Г. Методы учета и калькулирования себестоимости промышленной продукции. — М.: Финансы, 1965. — 124 с.

21. Чумаченко М.Г. Управлінський облік потребує підтримки // Бухгалтерський облік і аудит. — 2003. — № 5. — С. 3—7.

**Сергій
Онкієнко**

Старший викладач кафедри
банківських інвестицій Київського
національного економічного
університету

Запропонована автором методика оцінки економічної ефективності кредитування дає змогу оцінити бажаність кредитної пропозиції з точки зору власників банку — акціонерів, а також розрахувати інтегрований показник економічної ефективності всього комплексу пасивно-активних операцій, що супроводжують процес кредитування. Застосувавши цей метод, можна знайти відповідь на питання, наскільки збільшиться вартість акціонерного капіталу в разі прийняття кредитної пропозиції до реалізації

Інвестиції

Банківський кредит як об'єкт оцінки економічної ефективності

Банківським працівникам часто доводиться вибирати, якій із конкуруючих кредитних пропозицій надати перевагу. Щоб коректно порівняти привабливість різних пропозицій, слід проаналізувати показники їх економічної ефективності.

Насамперед з'ясуємо, що саме у процесі кредитування має бути об'єктом оцінки. Економічну ефективність слід розуміти як "результативність економічної діяльності, реалізації економічних програм та заходів, що характеризується відношенням отриманого економічного ефекту (результату) до витрат ресурсів, які зумовили отримання цього результату"¹. Це визначення стосується лише суб'єкта економічної діяльності. При кредитуванні таким суб'єктом є банк, а об'єктом — кредит, оскільки сам банк не бере участі в економічній діяльності підприємства, яке кредитує, а лише фінансує її. На практиці може статися так, що банк кредитує інвестиційний проект надзвичайної економічної ефективності, але для нього як інвестора результати кредитування цього проекту можуть бути посередніми або й негативними. Банк цікавить ефективність використання інвестованих ним коштів, тобто кредиту, за рахунок якого цей проект фінансується.

Для визначення економічної ефективності кредитування пропонуємо використати метод чистої теперішньої вартості. Отриманий показник, на нашу думку, дає змогу оцінити бажаність кредитної пропозиції з точки зору власників — акціонерів, а також є інтегрованим показником ефективності всього комплексу пасивно-активних операцій, що супроводжують процес кредитування. Використання зазначеного методу допомагає знайти відповідь на питання, наскільки

збільшаться кошти акціонерів (вартість акціонерного капіталу) в разі прийняття кредитної пропозиції до реалізації.

Перш ніж застосувати цей підхід, пропонуємо розглянути існуючі схеми кредитування. Стандартною прийнято вважати ту з них, за якою кредит у сумі K видається на визначений період кредитування T , протягом якого позичальник регулярно сплачує проценти за позикою в кінці кожного встановленого кредитною угодою інтервалу часу (місяць, квартал, рік), а сума кредиту повертається в кінці строку кредитування (див. схему 1).

Сумарні витрати на обслуговування кредиту включають процентні платежі та суму основного боргу:

$$C = r \times K \times T + K = K \times (1 + r \times T), \quad (1)$$

де r — ставка проценту за кредитом.

Проте нас цікавить оцінка величини економічного ефекту, який отримує кредитор у результаті надання позики. Для цього здійснимо дисконтування грошових потоків за позиною, прийнявши за ставку дисконтування ставку процента за кредитом:

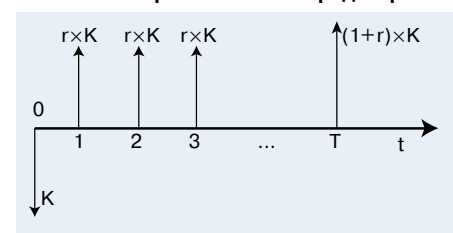
$$NPV = -K + r \times K \times \sum_{t=1}^T \frac{1}{(1+r)^t} + \frac{K}{(1+r)^T}. \quad (2)$$

Провівши ряд тотожних перетворень:

$$NPV = -K + r \times K \times \frac{(1+r)^T - 1}{r \times (1+r)^T} + \frac{K}{(1+r)^T} = -K + K \times \left[1 - \frac{1}{(1+r)^T} \right] + \frac{K}{(1+r)^T}, \quad (3)$$

дізнаємося, що $NPV = 0$, тобто економічний ефект від надання кредиту для кредитора дорівнює нулю. Тут, на нашу думку, варто згадати, що чи-

Схема 1. Грошові потоки кредитора

¹ Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. — 4-те вид., випр. та доп. — К.: Т-во "Знання", КОО; Л.: Вид-во Львів. банк. ін-ту НБУ. — 566 с. С. 146.

ста теперішня вартість дорівнює нулю лише в тому разі, коли дисконтування грошових потоків здійснюється за ставкою внутрішньої норми дохідності. Відтак процент за кредитом, за яким кредитор надає грошові кошти позичальнику, визначає його внутрішню норму дохідності:

$$\sum_{i=1}^T \frac{r \times K}{(1 + IRR)^i} + \frac{K}{(1 + IRR)^T} = K, \quad (4)$$

якщо $IRR = r$.

Для підтвердження отриманого висновку проаналізуємо у такий же спосіб інший варіант кредитування, що часто використовується на практиці, за якого кредит K погашається рівними частинами в кінці кожного відсоткового періоду, а нарахування відсотків за кредитом здійснюється на залишок боргу. Грошові потоки за цим варіантом відображено на схемі 2.

У цьому випадку сумарні витрати на обслуговування кредиту визначаються за формулою:

$$C = r \times K \times (T + 1) / 2 + K. \quad (5)$$

Порівнюючи вирази (1) та (5), переконуємося, що сумарні витрати на обслуговування кредиту в другому варіанті менші, ніж у першому:

$$r \times K \times (T + 1) / 2 + K < r \times K \times T + K \quad (6)$$

при $T > 1$, тобто якщо кількість платежів за кредитом більша від одного (див. схему 2).

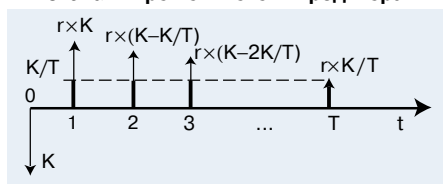
Проте відмінності у сумарних витратах на обслуговування кредиту не засвідчують економічної вигідності другого варіанта кредитування, оскільки у цьому варіанті більші за величиною виплати за кредит припадають на ранні періоди кредитування. Очевидно, висновок стосовно переваги того чи іншого варіанта буде наочнішим, якщо об'єктом для порівняння буде показник економічної ефективності, зокрема NPV :

$$NPV = -K + \frac{\frac{K}{T} + r \times K \times \left(1 - \frac{1}{T}\right)}{1 + r} + \frac{\frac{K}{T} + r \times K \times \left(1 - \frac{2}{T}\right)}{(1 + r)^2} + \dots \quad (7)$$

Після перетворень отримаємо:

$$NPV = -K + \frac{K[1 + r \times (1 + T)]}{T} \times \frac{(1 + r)^T - 1}{r \times (1 + r)^T}. \quad (8)$$

Схема 2. Грошові потоки кредитора

Незважаючи на відмінності у загальній сумі витрат на обслуговування кредиту, економічний ефект, який отримує кредитор, дорівнює нулю.

Розглянемо третій варіант кредитування, у разі застосування якого виплати за кредитом здійснюються рівними частинами протягом усього періоду кредитування. Схема 3 ілюструє характер грошових потоків за даним варіантом. Для визначення величини A (ануїтетного грошового потоку) скористаємося результатами, з яких випливає, що незалежно від того, який варіант кредитування використовується, дисконтування грошового потоку кредитора за ставкою процента за позичкою дорівнює величині виданого кредиту:

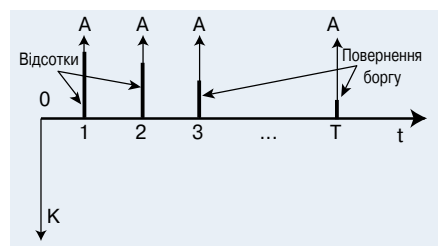
$$K = A \times \sum_{i=1}^T \frac{1}{(1 + r)^i}. \quad (9)$$

Звідси випливає, що розмір рівномірних (ануїтетних) платежів за обслуговування кредиту визначається вже за відомою формулою:

$$A = K \times \sum_{i=1}^T \frac{1}{(1 + r)^i}. \quad (10)$$

Таким чином, результат аналізу грошових потоків у процесі кредитування засвідчує, що для кредитора визначальним із точки зору економічної ефективності кредитування є показник позичкової ставки r , який встановлюється при укладенні кредитної угоди і визначає для кредитора внутрішню норму дохідності інвестованих коштів.

Схема 3. Грошові потоки кредитора

За визначеної наперед ставки за кредитом різні варіанти кредитування можуть різнитися структурою грошових потоків, загальною сумою виплат за кредитом, але це жодним чином не впливає на величину ефекту, отриманого кредитором. У такому разі цілком логічним, на нашу думку, є питання стосовно того, чи взагалі отримує кредитор економічний ефект від своєї діяльності, а якщо отримує, то звідки цей ефект береться і яким чином його можна оцінити.

Відповідь на першу частину питання надзвичайно проста: кредитор,

звісно, отримує економічний ефект — емпіричним доказом цього є існування банківської діяльності як такої. Для відповіді на другу нам необхідно тимчасово абстрагуватися від специфіки банківської діяльності й розглянути банківський кредит як інвестиційний проект. Для цього у нас є всі підстави, оскільки банківський кредит має всі елементи інвестиційного проекту: початкові витрати (сума кредиту), грошові потоки за періодами (сплата позичальником відсотків за боргом і суми основного боргу), визначена тривалість (строк кредиту), вартість капіталу. Проте найважливішим для аналізу елементом у даному випадку є вартість капіталу. З точки зору самого кредитора вартість капіталу, мобілізованого ним на реалізацію інвестиційного проекту (кредиту), визначається не кредитною ставкою r , а середньозваженою вартістю капіталу — $WACC$, яка визначається за формулою:

$$WACC = \sum_{j=1}^n k_j \times d_j, \quad (11)$$

де k_j — питома вага j -го джерела коштів у пулі коштів, з яких фінансується кредит, а d_j — ціна j -го джерела коштів.

Отже, взявши до уваги специфіку розрахунку вартості капіталу (ставки дисконтування за кредитом), формули чистої теперішньої вартості (3), (8) та (9) можна модифікувати так:

а) для кредиту з регулярною виплатою процентів і поверненням суми основного боргу наприкінці строку кредиту —

$$NPV = -K + r \times K \times \sum_{i=1}^T \frac{1}{(1 + WACC)^i} + \frac{K}{(1 + WACC)^T}; \quad (12)$$

б) для кредиту з рівномірним поверненням боргу та нарахуванням відсотка на суму залишку основного боргу —

$$NPV = -K + \frac{K[1 + r \times (1 + T)]}{T} \times \frac{(1 + WACC)^T - 1}{r \times (1 + WACC)^T}; \quad (13)$$

в) для кредиту, виплати за яким здійснюються рівними частинами протягом усього періоду кредитування, —

$$NPV = -K + A \times \sum_{i=1}^T \frac{1}{(1 + WACC)^i}, \quad (14)$$

де A — наперед розрахована величина ануїтетного грошового потоку.

Зауважимо: нами розглянуто лише три типові схеми надання кредиту. Практика свідчить, що інколи струк-

Таблиця 1. Структура фінансування та вартість окремих джерел капіталу комерційного банку

Джерело фінансування	Питома вага, %	Вартість фінансування, %
Звичайні акції	24	16
Нерозподілений прибуток	7	16
Привілейовані акції	5	11
Облігаційні позики	5	8
Залучені на депозит кошти	59	15
Усього	100	—

тура грошових потоків за кредитом буває значно складнішою, а вартість фінансування позики змінюється у часі. В цьому разі ми рекомендуємо використовувати універсальний алгоритм оцінки економічної ефективності кредиту із застосуванням методу чистої теперішньої вартості, який складається з таких етапів:

1) визначення вартості капіталу для банку;

2) розрахунок фактичних значень грошових потоків відповідно до умов кредитування з використанням у розрахунках значення кредитної відсоткової ставки;

3) дисконтування отриманого грошового потоку за ставкою, що відображає вартість залучення капіталу для банку, та розрахунок чистої тепе-

$$WACC = 0.24 \times 0.16 + 0.07 \times 0.16 + 0.05 \times 0.11 + 0.05 \times 0.08 + 0.59 \times 0.15, \\ WACC = 0.1476, \text{ або } 14.76\%.$$

Етап 2. Розрахунок фактичних значень грошових потоків відповідно до умов кредитування з використанням у розрахунках значення кредитної відсоткової ставки.

Умови надання кредиту:

1) сума кредиту (K) — 215 000 грн.;

2) строк кредиту (T) — 6 років;

3) вартість кредиту (r) — 27.4% річних;

4) графік погашення кредиту — щорічна виплата процентів і повернення суми основного боргу наприкінці строку кредиту.

Тепер ми можемо розрахувати очікувані грошові потоки за кредитом (див. таблицю 2).

Таблиця 2. Розрахунок грошових потоків за кредитом

№ періоду	Сума кредиту, грн.	Нарахування відсотків (27.4% річних), грн.	Повернення суми основного боргу, грн.	Грошові потоки за кредитом, грн.
0	-215 000.00			-215 000.00
1		58 910.00		58 910.00
2		58 910.00		58 910.00
3		58 910.00		58 910.00
4		58 910.00		58 910.00
5		58 910.00		58 910.00
6		58 910.00	215 000.00	273 910.00
Усього	-215 000.00	353 460.00	215 000.00	353 460.00

рішньої вартості кредиту.

З огляду на мінливість показника вартості капіталу в часі, кредитному працівнику варто не тільки розрахувати чисту теперішню вартість кредиту за існуючого її значення, а й здійснити аналіз кредиту на чутливість до зміни вартості капіталу та процентної ставки за кредитом (звісно, якщо така зміна передбачена кредитною угодою).

Практичне використання цієї методики можна продемонструвати на прикладі кредиту, що видається умовним комерційним банком.

Етап 1. Визначення вартості капіталу для банку.

Розрахунок вартості капіталу банку здійснено за наданою казначейством банку інформацією (див. таблицю 1) з використанням формули (11):

грн. Отриманий показник економічної ефективності може бути використаний у процесі порівняння з іншими кредитними пропозиціями та їх ранжування.

Проте, на нашу думку, надзвичайно цікавим як із теоретичної, так і з практичної точки зору є також сформульоване нами твердження стосовно того, що процент за кредитом, за яким кредитор надає грошові кошти позичальнику, визначає його внутрішню норму дохідності. Тобто процентна ставка за кредитом завжди дорівнює внутрішній нормі дохідності кредиту

Таблиця 4. Прогнозні грошові потоки за проектом

Період (рік)	Грошовий потік, грн.
0	-625 000.00
1	160 000.00
2	190 000.00
3	220 000.00
4	230 000.00
5	250 000.00
6	240 000.00
7	200 000.00
8	180 000.00
9	145 000.00

(якщо розглядати кредит як інвестиційний проект банку) і навпаки.

Розглянемо ситуацію на прикладі умовного банку, до якого звернувся потенційний позичальник за кредитом у розмірі 625 тис. грн. для фінансування інвестиційного проекту. У позичальника вже є попередні розрахунки очікуваних грошових потоків проекту, який він має намір фінансувати за рахунок банківського кредиту. Величини прогнозованих грошових потоків за проектом наведено у таблиці 4.

Отримавши значення прогнозованих грошових потоків, банк може обчислити максимальне значення процентної ставки за кредитом, припустивши, що всі кошти будуть спрямовані на погашення кредиту. Для цього йому варто розрахувати внутрішню норму дохідності проекту, яка у даному випадку становитиме 28.57%. Тобто про-

Таблиця 3. Розрахунок чистої теперішньої вартості кредиту

№ періоду	Грошовий потік за кредитом, грн.	Дисконтний множник ($WACC = 14.76\%$)	PV дисконтованих грошових потоків, грн.
0	-215 000.00	1.0000	-215 000.00
1	58 910.00	0.8714	51 333.22
2	58 910.00	0.7593	44 730.93
3	58 910.00	0.6617	38 977.81
4	58 910.00	0.5766	33 964.63
5	58 910.00	0.5024	29 596.23
6	273 910.00	0.4378	119 912.55
Усього	353 460.00		103 515.36

ект можна фінансувати, надавши кредит, максимальне значення відсотка за яким становить 28.57%. У цьому разі всі кошти за грошовими потоками протягом життєвого циклу проекту підуть на обслуговування платежів за позичкою (що, у свою чергу, потребує від банку розробки індивідуального графіка погашення заборгованості за кредитом). Після цього банк має порівняти максимальний процент за кредитом (IRR) зі значенням власної середньозваженої вартості капіталу ($WACC$). Якщо середньозважена вартість капіталу для банку менша, ніж максимальний процент за кредитом, то проект варто кредитувати, якщо ж більша — ні. Причому значення процентної ставки за кредитом повинно знаходитися у межах:

$$WACC_{\text{банку}} \leq r_{\text{кредиту}} \leq IRR_{\text{проекту}} \quad (15)$$

Максимальною економічною ефективністю кредиту буде в тому разі, коли значення процента за ним максимально наближатиметься до значення внутрішньої дохідності проекту і зменшуватиметься при зміщенні значення процента за кредитом до значення середньозваженої вартості капіталу банку.

Порівнявши внутрішню норму дохідності проекту із превалюючою на кредитному ринку середньою процентною ставкою, можна також зробити певні висновки стосовно ризиковості й бажаності кредитування проекту.

Ще одним цікавим нюансом у даному випадку є можливість для банку (залежно від величини очікуваних грошових потоків за проектом і розподілу їх у часі) визначитися з максимальною величиною процентної ставки за кредитом залежно від строку його надання. Розглянемо той же проект, але тепер припускаючи, що на обслуговування кредиту будуть спрямовані не всі кошти з грошових потоків за проектом, а лише надходження за певну кількість років з моменту надання позички. Для цього розрахуємо максимальні значення процентної ставки за кредитом (методом IRR), почавши з першого року, і порівняємо їх зі значенням середньозваженої вартості капіталу банку ($WACC$) із попереднього прикладу.

За даними, наведеними у таблиці 5, можна зробити ряд висновків стосовно здійсненності та прийнятності кредитування інвестиційного проекту, що розглядається.

1. Протягом перших трьох років реалізації проект узагалі не забезпечує позитивного значення дохідності.

2. На четвертому році внутрішня дохідність проекту є позитивною, але економічна ефективність кредиту для банку буде від'ємною, оскільки вар-

Таблиця 5. Розрахунок максимального значення процентної ставки за кредитом, за показником внутрішньої норми дохідності за проектом залежно від строку кредитування

Тривалість погашення кредиту починаючи з першого року (T), роки	Максимально допустиме значення ставки за кредитом (IRR), %	Середньозважена вартість капіталу банку (WACC), %
1	-74.40	14.76
2	-30.60	14.76
3	-4.26	14.76
4	9.99	14.76
5	18.57	14.76
6	23.46	14.76
7	26.07	14.76
8	27.67	14.76
9	28.57	14.76

тість залучення коштів на фінансування кредиту значно перевищує внутрішню дохідність самого проекту.

3. Починаючи з п'ятого року і до моменту закінчення реалізації проекту його внутрішня дохідність перевищує вартість залучення коштів на фінансування кредиту, що свідчить про отримання банком позитивного значення економічного ефекту в процесі кредитування.

Окремої уваги заслуговує динаміка зміни максимального значення кредитної ставки залежно від строку, на який береться кредит. Оскільки для кожного строку кредиту ми розрахували ці значення, виходячи з наданих потенційним позичальником значень грошових потоків, то й отримані результати мають відношення виключно до цього проекту. На нашу думку, банку доцільно порівняти їх із нормативними кредитними ставками, розрахованими й запропонованими аналітиками банку. Якщо максимальна ставка дохідності за проектом менша, ніж установлена банком ставка для кредитів такої тривалості й рівня ризику, тобто порушується інституціональне обмеження (15), банку немає сенсу кредитувати проект. Єдиним субоптимальним рі-

шенням у такій ситуації є зменшення процентної ставки за кредитом до значення показника внутрішньої норми дохідності проекту, і то лише в тому разі, коли внутрішня норма дохідності перевищує середньозважену вартість капіталу банку.

В обох практичних прикладах ми виходили з припущення, що єдиним джерелом фінансування проекту є кредит банку. Проте можуть існувати й інші джерела фінансування — облігаційні позики, додаткова емісія акцій, нерозподілений прибуток, кредити інших банків тощо. У цьому випадку для використання запропонованої методики банку необхідно працювати лише з грошовими потоками за проектом, очищеними від надходжень і витрат коштів на обслуговування інших джерел фінансування. Ще однією необхідною умовою використання запропонованої методики, з огляду на обмежене практичне застосування показника внутрішньої норми дохідності, є ординарність структури грошових потоків. Вона передбачає одноразову витрату коштів у нульовому періоді (видачу кредиту) з подальшим їх поверненням.

□

Відділення Азовсько-Донського комерційного банку Російської імперії в Бердянську. Малюнок із альбому, виданого в 1907 році до 25-річчя заснування банку.

Дослідження/

До питання управління відсотковим ризиком

**Тетяна
Блудова**

Доцент кафедри вищої математики Київського національного економічного університету. Кандидат фізико-математичних наук

**Петро
Гармидаров**

Старший викладач Львівського банківського інституту Національного банку України

У статті досліджується чутливість банківського портфеля до зміни відсоткової ставки (йдеться про еластичність функції фінансових потоків).

За допомогою математичного аналізу розглядаються перша і друга похідні від функції потоку та подається їх відповідне економічне тлумачення. Обчислюється також величина, яка є основною характеристикою позитивної опуклості потоку вхідних і вихідних платежів.

ВСТУП

Складність процесу управління ліквідністю спонукає до створення комплексної методики, яка включає статистичне забезпечення та аналітичний аналіз. Відтак аналіз динаміки відсоткових ставок і вартості банківських послуг, вхідних та вихідних фінансових потоків за видами операцій, економічних нормативів та інших відносних показників ліквідності, інтегрального індексу розвитку видів економічної діяльності є нині досить актуальним.

Відсотковий ризик — це ризик фінансування за незбалансованої зміни відсоткових ставок за наданими кредитами та позиками, ризик зниження доходу банку внаслідок негативного впливу непередбаченої зміни відсоткових ставок. Тому одним зі способів управління відсотковими ризиками є корекція відсоткової ставки на величини, які враховують відповідні ризики.

Поширеним способом мінімізації відсоткового ризику є управління активами і пасивами. У процесі такого управління між активами та зобов'язаннями встановлюються і підтримуються певні пропорції. У цьому разі (як в ідеальному випадку) строки та обсяги грошових потоків за активами повинні дорівнювати строкам та обсягам грошових потоків за зобов'язаннями [1]. Добитися цього на практиці важко, тому процес управління зводиться, як правило, до забезпечення того, щоб різниця вартості активів і зобов'язань була нечутливою до зміни відсоткової ставки [2]. У даному разі важливо використовувати ефективний засіб виміру чутливості активів і зобов'язань до зміни відсоткової ставки [3], за який часто обирають дюрацію функції вартості потоку. Дюрація розраховується як за активами, так і за пасивами. Оптимальним варіантом структури активів і зобов'язань є такий, коли різниця між зваженим за вартістю погашення портфеля активів і зваженим за вар-

тістю виплат погашення портфеля пасивів наближатиметься до нуля. Цю стратегію мінімізації чутливості портфеля кредитора до ставки відсотка називають імунізацією [4].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Відомо, що поточна вартість потоку вхідних і вихідних платежів PV визначається за формулою (1):

$$PV = \sum_{t=1}^T \frac{C_t}{(1+R)^t}, \quad (1)$$

де PV — поточна вартість потоку вхідних (вихідних) платежів,

C_t — вхідний грошовий потік у день t ,
 R — відсоткова ставка потоку вхідних PV_A (вихідних — PV_Z) платежів.

Нехай функція поточної вартості PV неперервна відносно відсоткової ставки R . Тоді її приріст ΔPV при зміні відсоткової ставки на ΔR дорівнює різниці приростів потоку вхідних ΔPV_A і вихідних ΔPV_Z платежів:

$$\Delta PV = \Delta PV_A - \Delta PV_Z. \quad (2)$$

Математичне сподівання $M(x)$ випадкової величини X , що приймає дискретні значення $t_i \in (1, T)$ з імовірними частотами $\frac{PV_{t_i}}{PV}$, назовемо дюрацією D функції PV :

$$D = M(X) \sum_{t_i=1}^T \frac{PV_{t_i}}{PV} t_i = \frac{1}{PV} \sum_{t_i=1}^T \frac{C_{t_i}}{(1+R)^{t_i}} t_i. \quad (3)$$

Відомо, що коефіцієнт еластичності K функції $y(x)$ дорівнює границі відношення відносного приросту функції до відносного приросту аргументу, коли приріст аргументу прямує до нуля:

$$K = \frac{xy'}{y} = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\frac{\Delta y}{y}}{\frac{\Delta x}{x}}, \quad (4)$$

і показує міру ризикової зміни функції.

Знайдемо коефіцієнт еластичності функції $PV(R)$ за відсотковою ставкою R , що й буде мірою відсоткового ризику. За формулою (4) маємо:

$$K = \frac{dPV}{dR} = (PV)'_R = \left(\sum_{t=1}^T \frac{C_t}{(1+R)^t} \right)'_R =$$

$$= - \sum_{t=1}^T \frac{C_t}{(1+R)^{t+1}} = - \sum_{t=1}^T t \frac{1}{(1+R)} \times \frac{C_t}{(1+R)^t} = \frac{PV}{1+R} D. \quad (5)$$

Отже, коефіцієнт еластичності функції $PV(R)$ виражається через дюрацію.

$$\begin{aligned} \text{Із рівності} \\ \frac{dPV}{dR} = - \frac{PV}{1+R} D, \\ \text{або} \\ \frac{\Delta PV}{\Delta R} \approx - \frac{PV}{1+R} D, \\ \text{знаходимо:} \end{aligned}$$

$$D \approx \frac{\frac{\Delta PV}{PV}}{\frac{\Delta R}{1+R}}, \quad (6)$$

таким чином, дюрація функції $PV(R)$ є мірою відсоткового ризику.

РЕЗУЛЬТАТИ

Із формули (6) знаходимо чутливість потоку ΔPV через дюрацію:

$$\Delta PV \approx - PV \frac{\Delta R}{1+R} D. \quad (7)$$

Оптимальну чутливість потоку ΔPV знайдемо з розкладу функції PV в ряд Тейлора в околі $|R| \leq \Delta R$. Маємо

$$PV = (PV)_R + (PV)'_R \Delta R + \frac{1}{2} (PV)''_R \Delta R^2 + \dots + \frac{1}{n!} (PV)^{(n)}_R \Delta R^n + \dots$$

з похибкою, меншою ніж ΔR^2 . Розглянемо із розкладу наближене значення функції:

$$\begin{aligned} PV &\approx (PV)_R + (PV)'_R \Delta R + \frac{1}{2} (PV)''_R \Delta R^2, \\ \text{звідси} \\ \Delta PV &\approx PV - (PV)_R \approx (PV)'_R \Delta R + \frac{1}{2} (PV)''_R \Delta R^2. \end{aligned} \quad (8)$$

Похідну $(PV)''_R$ знаходимо з рівності:

$$\begin{aligned} (PV)''_R &= ((PV)'_R)' = (PV)''_R = \left(\sum_{t=1}^T \frac{C_t}{(1+R)^t} \right)'_R = \\ &= \left(\sum_{t=1}^T (-t) \frac{1}{1+R} \times \frac{C_t}{(1+R)^t} \right)'_R = - \sum_{t=1}^T t \left(- \frac{1}{(1+R)^2} \times \frac{C_t}{(1+R)^t} \right) + \\ &+ \frac{1}{1+R} \times (-t) \times \frac{1}{1+R} \times \frac{C_t}{(1+R)^t} = \sum_{t=1}^T t \left(\frac{1}{(1+R)^2} \right) \left(\frac{C_t}{(1+R)^t} \right) + \\ &+ t \left(\frac{C_t}{(1+R)^t} \right) = \sum_{t=1}^T \frac{1}{(1+R)^2} \left(t \frac{C_t}{(1+R)^t} + t^2 \times \frac{C_t}{(1+R)^t} \right) = \\ &= PV \left(\sum_{t=1}^T \frac{1}{(1+R)^2} \left(D + \frac{1}{PV} t^2 \times \frac{C_t}{(1+R)^t} \right) \right). \end{aligned}$$

У цій рівності коефіцієнт при PV позначається через $(conv)$ і називається позитивною опуклістю (positive convexity) потоку PV :

$$(conv) = \left(\sum_{t=1}^T \frac{1}{(1+R)^2} \left(D + \frac{1}{PV} t^2 \times \frac{C_t}{(1+R)^t} \right) \right) > 0.$$

$$\begin{aligned} \text{Тоді:} \\ (PV)''_R &= \frac{d^2 PV}{dR^2} = (conv) PV > 0. \end{aligned} \quad (9)$$

Підставивши у формулу (8) значення першої і другої похідної функції потоку з формул (5) і (9), маємо:

$$\begin{aligned} \Delta PV &\approx (PV)'_R \Delta R + (PV)''_R \frac{\Delta R^2}{2} = - \frac{PV}{1+R} D \Delta R + \\ &+ \frac{PV}{2} (conv) (\Delta R)^2. \end{aligned} \quad (10)$$

ВИСНОВКИ

Таким чином, формула (10) виражає оптимальну чутливість потоку вхідних і вихідних платежів, а також оцінює вплив зміни відсоткової ставки на поточну вартість портфеля банку, що і є кількісною характеристикою відсоткового ризику. Розкладання функції чутливості потоку в ряд Тейлора дає змогу виразити перші два члени ряду через відомі характеристики потоку, такі як дюрація і величина, що характеризує позитивну опуклість функції потоку. Таким чином, на основі диференціального обчислення нами знайдено ефективний інструмент виміру чутливості активів і зобов'язань до зміни відсоткової ставки. □

Література

1. Маршалл Дж. Ф., Бансал В. К. *Финансовая инженерия: полное руководство по финансовым нововведениям* / Пер. с англ. — М.: ИНФРА-М, 1998.
2. Фабозци Ф. *Управление инвестициями* / Пер. с англ. — М.: ИНФРА-М, 2000.
3. Селюков В. К., Гончаров С. Г. *Управление финансовыми рисками на рынке жилищного ипотечного кредитования* // Менеджмент в России и за рубежом. — 1999. — № 4.
4. Fabozzi Frank J. / *Bond markets, Analysis and Strategies*, NJ: Prentice Hall, 1995.
5. Грачева Н. В. *Анализ проектных рисков: Учебное пособие для вузов*. — М.: Финстатинформ, 1999.

Монети України

Про введення в обіг ювілейної монети “Михайло Максимович”

Національний банк України, продовжуючи серію “Відатні діячі України”, 17 серпня 2004 р. ввів у обіг ювілейну монету номіналом 2 гривні, присвячену 200-річчю від дня народження природознавця, історика, археолога, археографа, мовознавця, педагога та письменника Михайла Олександровича Максимовича (1804—1873). М. О. Максимович — учений-енциклопедист, один із основоположників української історіографії, ботаніки, автор віршованих перекладів “Слова о полку Ігоревім”, перший ректор Київського університету св. Володимира. Михайло Максимович по праву належить до числа найвизначніших українських мислителів і подвижників вітчизняної науки.

Монету виготовлено з нейзильберу. Якість виготовлення — звичайна, маса монети — 12,8 г, діаметр — 31,0 мм, тираж — 30 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі зображено будинок університету (з боку Бота-

нічного саду) та розміщено угорі півколом напис **УКРАЇНА**, під яким — малий Державний герб України та рік карбування монети: **2004**; унизу — номінал монети: **2 / ГРИВНІ** (півколом) і логотип Монетного двору НБУ.

На реверсі зображено профільний портрет Максимовича та розміщено з обох боків півколом написи: **МИХАЙЛО** (ліворуч) **МАКСИМОВИЧ** (праворуч), унизу — роки життя: **1804—1873**.

Художник — Сергій Беляєв. Скульптор — Володимир Атаманчук.

Ювілейна монета номіналом 2 гривні є дійсним платіжним засобом України й обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів. □

Про введення в обіг ювілейної монети “250 років Кіровограду”

Національний банк України, продовжуючи серію “Стародавні міста України”, 20 серпня 2004 р. ввів у обіг ювілейну монету номіналом 5 гривень “250 років Кіровограду”. Монету присвячено обласному центру — місту Кіровограду (до 1934 року — Єлисаветград), виникнення якого пов’язане із заснуванням у 1754 році фортеці св. Єлисавети, збудованої на колишніх землях Запорізької Січі для захисту південних кордонів України від грабіжницьких нападів турків і кримських татар.

Монету виготовлено з нейзильберу. Якість виготовлення — звичайна, маса монети — 16.54 г, діаметр — 35.0 мм, тираж — 30 000 штук. Гурт монети — рифлений.

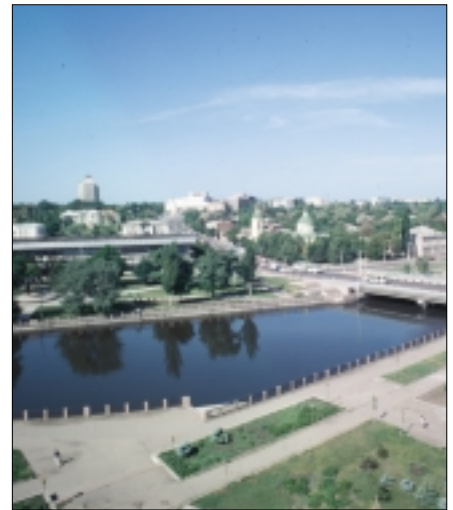
На аверсі зображено дві перехрещені гармати, над якими розміщено малий Державний герб України, рік

карбування монети — **2004** та напис півколом: **УКРАЇНА** (угорі), **5 / ГРИВЕНЬ** (унизу), а також логотип Монетного двору НБУ.

На реверсі зображено панораму міста, на тлі якої розміщено дати: **1754 — 2004**, герб міста й (угорі півколом) напис **КІРОВОГРАД**.

Художник і скульптор — Володимир Дем’яненко.

Ювілейна монета номіналом 5 гривень “250 років Кіровограду” є дійсним платіжним засобом України й обов’язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг ювілейної монети “Михайло Коцюбинський”

Національний банк України, продовжуючи серію “Видатні діячі України”, 20 серпня 2004 р. ввів у обіг ювілейну монету номіналом 2 гривні, присвячену 140-річчю від дня народження видатного українського письменника і громадського діяча Михайла Коцюбинського (1864 — 1913), який народився у м. Вінниці. Михайло Михайлович Коцюбинський — автор таких відомих творів, як “Fata morgana”, “Intermezzo”, “Сміх”, “Цвіт яблуні”, “Тіні забутих предків”, що є яскравими взірцями української прози кінця XIX — початку XX ст.

Монету виготовлено з нейзильберу. Якість виготовлення — звичайна, маса монети — 12.8 г, діаметр — 31.0 мм, тираж — 30 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі зображено стилізовану композицію з гравюри Георгія Якутовича до “Тіней забутих предків”. Угорі

півколом розміщено напис **УКРАЇНА**, рік карбування монети — **2004** (ліворуч), малий Державний герб України (праворуч) та (ліворуч від композиції) номінал — **2 / ГРИВНІ**, а також логотип Монетного двору НБУ.

На реверсі зображено портрет Михайла Коцюбинського та кругові написи: **1864 • МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ • 1913**.

Художник — Микола Кочубей. Скульптор — Роман Чайковський.

Ювілейна монета номіналом 2 гривні “Михайло Коцюбинський” є дійсним платіжним засобом України й обов’язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг ювілейних монет “170 років Київському національному університету”

Національний банк України 26 серпня 2004 р. ввів у обіг ювілейні монети номіналами 5 та 2 гривні “170 років Київському національному університету”, присвячені одному з провідних центрів освіти і науки — Київському національному університету імені Тараса Шевченка.

Монету номіналом 5 гривень виготовлено зі срібла. Якість виготовлення — “пруф”, маса дорогоцінного металу в чистоті — 15.55 г, діаметр — 33.0 мм, тираж — до 7 000 штук. Гурт монети — рифлений.

Монету номіналом 2 гривні виготовлено з нейзильберу. Якість виготовлення — звичайна, маса монети — 12.8 г, діаметр — 31.0 мм, тираж — 50 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі обох монет зображено композицію у вигляді лазерного диска, у центрі якого — малий Державний

герб України, з обох боків від нього — предмети, формули, що символізують різні науки, та розміщено написи: на монеті зі срібла — **УКРАЇНА** (угорі півколом), **2004** **5 ГРИВЕНЬ** (унизу), а також позначення металу та його проби — **Ag 925**, маса дорогоцінного металу в чистоті — **15.55**; на монеті з нейзильберу — **УКРАЇНА** (угорі півколом), **2004**, **2 ГРИВНІ**. На обох монетах — логотип Монетного двору НБУ.

На реверсі обох монет зображено будинок університету (1837—1843 роки, архітектор В.І.Беретті) і розміщено написи: **КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ** (угорі півколом), під ним — **1834** та **УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА** (унизу в три рядки).

Художники Лариса Корень, Сергій Беляев. Скульптор — Володимир Атаманчук.

Ювілейні монети номіналами 5 та 2 гривні “170 років Київському національному університету” є дійсними

платіжними засобами України й обов'язкові до приймання без будь-яких обмежень за їх номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг пам'ятної монети “Собор Святого Юра”

Національний банк України 15 вересня 2004 р. ввів у обіг пам'ятну монету номіналом 10 гривень “Собор Святого Юра”, присвячену одній із визначних пам'яток українського зодчества XVIII століття, яка є яскравим зразком західноєвропейського бароко. Львівський кафедральний собор, фундатором якого був митрополит Атанасій Шептицький, збудовано впродовж 1744—1761 рр. за проектом найвищого архітектора тогочасного Правобережжя Бернарда Меретина.

Монету виготовлено зі срібла 925 проби. Якість виготовлення — “пруф”, маса дорогоцінного металу в чистоті — 31.1 г, діаметр — 38.61 мм, тираж — до 8 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі зображено статую св. Юра на фасаді собору (скульптор Йоган Пензель, 1759—1761), ліворуч від неї розміщено рік карбування моне-

ти — **2004** та малий Державний герб України, написи: **УКРАЇНА** (вгорі півколом), **10 / ГРИВЕНЬ** (унизу), а також позначення металу, його проба — **Ag 925**, маса дорогоцінного металу в чистоті — **31.1** та логотип Монетного двору НБУ.

На реверсі зображено собор та розміщено написи: **СОБОР СВЯТОГО ЮРА** (вгорі півколом), **ЛЬВІВ** (унизу).

Художник — Микола Кочубей. Скульптори — Святослав Іваненко, Володимир Атаманчук.

Пам'ятна монета номіналом 10 гривень “Собор Святого Юра” є дійсним платіжним засобом України та обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Банкноти України

Про введення в обіг банкноти номіналом 2 гривні зразка 2004 року

Національний банк України з 28 вересня 2004 року вводить в обіг банкноту номіналом 2 гривні зразка 2004 року¹. Розмір банкноти — (63×118) мм. Переважаючий колір банкноти — коричневий.

ЛИЦЬОВИЙ БІК БАНКНОТИ

Праворуч від центру лицьового боку банкноти розміщено портрет Ярослава Мудрого. Під портретом праворуч — напис **ЯРОСЛАВ МУДРИЙ**. Зазначені елементи дизайну виконано фарбою темно-коричневого кольору.

Ліворуч від портрета у верхній частині банкноти розміщено декоративний елемент із зображенням малого Державного герба України, виконаний у двох кольорах: темно-коричневого і темно-зеленого.

У верхній частині поля водяного знака паралельно довгій стороні банкноти надруковано напис **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, який поділено на зони темно-зеленого і темно-коричневого кольорів. Нижче розміщено підпис Голови Національного банку України і напис **ГОЛОВА**, виконані фарбою темно-коричневого кольору.

Біля лівого краю банкноти розміщено елемент для людей з послабленим зором у вигляді горизонтальної риски темно-коричневого кольору.

У нижній частині поля водяного знака в розетці, яку поділено на зони темно-зеленого і темно-рожевого кольорів, надруковано цифрове позначення номіналу — **2**. Праворуч від нього розміщено частину наскрізного елемента — зображення гривні часів Київської Русі.

Уздовж правого краю короткої сторони банкноти розміщено смугу орнаменту, в якій двічі надруковано цифрове позначення номіналу. Праворуч від смуги вертикально розміщено напис **ДВІ ГРИВНІ**. Смугу та напис виконано у двох кольорах: темно-зеленому і темно-коричневому.

Фон центральної частини банкноти утворює зображення срібної монети з княжим гербом Ярослава Мудрого, а також сітка з цифрами **2**.

Дизайн лицьового боку банкноти доповнюють орнаменти і захисні антисканерні сітки.

ЗВОРОТНИЙ БІК БАНКНОТИ

Центральним елементом дизайну зворотного боку банкноти є зображення собору Святої Софії темно-коричневого кольору. Праворуч від собору розміщено художню композицію, що включає зброю і військові обладунки, предмети побуту й елемент декору часів Ярослава Мудрого, а також збірник законів “Правда Руська”. Колір композиції переходить від темно-коричневого до вишневого.

Біля лівого краю банкноти вертикально розміщено напис **ДВІ ГРИВНІ**.

Уздовж трьох сторін банкноти розміщено геометричні ор-

наменти, виконані з використанням сірого, світло-коричневого, темно-рожевого, оливкового та коричневого кольорів.

У верхній частині вертикального орнаменту розміщено логотип Національного банку України, під яким міститься напис **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, у центральній частині — цифрове позначення номіналу — **2**. Усі зазначені елементи дизайну виконано фарбою вишневого кольору.

У центрі нижнього орнаменту розміщено цифрове позначення номіналу — **2**, виконане тонкою лінією (негатив).

У нижній частині банкноти праворуч розміщено частину наскрізного елемента — зображення гривні часів Київської Русі, ліворуч від якого зазначено рік затвердження зразка банкноти — **2004**.

У правому нижньому куті розташовано цифрове позначення номіналу — **2** вишневого кольору.

Серійний номер надруковано горизонтально двічі: у лівому нижньому куті фарбою червоного кольору та в правому верхньому куті фарбою чорного кольору. Кожний номер складається з двобуквенної серії і семизначного номера.

Дизайн зворотного боку банкноти доповнюють захисні антисканерні сітки.

ХАРАКТЕРИСТИКА ЕЛЕМЕНТІВ ЗАХИСТУ

Банкнота надрукована на спеціальному тонованому папері із коричневим відтінком, який відповідає переважаючому кольору зображень, що є на банкноті.

Папір містить багатотоновий локальний водяний знак, світлий елемент водяного знака, захисну стрічку та захисні невидимі при денному світлі волокна.

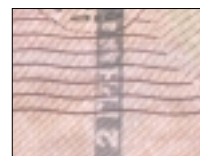
1. ВОДЯНИЙ ЗНАК — зображення портрета Ярослава Мудрого, що повторює портрет, надрукований на лицьовому боці банкноти. Зображення розміщено локально з лівого краю лицьового боку банкноти та видиме під час її розглядання проти світла.

1а. СВІТЛИЙ ЕЛЕМЕНТ ВОДЯНОГО ЗНАКА — зображення цифрового позначення номіналу, розміщене в правій нижній частині портрета Ярослава Мудрого.

2. ЗАХИСНА СТРІЧКА — повністю занурена в товщу паперу полімерна стрічка, видима ліворуч від центру банкноти під час розглядання лицьового боку банкноти проти світла. За допомогою збільшувального скла на стрічці можна побачити прозорі зображення в прямому та перевернутому вигляді: **2 ГРН**, елемент малого Державного герба України — тризуб та підкреслене цифрове позначення номіналу — **2**.

У ультрафіолетових променях світиться зелено-жовтим та синім кольорами.

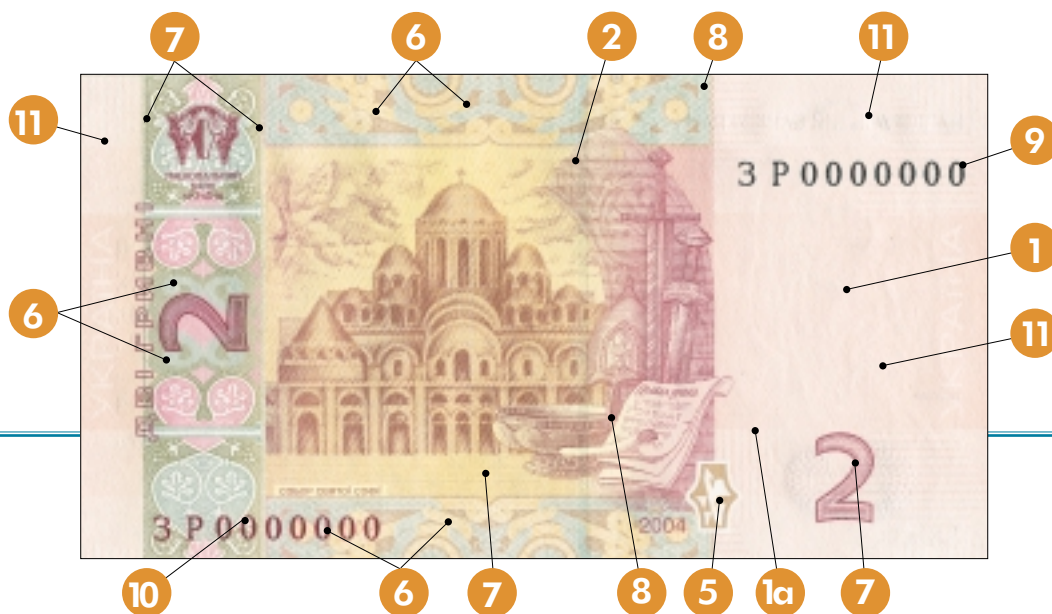
¹ Банкнота вводиться в обіг згідно з Постановою Правління Національного банку України №320 від 14.07.2004 р. “Про введення в обіг банкноти номіналом 2 гривні зразка 2004 року та внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України”.

Банкнота номіналом 2 гривні зразка 2004 року ЛИЦЬОВИЙ БІК

ЗВОРОТНИЙ БІК

63 × 118 мм

3. ЛАТЕНТНЕ (ПРИХОВАНЕ) ЗОБРАЖЕННЯ — рельєфне зображення цифрового позначення номіналу 2, приховане в декоративному елементі із зображенням малого Державного герба України. Його розміщено у верхній частині лицьового боку банкноти ліворуч. Зображення цифри 2 стає видимим під час розглядання банкноти під гострим кутом до джерела світла.

4. РЕЛЬЄФНІ ЗОБРАЖЕННЯ — графічні елементи на лицьовому боці банкноти, виконані спеціальним друком (інтаглідруком), фарба яких виступає над поверхнею паперу і шорсткість яких відчувається на дотик: а) позначення для сліпих; б) портрет; в) написи; г) ізард; ґ) цифрове позначення номіналу.

а)

б)

в)

в)

г)

г)

5. НАСКРІЗНИЙ ЕЛЕМЕНТ (СУМІЩЕНЕ ЗОБРАЖЕННЯ)

— зображення, всі елементи якого збігаються та доповнюють один одного під час розглядання банкноти проти світла (зображення гривні часів Київської Русі) і яке розміщене на межі поля водяного знака в нижній частині лицьового та зворотного боків банкноти. Під час розглядання лицьового боку банкноти проти світла в зображенні проглядає літера У.

Лицьовий бік

Зворотний бік

Проти світла

6. ОРЛОВСЬКИЙ ДРУК

— спеціальний друк, який забезпечує точне збігання фарб на межі двох різних кольорів без розривів і зміщення елементів дизайну. На лицьовому боці банкноти — портрет, напис **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, декоративний елемент із зображенням малого Державного герба України, цифрове позначення номіналу в розетці у нижній частині поля водяного знака, смуга орнаменту вздовж правого краю короткої сторони банкноти. На зворотному боці банкноти — антисканерна сітка, орнаменти і підклади під малюнками.

7. МІКРОТЕКСТ — написи, що повторюються, і які можна прочитати за допомогою збільшувального скла.

Мікротексти на лицьовому боці банкноти:

- ◆ напис **НБУ**, виконаний офсетним друком мікрошрифтом (позитив зображення). Обрамлює праворуч зону водяного знака;

- ◆ слово **УКРАЇНА**, виконане офсетним друком мікрошрифтом (негатив зображення). Повторюється чотири рази і розміщено вздовж контуру наскрізного елемента всередині;

- ◆ смуга орнаменту, виконана інтагліодруком із позитива та негатива зображення мікрошрифту **2** (цифри з перемінною товщиною). Її розміщено вздовж правого краю короткої сторони банкноти. Ліворуч смуга обмежена стрічкою із мікротексту **ДВІ ГРИВНІ** (позитив зображення).

Мікротексти на зворотному боці банкноти:

- ◆ дві смужки, виконані мікрошрифтом **УКРАЇНА** (позитив зображення), що обрамлюють смугу орнаменту, розміщену вздовж лівої сторони банкноти;

- ◆ наповнення фону під зображенням собору Святої Софії виконане мікрошрифтом **2** (позитив зображення);

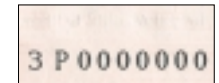
- ◆ цифрове позначення номіналу у правому нижньому куті банкноти наповнене мікрошрифтом **2** (позитив зображення, цифри з перемінною товщиною і висотою).

8. РАЙДУЖНИЙ ДРУК — спеціальний друк, що забезпечує поступовий перехід одного кольору елементів без їх розривів і зміщення в інший (на лицьовому боці — переходи в орнаментах уздовж верхнього та нижнього країв банкноти та в сітці з цифрами номіналу по центру банкноти, на зворотному боці — переходи в горизонтальних орнаментах та в підкладі навколо зображення собору Святої Софії).

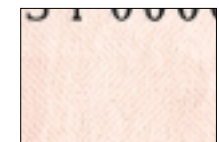
9. СЕРІЙНИЙ НОМЕР — номер, надрукований високим друком фарбою чорного кольору, що має магнітні властивості.

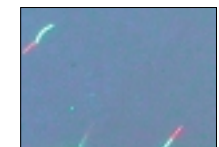
10. СЕРІЙНИЙ НОМЕР — номер, надрукований фарбою червоного кольору, що світиться жовто-червоним кольором в ультрафіолетових променях.

11. АНТИСКАНЕРНА СІТКА — розміщені під різними кутами тонкі лінії, які під час копіювання або сканування банкноти можуть утворювати на копії "муар" (захисні сітки з обох боків банкноти).

12. ЗАХИСНІ ВОЛОКНА — хаотично розміщені в папері невидимі захисні волокна, які в ультрафіолетових променях світяться зеленим та червоним кольором.

Зображення банкноти в ультрафіолетових променях

Лицьовий бік

Зворотний бік

Зображення банкноти в інфрачервоних променях

Лицьовий бік

Зворотний бік

До уваги власників банкнот! У разі відсутності на банкноті захисних елементів або їх невідповідності зазначеним вимогам банкноту слід пред'явити в установу Національного банку України або Міністерства внутрішніх справ України.

Офіційний опис банкноти номіналом 2 гривні зразка 2004 року склали працівники департаменту готівково-грошового обігу Національного банку України Віталій Білорус і Ганна Вороніна.

Профанація чи провокація?

Наприкінці серпня в Національному банку України відбулася спільна нарада фахівців НБУ та представників Асоціації нумізматів України, присвячена перспективам виробництва та розповсюдження пам'ятних і ювілейних монет.

На нараді, яку провів заступник Голови НБУ В.Л.Кротюк, обговорювалися шляхи вдосконалення планування випуску колекційних монет. Зокрема йшлося про започаткування нових серій — “Скарби музеїв України” та “Митці України”. Розглянуто питання про доцільність упровадження в недалекому майбутньому серії пам'ятних монет, присвячених досягненням вітчизняної науки і техніки.

Крім того, учасники наради, для участі в якій було запрошено представників Асоціації нумізматів України, інших громадських організацій та преси, висловили своє ставлення до сумнівної ініціативи Луганського патронного заводу, який почав карбувати так звані “сувенірні монети”, дуже схожі на металеві грошові знаки — законні платіжні засоби України.

Підозрілий “почин” луганських майстрів патронної справи викликав у нумізматів обурення й осуд. Адже, як наголошував майже кожен із учасників наради, карбування й розповсюдження сурогатних грошей — явище надзвичайно небезпечне. Воно руйнує довіру населення до вітчизняної валюти взагалі. А ця недовіра, в свою чергу, може стати першопричиною економічного колапсу в країні. Кому це вигідно?

Висловлюючи позицію НБУ, В.Л.Кротюк послався на статті 33 і 34 Закону “Про Національний банк України”, згідно з якими лише НБУ може виготовляти і зберігати банкноти й монети. Лише і тільки Національний банк має виключне право вводити їх в обіг.

Жетони, випуск яких було розпочато на Луганському патронному заводі, мають цілу низку ознак, які роблять їх схожими на справжні металеві грошові знаки. Тому розповсюдження таких “монет”, зазначив заступник Голови НБУ, може ввести в оману громадян та внести плутанину в готівковий обіг, а також — сприяти використанню “сувенірів” для різноманітних махінацій у процесі здійснення готівкових розрахунків за товари, послуги тощо.

З метою припинення протиправного виготовлення та поширення монето-подібних виробів Національний банк надіслав відповідні заяви до Кабінету

Міністрів та Генеральної прокуратури України.

Виступи на нараді представників громадських організацій були набагато різкішими, а пропозиції — значно радикальнішими. Проте не переповідаємо їх, оскільки ставлення колекціонерів до “луганської ініціативи” викладено у прийнятій після наради заяві Асоціації нумізматів України, яку пропонуємо увазі читачів у повному обсязі. □

ЗАЯВА АСОЦІАЦІЇ НУМІЗМАТІВ УКРАЇНИ

Останнім часом у засобах масової інформації Всеукраїнською спілкою “Громадська рада України” поширюються відомості про виготовлення та розповсюдження так званих “сувенірних монет”, що мають ознаки монет — платіжних засобів, які вводить в обіг Національний банк, а саме:

- ♦ використовується назва виробу — “монета”;
- ♦ зазначається назва національної валюти в дещо зміненому варіанті — “гривна”;
- ♦ на деяких “сувенірних монетах” вказується номінал “1”, розміщується зображення малого Державного герба України, його елемент — “тризуб” або його стилізоване зображення;
- ♦ застосовується рельєфний гурт, подібний до гурту розмінних монет та монет номіналами 1 і 2 гривні;
- ♦ “сувенірні монети” за розмірами майже такі, як державні.

У зв'язку із цим до правління Асоціації нумізматів України надходять запити від багатьох колекціонерів із різних регіонів України щодо правомірності карбування таких виробів.

Колекціонери Донеччини вимагають: “Терміново заборонити це неподобство”. Івано-франківці дивуються: “До чого ж ми дожили... і як таке взагалі стало можливим?” Дехто запитує: “У кого і за скільки можна придбати “сувенірні монети”?” Але переважна більшість висококваліфікованих колекціонерів ці вироби безпідставно вважає не монетами, а звичайнісінькими приватно-громадськими жетонами.

У світовій практиці монетами називають вироби із металу встановленої форми, ваги, номіналу, які є або були в минулому законними засобами платежу, що відрізняє їх від жетонів, медалей, пам'ятних знаків тощо.

Усі інші металеві знаки за своїм статусом не є законними державними грошима і тому не можуть називатися монетами та мати номінал. Вони є відомчими, громадськими, “колгоспними” жетонами, токенами, марками тощо.

Законодавство багатьох країн забороняє будь-кому виготовляти будь-які металеві знаки, які можна переплутати з державними монетами, навіть із тими, що уже вилучені з обігу. В Україні, на жаль, це питання на законодавчому рівні врегульоване недостатньо.

Вироби, які презентуються Громадською радою України, неможливо віднести до монет, оскільки вони не введені в обіг Національним банком. Згідно з нумізматичною практикою вони є жетонами або пам'ятними знаками.

Асоціація нумізматів України поділяє стурбованість Національного банку України, викликану тим, що розміщення на зазначених вище виробках назви “монета”, найменування національної валюти у дещо зміненому варіанті — “гривна” та номіналу може вводити в оману громадян, вносити плутанину в готівковий обіг і сприяти використанню так званих “сувенірних монет” для різноманітних махінацій під час здійснення готівкових розрахунків за товари, послуги тощо, і звертається до Громадської ради України з вимогою називати зазначені вироби жетонами або пам'ятними знаками, не використовувати назву національної грошової одиниці — гривні, а також в обов'язковому порядку погодити габаритно-вагові характеристики своїх виробів з Національним банком України. Вони мають суттєво відрізнятися від габаритно-вагових параметрів державних монет. Випуск громадськими організаціями виробів під назвою “сувенірна монета” дискредитує національну валюту України, створює негативний імідж нашої держави та дезорганізовує нумізматичний ринок.

Заступник Голови правління Асоціації нумізматів України В. І. Левченко.

Дослідження /

Регіональні аспекти функціонування банківської системи України

**Олексій
Другов**

Викладач Львівського
банківського інституту
Національного банку України

Розглядаються особливості і проблеми побудови банківської системи України на регіональному рівні. Зроблено міжрегіональний аналіз основних показників її роботи, подано пропозиції щодо вдосконалення структури.

ВСТУП

У сучасних умовах банківська система відіграє стратегічну роль у розвитку економіки України. Пов'язано це в основному з нерозвинутістю ринку фінансових посередників у державі. Нині в Україні слабо розвинута ланка інвестиційних посередників — спеціальних компаній та фондів. Тільки з 01.01.2004 року набрав чинності Закон України “Про недержавне пенсійне забезпечення”, який створив правове поле для функціонування недержавних пенсійних фондів. Трохи краще, та все ж недостатньо розвинута ланка страхових компаній. Власне, ці фактори і призвели до домінування саме банківського сектору на фінансовому ринку країни.

Банки істотно підтримують вітчизняну економіку. В основному це виявляється у фінансуванні інвестиційного процесу на підприємствах, наданні коштів для задоволення споживчих потреб населення, розрахункових послуг тощо. Нині в наукових публікаціях приділяється багато уваги особливостям функціонування банківських установ в Україні, розглядаються численні напрями та шляхи вдосконалення їх роботи. Однак сучасна економічна наука майже не досліджує регіональні аспекти діяльності українських банків. А проте в умовах усе більшої фінансової глобалізації та регіоналізації це питання є дуже суттєвим і стратегічно важливим для розвитку регіонів. Серед наукових праць, у яких розглядаються регіональні аспекти діяльності банків, варто виділити статтю У.Я.Грудзевиц “Особливості розміщення та діяльності банків у регіонах України” [2].

МІЖРЕГІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Світова фінансова глобалізація призводить до все глибшого взаємопроникнення фінансових ринків, посилення руху капіталів і має одну суттєву особливість. Вона полягає в тому, що фінансові ресурси перетікають з економічно слабших в економічно роз-

винутіші та інвестиційно привабливіші регіони, тобто багатіші географічні зони стають ще багатшими, а бідні — біднішими [1, с. 5—6].

Аналогічна ситуація спостерігається і на теренах України. Економічно розвинутіші регіони (наприклад, місто Київ) залучають фінансові ресурси з менш розвинутих і далеко не останню роль тут відіграє мережа фінансових посередників (банків).

Щоб дослідити особливості розвитку банківської системи України на регіональному рівні та впливу на соціально-економічний розвиток областей, проведемо міжрегіональний аналіз її основних показників діяльності.

На думку більшості вітчизняних та зарубіжних науковців, основним фактором, що забезпечує сталий розвиток економіки країни (регіону), є регулярні надходження до неї (нього) довгострокових фінансових ресурсів (інвестицій), у тому числі від фінансових посередників (передусім банківських установ). Нині банки України надають перевагу короткотерміновим позикам, що зумовлено високим рівнем ризиків у країні. Аналізуючи структуру вимог банків за кредитами в економіку України у регіональному розрізі (див. таблицю 1), з'ясуємо, що лише 49.27% (39 893 млн. грн.) з них є довгостроковими (тобто терміном понад один рік). В економічно розвинутих країнах даний показник становить 70—80%. Значною мірою це пов'язано зі структурою коштів, залучених вітчизняною банківською системою. Лише 36.22% цих коштів є довгостроковими (терміном більше одного року), що й не дає банкам змоги належно задовольняти потреби економіки у довгострокових ресурсах.

Провівши міжрегіональний аналіз залучених та вкладених банками у позики коштів, доходимо таких висновків.

1. Найбільше коштів залучено у м. Києві — 27 066 млн. грн., або 35.6% від усіх ресурсів, залучених банківською системою від суб'єктів господарювання та фізичних осіб.

2. Найменше коштів залучено банками у Чернівецькій (490 млн. грн.) та Закарпатській (522 млн. грн.) областях.

3. Найбільшу частку довгострокових

Таблиця 1. Кредити і зобов'язання банків України в розрізі регіонів на 01.07.2004 р.*

Регіон	Млн. грн.					
	Зобов'язання банків за рахунками суб'єктів господарювання та фізичних осіб			Вимоги банків за кредитами в економіку України		
	Усього	З них довгострокових	У відсотках	Усього	З них довгострокових	У відсотках
Україна	76 060	27 549	36.22	80 970	39 893	49.27
Автономна Республіка Крим	2 414	754	31.23	1 919	1 090	56.80
Вінницька	862	309	35.85	887	397	44.76
Волинська	711	344	48.38	968	542	55.99
Дніпропетровська	8 244	2 505	30.39	9 920	5 423	54.67
Донецька	7 754	3 195	41.20	6 217	2 300	37.00
Житомирська	742	230	31.00	651	302	46.39
Закарпатська	522	162	31.03	640	361	56.41
Запорізька	2 608	743	28.49	2 848	1 360	47.75
Івано-Франківська	1 120	444	39.64	1 017	646	63.52
Київська	741	140	44.26	546	226	41.39
Кіровоградська	595	218	36.64	604	246	40.73
Луганська	1 983	507	25.57	1 453	618	42.53
Львівська	3 709	1 531	41.28	2 529	1 189	47.01
Миколаївська	1 088	342	31.43	1 431	721	50.38
Одеська	3 497	1 278	36.35	3 780	2 152	56.93
Полтавська	1 918	774	40.35	1 958	909	46.42
Рівненська	672	248	36.90	689	258	37.45
Сумська	710	239	33.66	817	345	42.23
Тернопільська	731	267	36.53	535	252	47.10
Харківська	4 152	2 059	49.59	5 049	2 168	42.94
Херсонська	778	266	34.19	971	424	43.67
Хмельницька	960	375	39.06	634	335	52.84
Черкаська	1 108	478	43.14	960	497	51.77
Чернівецька	490	151	30.82	495	261	52.73
Чернігівська	885	331	37.40	848	376	44.34
м. Київ	27 066	9 659	35.69	32 603	16 495	50.59

* При побудові таблиці використано дані "Бюлетеня НБУ" № 6 за 2004 рік.

ресурсів залучено на Харківщині (49.59% від усіх зобов'язань).

4. Найменшу частку довгострокових ресурсів залучено у Луганській області (лише 25.57%).

5. Найбільше позик видано у м. Києві — 32 603 млн. грн., або 40.3% від усього обсягу позик банківської системи України.

6. Найменше позик надано у Чернігівській області — 495 млн. грн.

7. Найбільшу частку довгострокових позик надано на Івано-Франківщині — 63.52% (від загальної кількості наданих в області позик).

8. Найменшою є частка довгострокових позик у Донецькій області — лише 37.0%.

За час становлення та розвитку банківської системи України досить чітко виявилася диспропорція територіального розміщення банків, що зумовлює рівень обслуговування, цінову політику, фінансові результати діяль-

ності банків. Проблема регіоналізації банківської системи не можна ігнорувати, оскільки вона спричиняє диспропорцію у русі грошових потоків, впливає на соціально-економічний розвиток окремого регіону, і від її вирішення залежатиме комплексний і рівномірний розвиток країни в цілому [2, с. 127].

Дослідивши регіональну структуру банківської системи України, доходимо висновку про істотні диспропорції у її розвитку (див. таблицю 2). Так, 85 зі 157 діючих на 01.07.2004 року банків (54.14%) розташовано у м. Києві, 41 банк — у Східній Україні (26.11%). На решті території країни (Західна, Південна, Північна та Центральна (без м. Києва) функціонує лише 31 банк (19.75%), причому в 11 областях не було жодного банку — юридичної особи. Логічно припустити, що такі диспропорції у розвитку банківської системи не можуть не позначитися на розподілі

фінансових ресурсів між регіонами.

За останніх три роки регіональна структура банківської системи України не зазнала суттєвих змін. Кількість діючих банків збільшилася на 3 одиниці, в основному за рахунок збільшення кількості банків — юридичних осіб у м. Києві. Єдиний банк — юридичну особу Тернопільщини ("Євроцентр") — переведено у Львівську область (нині — банк "Універсальний"); а в першому півріччі 2003 року зареєстровано перший банк — юридичну особу на Сумщині.

Аналіз регіональних особливостей побудови банківської системи України засвідчує: значні диспропорції у її розвитку призвели до вимивання коштів з регіонів із низьким рівнем розвитку фінансової інфраструктури та інвестиційної привабливості у регіони (області), розвинутіші та інвестиційно привабливіші (див. таблицю 3).

За показником залучення (вилучення) через банківську систему фінансових ресурсів у регіонах усі області (регіони) України можна умовно поділити на дві групи:

1) регіони-донори, з яких через банки вилучаються фінансові ресурси;

2) регіони-отримувачі, котрі залучають фінансові ресурси з інших регіонів.

До першої групи слід віднести Автономну Республіку Крим, Донецьку, Житомирську, Івано-Франківську, Київську, Луганську, Львівську, Тернопільську, Хмельницьку, Черкаську та Чернігівську області. Найбільшими донорами в Україні є Донецщина, але це є, швидше за все, тимчасовим явищем, пов'язаним із політичною ситуацією, Львівщина (вилучено 1 180 млн. грн.) та Луганщина (530 млн. грн.). Явище вилучення фінансових ресурсів з регіону є дуже небезпечним для економіки областей, оскільки в результаті виникає брак коштів, необхідних для інвестиційної діяльності, а це у свою чергу призводить до збільшення ціни на ресурси та загального колапсу інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання.

До другої групи належать Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Закарпатська, Запорізька, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Харківська, Херсонська, Чернівецька області та м. Київ. Найбільшим отримувачем коштів в Україні є Київ, який залучив у свою економіку з інших регіонів 5 537 млн. грн. (!).

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ СТРУКТУРИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Явище вимивання коштів із регіонів потребує особливої уваги, оскільки воно посилює диспропорції у їх

Таблиця 2. Кількість діючих банків
у розрізі регіонів України (2000–2004 рр.)*

Регіон	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	На 01.07.2004 р.
Україна	154	153	157	157	157
Автономна Республіка Крим	7	4	4	5	5
Вінницька	—	—	—	—	—
Волинська	2	3	3	2	2
Дніпропетровська	12	11	13	12	12
Донецька	9	8	9	11	11
Житомирська	—	—	—	—	—
Закарпатська	1	1	1	1	1
Запорізька	6	5	5	4	4
Івано-Франківська	2	2	2	2	1
Київська	—	—	—	—	—
Кіровоградська	—	—	—	—	—
Луганська	2	2	2	2	2
Львівська	4	5	5	5	5
Миколаївська	—	—	—	—	—
Одеська	9	9	9	10	10
Полтавська	3	3	3	3	3
Рівненська	—	—	—	—	—
Сумська	—	—	—	1	1
Тернопільська	1	—	—	—	—
Харківська	12	12	12	12	12
Херсонська	1	—	—	—	—
Хмельницька	—	—	—	—	—
Черкаська	—	—	—	—	—
Чернівецька	1	1	1	1	—
Чернігівська	3	3	3	3	3
м. Київ	79	84	85	83	85

* При побудові таблиці використано дані “Бюлетеня НБУ” № 6 за 2004 рік.

соціально-економічному розвитку. Така ситуація спонукає до пошуку нових шляхів стабілізації руху фінансових ресурсів між регіонами. Один із них — підвищення ролі регіональних банків у фінансовому секторі регіонів. Цьому істотно сприяла б підтримка таких банків місцевими та центральними органами влади, а також створення спеціалізованих регіональних банків.

Переваги діяльності регіональних банків для області їх розташування можна проілюструвати низкою факторів. По-перше, ці банки зацікавлені у розвитку економіки географічної зони, в якукладають свої інвестиції, адже економічно від неї залежні. По-друге, вони, як правило,кладають гроші в регіоні їх залучення, на відміну від загальнодержавних банків, які реалізують кошти там, де інвестиційний клімат є кращим, що призводить до вимивання фінансів з регіонів із низькою інвестиційною привабливістю. По-третє, вони працюють переважно з наперед визначеною клієнтурою і в роботі з нею можуть ширше застосовувати індивідуальний підхід.

По-четверте, ці банківські установи добре знають кон'юнктуру ринку в даному регіоні та краще враховують її особливості при розробці своєї інвестиційної політики.

Проблеми, котрі перешкоджають розвитку регіональних банків, дуже схожі з тими, які стримують розвиток загальнодержавних фінансових установ. Одна з них — нестабільність політичної ситуації, що призводить до недовіри населення та закордонних інвесторів до банківської системи України. Високий рівень ризиковості інвестиційних операцій спонукає банки завищувати необхідний рівень доходності інвестицій, що позначається на ціні виготовленої продукції і знижує її конкурентоспроможність.

Наступна проблема — неврегульованість законодавчої бази: далеко не всі законодавчі акти відповідають нинішнім вимогам фінансового ринку, а це знижує ефективність діяльності банківських установ. Занадто високий рівень оподаткування доходів не стимулює банки до розвитку. Нарешті, у сучасних умовах

банки не в змозі залучити достатній обсяг інвестиційних ресурсів, що знижує їхню інвестиційну активність. Крім перелічених загальнонаціональних проблем, у сфері інвестування є й інші — характерні саме для регіональних банків:

— ці фінансові установи повністю залежні від інвестиційного клімату в областях їх базування, бо, на відміну від загальнодержавних банків, не можуть згорнути діяльність у регіоні з несприятливою інвестиційною ситуацією і перебрятися в інший;

— багато із цих банків у своїй інвестиційній політиці орієнтуються на одного великого клієнта, що збільшує ризик суттєвих втрат у разі його банкрутства;

— рівень захисту регіональних банків від несприятливих умов знижується через недостатню захищеність зобов'язань власним капіталом.

Важливим кроком до зміцнення регіональних банківських систем в Україні було б створення в областях спеціалізованих банківських установ. На 01.07.2004 р. в Україні налічувалося 157 банків, що мають ліцензію на здійснення банківських операцій (для прикладу в Чехії — лише 36); із них спеціалізованою установою можна вважати лише державний Ощадний банк. Значна кількість вітчизняних банків є низькокапіталізованими (зокрема, в IV групі, за класифікацією НБУ) і не відіграють суттєвої ролі ні в розвитку банківської системи (навпаки, вони становлять один із чинників зниження її фінансової стабільності та рентабельності), ні в економічному розвитку країни. Постає закономірне питання: чи потрібно в Україні стільки універсальних банків, котрі здійснюють широке коло операцій, не маючи достатнього рівня капіталізації, на території декількох областей або й усієї держави? Адже у таких банків будь-коли можуть виникнути фінансові проблеми, а відтак — загроза банкрутства. Це, у свою чергу, негативно позначиться на загальному стані банківської системи та підірватиме довіру населення до банків.

Висновок впливає такий: структура банківської системи потребує вдосконалення. Основним шляхом має стати створення в Україні нової ланки банківських установ — спеціалізованих банків (іпотечних, лізингових, трастових, факторингових тощо), які виконуватимуть вузький спектр операцій і обслуговуватимуть визначене коло клієнтів у конкретному регіоні. З проведенням запропонованих змін банківська система України, на нашу думку, матиме таку структуру:

— універсальні загальнодержавні банки, які здійснюють широке коло опе-

Таблиця 3. Залучення (вилучення) фінансових ресурсів у регіон (з регіону) через банківську систему*

Регіон	Млн. грн.					
	Зобов'язання банків за рахунками суб'єктів господарювання та фізичних осіб		Вимоги банків за кредитами в економіку України		Залучення (вилучення) фінансових ресурсів у регіон (з регіону) через банківську систему	
	Усього	З них довгострокових	Усього	З них довгострокових	Усього	З них довгострокових
Автономна Республіка Крим	2 414	754	1 919	1 090	-495	336
Вінницька	862	309	887	397	25	88
Волинська	711	344	968	542	257	198
Дніпропетровська	8 244	2 505	9 920	5 423	1 676	2 918
Донецька	7 754	3 195	6 217	2 300	-1 537	-895
Житомирська	742	230	651	302	-91	72
Закарпатська	522	162	640	361	118	199
Запорізька	2 608	743	2 848	1 360	240	617
Івано-Франківська	1 120	444	1 017	646	-103	202
Київська	741	140	546	226	-195	86
Кіровоградська	595	218	604	246	9	28
Луганська	1 983	507	1 453	618	-530	111
Львівська	3 709	1 531	2 529	1 189	-1 180	-342
Миколаївська	1 088	342	1 431	721	343	379
Одеська	3 497	1 278	3 780	2 152	283	874
Полтавська	1 918	774	1 958	909	40	135
Рівненська	672	248	689	258	17	10
Сумська	710	239	817	345	107	106
Тернопільська	731	267	535	252	-196	-15
Харківська	4 152	2 059	5 049	2 168	897	109
Херсонська	778	266	971	424	193	158
Хмельницька	960	375	634	335	-326	-40
Черкаська	1 108	478	960	497	-148	19
Чернівецька	490	151	495	261	5	110
Чернігівська	885	331	848	376	-37	45
м. Київ	27 066	9 659	32 603	16 495	5 537	6 836

* При побудові таблиці використано дані "Бюлетеня НБУ" № 9 за 2003 рік.

рацій на території всієї держави;

— регіональні універсальні банки, які здійснюють широке коло операцій, але на території однієї області;

— регіональні спеціалізовані банки, які здійснюють вузьке коло операцій на території однієї області;

— місцеві кооперативні банки.

Вважаємо, що для реалізації такої схеми необхідно, по-перше, підвищити вимоги Національного банку до капіталізації банків і встановити їх в розмірі:

♦ 10 млн. євро для універсальних загальнодержавних банків;

♦ 5.5 млн. євро для регіональних універсальних банків;

♦ 3.5 млн. євро для регіональних спеціалізованих банків;

♦ 1.15 млн. євро для кооперативних банків.

Прогнозовані наслідки запропонованих нами змін такі: структурні зміни у банківській системі не торкнуться банків I та II груп і частини банків III групи. Деякі банки III групи та банки IV групи будуть змушені або підвищити рівень капіталізації (що підвищить їх надійність), або стати регіональними універсальними чи регіональними спеціалізованими банками.

По-друге, для здійснення структурних змін необхідно створити відповідну законодавчу базу. В Законі "Про банки і банківську діяльність" передбачено можливість існування в Україні спеціалізованих банків (де більше 50% активів є однорідними), але не обумовлено жодних особливостей у підходах до таких установ і фактично їх діяльність не регламентовано. Таку

регламентацію слід розробити.

Наслідки запропонованих змін:

— підвищення рівня капіталізації банківської системи України в цілому;

— зменшення кількості банків — юридичних осіб;

— підвищення якості послуг, що надаються суб'єктам економіки України та фізичним особам, шляхом спеціалізації частини банківських установ, особливо на рівні регіонів;

— зниження рівня вимивання коштів з регіонів із низькою інвестиційною привабливістю шляхом створення широкої мережі регіональних універсальних та регіональних спеціалізованих банків.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи викладене, доходимо таких висновків:

♦ значні диспропорції у розвитку банківської системи України призвели до так званого вимивання коштів з регіонів із низьким рівнем розвитку фінансової інфраструктури й низькою інвестиційною привабливістю в розвитку та інвестиційно привабливіші регіони. Вилучення фінансових ресурсів є дуже небезпечним для економіки регіону, оскільки спричиняється до браку коштів, необхідних для інвестицій, що у свою чергу призводить до підвищення ціни на ресурси та колапсу інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання;

♦ необхідно розробити нові шляхи стабілізації руху фінансових ресурсів між регіонами. Один із них — підвищення ролі регіональних банків у фінансовому секторі областей. Кроком до цього має стати підтримка діяльності в Україні регіональних банків місцевими та центральними органами влади, а також створення в Україні спеціалізованих регіональних банків.

Література

1. Бєленький П.Ю., Шевченко-Марсель В.І., Другов О.О. Інфраструктура фінансового ринку в системі соціально-економічного розвитку регіону // Монографія. Відповідальний редактор д. е. н., професор Бєленький П.Ю. — Львів, 2004. — 121 с.

2. Грудзевич У.Я. Особливості розміщення та діяльності банків у регіонах України // Регіональна економіка. — 2003. — № 3. — С. 127.

3. Шлапак О., Пушкар'єв В., Карчева Г. Основні тенденції і проблеми в діяльності банків України // Вісник НБУ. — 2003. — № 6. — С. 2—5.

4. "Бюлетень НБУ". — 2004 р. — № 6.

**Антон
Ле Хак**

Київський національний
економічний університет

У статті висловлено сумнів щодо ефективності політики стимулювання експорту та обмеження імпорту США шляхом зниження курсу долара, проаналізовано причини й наслідки її застосування. Оцінки, висновки та пропозиції автора, хоч і не є незаперечними, втім, належно обґрунтовані, тож мають наукове та практичне значення.

Точка зору/

Причини слабого впливу девальвації долара на скорочення дефіциту торговельного балансу США і способи його скорочення без девальвації долара

Валютне знецінення, яке нині відбувається, допомагає врівноважити наш поточний платіжний баланс, оскільки іноземні виробники менше імпортують у Сполучені Штати. Поточний платіжний баланс повинен також поліпшитися завдяки тому, що експортні ринки краще сприйматимуть товари американських фірм.

Із лютневої 2004 року доповіді Федеральної резервної системи Конгресу США.

ВПЛИВ ДЕВАЛЬВАЦІЇ ДОЛАРА НА ТОРГОВЕЛЬНИЙ БАЛАНС США

Протягом 2002—2003 рр. дефіцит балансу товарів і послуг США збільшився на 17% (див. таблицю 1), хоча долар подешевшав щодо євро на 48.2% (курс долар/євро у лютому 2004 р. — 1.264, червні 2001 р. — 0.853).

Для точнішого аргументування проаналізуємо статистику товарообігу США з ЄС і курс долар/євро із 2001 по 2004 рік.

Побудуємо два графіки, що відображають темп приросту торговельного балансу і курсу долар/євро, які відрізняються між собою методами розрахунків. На графіку 1 порівнюється певний місяць із аналогічним місяцем попереднього року. Він свідчить про загальну тенденцію до погіршення торговельного балансу США і падіння курсу долара. За теорією, криві повинні розходитися.

На графіку 2 відображено шість моментів сплеску подорожчання євро щодо долара, причому п'ять із них збігаються з піками погіршення торговельного балансу США. Це додатковий аргумент на користь того, що девальвація

долара не в змозі істотно поліпшити торговельний баланс країни. Графік швидше відображає реакцію зовнішньої торгівлі на коливання валютних курсів, а не навпаки.

На графіку 3 бачимо, що лінії експорту й імпорту загалом змінюються в одному напрямі, одночасно збільшуючись і зменшуючись за обсягами. Темп приросту експорту США у третьому кварталі 2003 р. порівняно з аналогічним кварталом 2002 р. збільшився на 7.5%, а імпорт — на 8%; за цей період ВВП зріс на 4.3%. Девальвація долара не дуже сприяє тому, щоб лінії темпів приросту експорту та імпорту розходилися.

ЗАГАЛЬНІ ПРИЧИНИ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ ПАДІННЯ ДОЛАРА НА ТОРГОВЕЛЬНИЙ БАЛАНС США

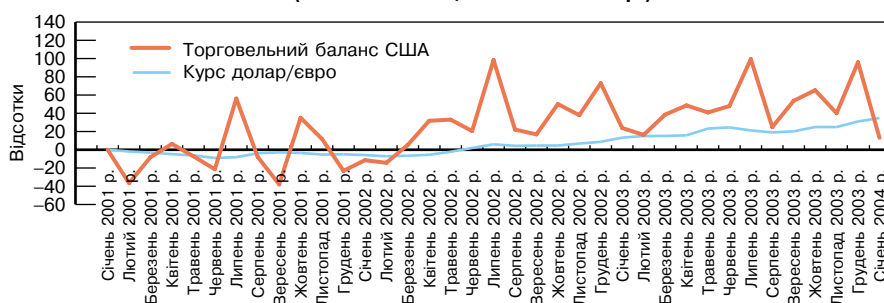
1. Цінова еластичність головних експортних та імпортних товарних позицій США.

Під ціновою еластичністю товару автор статті розуміє важливість зна-

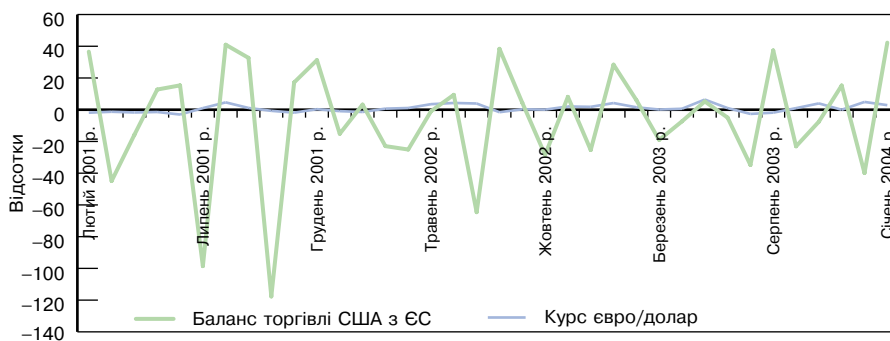
Таблиця 1. Баланс товарів і послуг за 2002—2003 рр.

Товари та послуги	Млрд. доларів США			
	Рік		Зміни у 2003 р. порівняно з 2002 р.	
	2003	2002	Млн. доларів	Відсотки
Експорт	1 019	974	44.5	4.6
Імпорт	1 508	1 392	115.8	8.3
Баланс	-489.3	-418	-71.3	-17.1

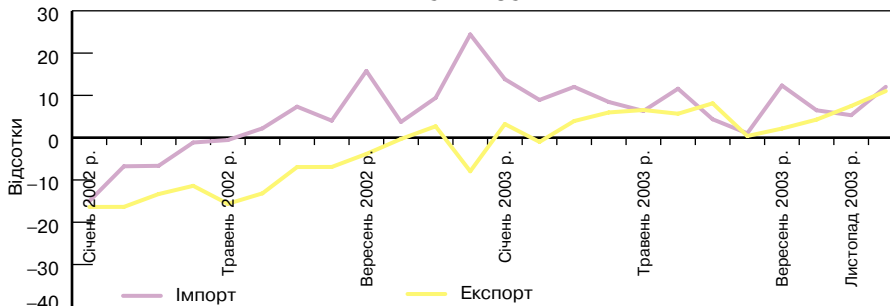
Графік 1. Базисний темп приросту курсу долар/євро і торговельного балансу США з ЄС (базисний місяць — січень 2001 р.)

Графік 2. Ланцюговий темп приросту курсу євро/долар і торговельний баланс США з ЄС

Графік 3. Приріст експорту певного місяця порівняно з тим же місяцем минулого року між США і ЄС

чення ціни товару для покупця: чим воно менше — тим більшу цінову еластичність має товар і навпаки. Інакше кажучи, для покупця товарів з високою ціною еластичністю важливішими є не ціна, а їх характеристика, якість, дизайн, престижність, репутація виробника, післягарантійне обслуговування тощо. До таких товарів належать комп'ютери, напівпровідники, телекомунікаційне устаткування, двигуни для цивільних літаків тощо — тобто продукція найбільш наукоємних і перспективних галузей. Для товарів із ціною нееластичністю, а це переважно сільськогосподарська та промислова сировина, головною конкурентною перевагою є їх ціна.

Проаналізуємо американський експорт та імпорт за товарними позиціями (кодування розроблено "The Bureau of Economic Analysis"). Для наочності обмежимося розглядом змін у

2001—2003 роках двох позицій із семи, які налічують близько півтори сотні товарних позицій: "Промислова сировина" (код.10000-13220; Industrial supplies and materials) і "Засоби виробництва, крім транспортних засобів" (код. 20000-22300; Capital goods, except automobiles). Спробуємо порівняти (див. таблицю 2) експорт еластичних (засоби виробництва) і нееластичних

(промислова сировина) товарів.

Очевидно, що девальвація суттєво сприяла зростанню експорту промислової сировини (нееластичного товару) і значно менше — експорту засобів виробництва (еластичного товару). Частка американського експорту засобів виробництва скоротилася із 44.1% (2001 р.) до 40.5% (2003 р.), тоді як частка промислової сировини (бавовна, шовк-сирець, нафтопродукти, пластмаса тощо) в сукупному обсязі американського експорту збільшилася.

Стосовно імпорту (див. таблицю 3), то при загальному його зростанні за досліджуваний період подібної різниці між еластичним і нееластичним товарами не спостерігалось.

2. Політика транснаціональних корпорацій у сфері валютних ризиків.

Транснаціональні корпорації (ТНК), які ввозять продукцію на територію США, хитро пристосувалися до знецінення долара. Іноземні експортери (імпортери для американців) прагнуть фіксувати свої ціни у доларах. Престижний німецький автомобіль коштує тепер майже на 30% дешевше в Америці, ніж у самій Європі. Водночас європейські імпортери віддають перевагу цінам у євро, одержуючи вигоду від підвищення курсу європейської валюти.

ТНК останнім часом стали купувати значно більше валютних деривативів. За даними Банку міжнародних розрахунків (Bank for International Settlements), за шість місяців (до червня 2003 р.) вони емітували валютних деривативів на 24% більше, а опціонів — на третину. Автомобільна компанія "Porsche" застрахувала всю доларову виручку аж до 2007 р.

Зауважимо, що чимало європейських фірм побудували заводи безпосередньо у США, покриваючи таким чином витрати в дешевих доларах, а не в дорогих євро. Скажімо, DaimlerChrysler виробляє всі свої моделі "MerCedes M-class" в Алабамі.

Таблиця 2. Експорт США

Товари та послуги	Тис. доларів			Структура експорту, %			Темпи приросту експорту в 2003 р. порівняно з 2002 р., %
	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	
Промислова сировина	159 604 133	156 837 246	172 992 447	21.9	22.6	23.9	10.3
Засоби виробництва, крім транспортних засобів	321 783 435	290 495 536	293 016 277	44.1	41.9	40.5	0.9
Інший експорт	247 712 749	245 770 409	257 734 451	34.0	35.5	35.6	4.9
Усього експорту	729 100 317	693 103 191	723 743 175	100.0	100.0	100.0	4.4

Таблиця 3. Імпорт США

Товари та послуги	Тис. доларів			Структура експорту, %			Темпи приросту імпорту в 2003 р. порівняно з 2002 р., %
	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	
Промислова сировина	274 692 713	267 681 172	316 309 232	24.1	23.0	25.1	18.2
Засоби виробництва, крім транспортних засобів	297 925 786	283 322 863	295 643 859	26.1	24.4	23.5	4.3
Інший імпорт	568 380 896	610 361 942	647 442 552	49.8	52.6	51.4	6.1
Усього імпорту	1 140 999 395	1 161 365 977	1 259 395 643	100.0	100.0	100.0	10.4

3. Прив'язка національних валют до долара.

Ряд країн прив'язали свою валюту до американської, відтак послабивши вплив слабкого долара. Серед цих валют — китайський юань (із Китаєм США має найбільший негативний торговий баланс), південнокорейська вона, тайландський бат і японська єна (щоправда, не прив'язана до долара, але має схильність до сумісного з ним плавання).

4. Відсутність чистої конкуренції у міжнародній економіці.

Міжнародна торгівля перебуває під впливом дво- і багатосторонніх міждержавних угод, що обмежує чисту конкуренцію. Звичайно, не варто перебільшувати вагу міжнародних угод у сфері світової торгівлі. Починаючи з 1 березня нинішнього року ЄС увів (у відповідь на протекціонізм США в металургії) мито на американський імпорт вартістю 4 млрд. доларів. Це була найбільша операція, яку санкціонувала Світова організація торгівлі. Втім, 4 млрд. доларів — це лиш 1% товарообігу США з ЄС, отож уведення мита несуттєво вплине на торговельний баланс.

МОЖЛИВІ НАСЛІДКИ ПОЛІТИКИ ДЕШЕВОГО ДОЛАРА

Попри істотну девальвацію долара, євро не посіло першості серед резервних валют. Це можна пов'язати із не втраченою вірою у долар тих, хто володіє доларовими ресурсами.

Японія придбала 67 млрд. доларів (місячний рекорд); для порівняння: за весь 2003 р. валютна інтервенція становила 175 млрд. доларів. Міністерство фінансів Японії запропонувало парламенту збільшити обсяг валютних інтервенцій у 2004 р. до 61 трильйона єн (580 млрд. доларів). Незважаючи на валютні інтервенції, курс японської грошової одиниці наприкінці березня 2004 року піднявся до рівня 104.52 єні за долар — рекордного з червня 2000 року.

Загальний резерв “великої азіатсь-

кої четвірки” — Китаю, Японії, Південної Кореї і Тайваню — за минулі три роки (період девальвації долара) більш ніж подвоївся і становить 1.5 трильйона доларів; більшість із них вкладені в американські державні казначейські облігації. Що ж примушує азіатів боротися за ліквідність чужої валюти? Девальвація долара знецінює накопичені валютні резерви, що може підірвати їх фінансову стабільність. Іноземці ще вірять у твердий долар, і це дає американцям змогу без докорів совісті покривати свої борги за рахунок “експорту долара”. У найближчому майбутньому торговельний дефіцит не загрожуватиме американській економіці крахом, адже долар зберігає репутацію резервної валюти.

Проте деякі тривожні нотки вже простежуються в утримувачів “вічно-зелених”. Щонайбільша небезпека для валюти США — це можлива паніка на валютних біржах у зв'язку з масовим викидом доларів на продаж. “British Petroleum” підняв рівень дивідендів на акцію до 6.75 центів (минулого року було 6.25). Але через слабкість долара акціонери вищезгаданої компанії, яким виплачують дивіденди в англійських фунтах стерлінгів, у четвертому кварталі 2003 року отримали прибутку на 0.8% менше порівняно з аналогічним періодом попереднього року. Схоже сталося з “Anglo American”, що спеціалізується на видобуванні золота, платини, алмазів. Цьому гіганту подорожчання австралійського долара та південноафриканського ренда (валют, за якими ця фірма несе витрати) щодо американського долара обійшлося в 2003 році у 578 млн. доларів збитків, хоча продаж збільшився на 22% і становив 25 млрд. доларів США.

Падіння долара не завжди означає здешевлення американського імпорту. Однією з головних причин нинішньої високої ціни на сиру нафту (в березні 2004 року вона сягнула 38 доларів за барель, що є рекордом за останні 13

років) є слабкий долар, оскільки країни ОПЕК не бажають втрачати реальну вартість нафтової виручки.

На відміну від США, більшість європейських країн не відчують підвищення цін на цей важливий ресурс унаслідок зростаючої купівельної спроможності євро. За даними “Thomson Datastream”, ціни на нафту, номіновані в доларах, 16 березня 2004 року піднялися на 19% порівняно з 1 січня, а в євро — лише на 2%. За слабкий долар доводиться розплачуватися. Американські авіакомпанії (“American”, “Delta” тощо) змушені були ввести “тимчасову” доплату на свої квитки у розмірі 10 доларів, щоб компенсувати істотне подорожчання пального.

Втрата віри у долар як сильну валюту може мати катастрофічні наслідки. За даними економіста Лоуренса Котлікова, поточна вартість майбутніх зобов'язань США, включаючи обіцяні витрати на охорону здоров'я і пенсії, сягає пригрозомшучих 45 трильйонів доларів.

Як зазначалося, девальвація долара сприяє експорту нееластичних (пшениця, сталь, алюміній, хімічні добрива тощо), але не технологічних товарів (телекомунікаційне устаткування, комп'ютерна техніка тощо). Отже, дефляція не є внеском у майбутнє. Сполучені Штати концентрують високотехнологічні галузі, продукція яких характеризується високою ціновою еластичністю. Зауважимо, що США не мають права втрачати товари майбутнього. Адже, за даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), із 1990 по 2000 рр. найбільший приріст споживання домогосподарств у розвинутих країнах (членах ОЕСР) припадав на комунікацію (+51%) і охорону здоров'я (+33%), тоді як частки витрат на одяг (–8%) та їжу (–10%) скоротилися.

Загалом економіка країн єврозони має одержувати прибуток від зміцнення своєї валюти (не варто забувати, що головною метою запровадження євро був пошук протизаваді додолу як світовій валюті). Посилення євро сприяє збільшенню купівельної спроможності власників цієї валюти, зокрема щодо американського імпорту, а отже — сповільненню темпів інфляції. Завдяки міцності євро товарний імпорт у грудні 2003 року знизився у ціні порівняно з груднем 2002 року на 5%. Міцна валюта сприятиме також загальному зниженню процентної ставки — внаслідок зменшення валютного ризику. В подальшому це спричиниться до збільшення інвестування в єврозоні за рахунок дешевих кредитів.

Ще один цікавий факт: за даними ОЕСР, ВВП п'ятнадцяти членів ЄС у 2003 році становив 10.4 трильйона доларів, що трохи менше від ВВП США (10.9 трильйона доларів). Якщо долар залишатиметься слабким, то Євросоюз випередить Сполучені Штати за ВВП уже цього року.

АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ СКОРОЧЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНОГО ДЕФИЦИТУ США

Потрібно жити власним коштом — американцям слід стримати свій неймовірний апетит до споживання товарів. Очевидно, зменшення споживання — це зниження темпів зростання ВВП, однак бережливості допоможе уникнути економічної катастрофи. Скорочення імпорту сприяє вирівнюванню дефіциту торговельного балансу і, отже, зміцненню долара. За підрахунками економістів Федеральної резервної системи (Гоппер, Джонсон і Маркес), падіння долара на 1% призводить до зменшення американського імпорту лише на 0.3% у довгостроковому періоді, а, з іншого боку, падіння прибутків на 1% скорочує імпорт на 1.8%. Важко погодитися з вищезгаданими економістами, які вважали, що для вирівнювання торговельного балансу долар потрібно девальвувати ще на 40—60%. Це призведе до краху найліквіднішої та найрентабельнішої статті експорту США — долара, до втрати ним статусу резервної валюти і подальшого масового викиду на продаж євродоларів, що призведе до гіперінфляції з відповідними катастрофічними наслідками. Найкраще, що можна зробити для уникнення цієї катастрофи та усунення торговельного дефіциту — скоротити споживання американців до природного рівня. Під природним рівнем ми розуміємо рівновагу між тим, що американці заробили на експорті, і тим, що вони купують, імпортуючи. Неймовірний нинішній апетит у споживанні товарів є штучним, оскільки це споживання фінансується за рахунок накопичення боргів. Із доповіді, підготовленої службами Федеральної резервної системи, випливає, що минулого року борги американців зросли на 8.1% порівняно з позаминулим, що є найвищим показником із 1988 року. Загалом, за даними ФРС, торік національний борг збільшився на 1.7 трлн., сягнувши 22.4 трлн. доларів. На федеральний уряд припадає 18% від цієї суми, на місцеві органи управління — 7%, частка домогосподарств становить 42%, а бізнес-структур — 33%.

Якою має бути політика вирівнювання торговельного балансу США? На мою думку, можна застосувати чотири інструменти.

1. Підняти облікову ставку ФРС. Монетарна політика Сполучених Штатів має бути більш жорсткою. Тобто облікова ставка в єврозоні становить 2%, у США — 1.5 (буквально півпроку тому вона становила 1%). Як бачимо, процентна ставка у Штатах нижча, ніж у єврозоні, попри те, що долар — ризиковіша валюта. За останні два роки процентна ставка на десяти- і дворічні державні казначейські облігації (ДКО) США мала тенденцію до падіння, хоча долар не дорожчав відносно інших світових валют. Збільшення процентних ставок (облікової ФРС, ДКО тощо) має спричинитися до підвищення курсу долара, оскільки зросте попит на американські цінні папери, номіновані в доларах.

2. Змінити податкову систему, а саме: запровадити ПДВ і зменшити податок на прибуток американських фірм. Варто перерозподілити прибутки американського федерального бюджету в бік збільшення непрямих податків (ПДВ) і відповідно — зменшення прямих (податок на прибуток). Цей захід послабить споживання імпорту, підвищить прибутковості експортерів (зробить їх конкурентоспроможнішими) в результаті зниження рівня оподаткування (податку на прибуток). Підвищення прибутку на додану вартість збільшить відшкодування ПДВ експортерам, при цьому імпортна продукція стане дорожчою за рахунок його сплати.

3. Скоротити бюджетні витрати. У Сполучених Штатах це спричиниться до зменшення дефіциту бюджету, скорочення запозичень у іноземних центральних банків, які кредитують США не лише з метою підтримки курсу долара, а й для стимулювання ненаситного споживання американцями товарів своїх експортерів. Звичайно, відмова від безперервного випуску американських державних казначейських облігацій ("Yankee bonds") призведе до природної девальвації долара, але в перспективі, завдяки меншому його впливу до інших країн, зменшиться пропозиція долара, а відтак він подорожчає.

4. Федеральній резервній системі потрібно обмежити кредитування тих фінансових інститутів, які видають американським громадянам гроші для купівлі дорогих товарів особистого користування (автомобілі, квартири тощо). Натомість ФРС повинна сконцентруватися на кредитуванні ТНК (експортерів), допомагати у придбанні ос-

новних фондів. Тобто вкладати гроші в конкурентоспроможність американських фірм, що сприятиме збільшенню експорту і зменшенню імпорту.

По суті, на мій погляд, треба орієнтуватися на збільшення споживання виробників США за рахунок домогосподарств. На домовласників припадає не лише найбільша частка національного боргу, а й майже найвищі темпи його зростання — 10.4% на рік. За цим показником їх перевершує лише федеральний уряд — 10.9%, тоді як приватний бізнес має трипроцентний приріст боргів. Треба більше піклуватися про конкурентоспроможність експортерів, ніж про купівельну спроможність громадян США.

ВИСНОВОК

Девальвація долара — неефективний і небезпечний засіб подолання дефіциту торговельного балансу США.

Інформаційні джерела

1. *The Economist*. — 2003. — September 20. — P. 15 (Survey); December 6. — P. 9; 2004 — January 10. — P. 55; February 14. — P. 11; 21. — P. 21; 28. — P. 82; March 6. — P. 78; 20. — P. 67—68.
2. *USA Today*. — 2004. — April 2. — P. 7A.
3. *The Wall Street Journal*. — 2004. — April 2. — P. A10.
4. <http://news.bbc.co.uk>.
5. www.census.gov/foreign-trade.
6. www.federalreserve.gov/releases.
7. www.federalreserve.gov/boar/docs/hh/2004/february/ReportSection1.htm.
8. *Американцы бьют собственные рекорды по темпам роста долгов // Зеркало недели*. — 2004. — № 11 (486). — 20 марта. — С. 13.

Палітра осені.
Фото Леоніда Мілевського.

Дослідження /

**Роман
Лисенко**

Головний спеціаліст
Центру наукових досліджень
Національного банку України

В умовах глобалізації світової економіки, розподілу праці і руху капіталу фінансово-економічні кризи, що спалахують у різних країнах, загрожують не лише економічним системам країн-партнерів, а й іншим суб'єктам світового господарства. Автор аналізує природу сучасних фінансових криз і наголошує на необхідності створення комплексної системи діагностування економіки, яка б попереджала про небезпеку їх виникнення.

Сучасні фінансові кризи та показники фінансової стабільності країни

СУТЬ І СПЕЦИФІКА СУЧАСНИХ ФІНАНСОВИХ КРИЗ

Природа економічних криз, пов'язаних із циклічним розвитком економіки, висвітлена і проаналізована у працях дослідників досить широко й детально. Сучасні економісти все частіше поділяють фінансові кризи на циклічні та специфічні. За теоріями циклів, циклічна фінансова криза виникає внаслідок загального економічного спаду країни, що зумовлюється падінням ефективності відтворення [5]. Така криза спричиняє нестабільність фінансових ринків, що проявляється у зниженні цін на основні активи. Специфічні фінансові кризи безпосередньо не пов'язані з циклічністю економічного розвитку — вони викликані негативними наслідками глобалізації та недосконалістю, а іноді й низькою ефективністю державного управління. Внаслідок специфічної фінансової кризи також порушується рівновага фінансово-кредитної системи, виявами чого є знецінення національної валюти, виснаження золотовалютних резервів центральних банків, масове банкрутство кредитно-фінансових установ і дефолт за суверенними боргами країни [4]. Принципова відмінність між циклічними та специфічними фінансовими кризами полягає в тому, що останні виникають безпосередньо у фінансовій сфері; вже після її ураження криза перекидається на сферу відтворення. Є розбіжності й у підходах до аналізу цих криз. Так, для прогнозування і попередження специфічних фінансових криз використовуються інструменти фундаментального аналізу макроекономічних показників, оскільки чинники, що викликали кризові явища в багатьох країнах світу (особливо на сучасному етапі розвитку економіки), не піддаються технічному аналізу, інструменти якого використовують для вивчення циклів.

Сучасні фінансові кризи порівняно з минулими глибше вражають економічні системи окремих країн і, крім того, мають властивість швидко поширюватися на інші країни. Якщо провести порівняльний аналіз складових основних фінансових криз за період 1949—2002 рр. (див. таблицю 1), неважко помітити, що кризи, які відбувалися протягом 50—60-х років минулого століття, були пов'язані насамперед із політичними факторами (занапад колоніальної системи, встановлення нових відносин між колоніями і метрополіями, війна між арабськими країнами і Ізраїлем, криза Бреттон-Вудської валютної системи), кризи 70—80-х — з уповільненням темпів економічного зростання у промислово розвинутих країнах, що мало циклічний характер, а починаючи з 90-х років головними факторами фінансових криз став рух так званих “гарячих грошей”, які внаслідок значних обсягів і надмобільності на світових фінансових ринках відіграли роль “детонатора” кризи [3].

Так, питома вага короткострокових іноземних інвестицій у ВВП у країнах Південно-Східної Азії в середині 90-х становила: у Таїланді — 10%, Індонезії — 3%, Малайзії — 4%, Філіппінах — 2.4%, Південній Кореї — 2.5% [4]. Звичайно, такий обсяг короткострокового, спекулятивного капіталу створює значну небезпеку для фінансової стабільності країн. З іншого боку, погіршилась конкурентоспроможність товарів цих країн на світових ринках. Оскільки економіки країн Південно-Східної Азії були експортноорієнтованими, внаслідок скорочення експорту та погіршення фінансового стану експортерів якості активів комерційних банків значно погіршилась. У 1997 році з'ясувалося, що питома вага безнадійної заборгованості у кредитних портфелях банків Індонезії становить 85%, Таїланду — 45%, Малайзії — 40%, Південної Кореї — 45%. З огляду на те, що валютні

Головні фінансові кризи 1949–2002 років

Роки	Країни	Тип фінансової кризи
1949	Австралія, Нова Зеландія, країни Південно-Східної Азії, Близького і Середнього Сходу та інші	Валютна
1956	Єгипет, Ізраїль, Франція, Великобританія	Валютна
1960	США	Валютна
1967	Великобританія	Валютна
1968–1969	Франція, країни зони франка, Мадагаскар	Валютна
1970	США	Боргова, банківська
1970-ті	США, країни Західної Європи, Японія	Біржова, валютна, боргова
1976	Мексика	Боргова, валютна
1980	США	Банківська
1982	Країни Латинської Америки	Боргова, банківська, валютна
1987	США	Біржова, боргова, банківська, валютна
1991	Індія	Валютна
1992–1993	Країни Західної Європи	Валютна
1994–1995	Мексика, Бразилія, Польща, країни Південно-Східної Азії	Біржова, валютна, боргова, банківська
1995	Аргентина	Біржова, банківська
1997	Таїланд, Малайзія, Індонезія, Південна Корея, Філіппіни	Біржова, валютна, боргова, банківська
1997	Японія	Банківська, біржова
1997–1998	Чехія	Банківська, боргова, валютна
1998	Росія	Банківська, боргова, валютна
1999	Бразилія	Біржова, валютна
2000–2001	Туреччина	Боргова, банківська, валютна
2001–2002	Аргентина	Боргова, валютна, банківська

курси цих країн були фіксованими відносно долара США, можна певно стверджувати, що в середині 90-х були всі передумови для біржової, боргової, банківської та валютної криз у цих країнах.

ШЛЯХИ ПОШИРЕННЯ ФІНАНСОВИХ КРИЗ

Як уже зазначалося, сучасні фінансові кризи мають властивість швидко поширюватися і негативно впливати на економічні системи інших країн світу. Але, на відміну від попередніх періодів, коли кризи розповсюджувались переважно внаслідок торговельних зв'язків між країнами, сьогодні значну роль почали відігравати асоціативний аналіз інвесторів та асиметрія інформації на ринку. Так, стандартною реакцією міжнародних інвесторів на кризові явища в одній країні є скорочення інвестицій у країни, які мають схожі показники. Скажімо, під впливом російської кризи протягом серпня 1998 року індекс курсів акцій на головній фондовій біржі Бразилії впав на 40%. Протягом серпня — жовтня 1998 року вплив короткострокових капіталів із країни становив 30 млрд. доларів, попри те, що об'єктивних причин для фінансової паніки не було [1]. Про це свідчить, зокрема, той факт, що криза не поширилась на банківський сектор, а вразила валютний і фондо-

вий ринки Бразилії.

Проаналізувавши шляхи поширення фінансових криз за останні 10 років, можна визначити кілька видів міждержавних зв'язків, які сприяють розростанню цих криз [3].

1. **Фінансові зв'язки.** У сучасних умовах глобалізації та мобільності капіталу на фінансові зв'язки впливають в основному такі інвестиційні стратегії.

1.1. **“Стадна” поведінка інвесторів.** Йдеться про різку й одночасну зміну ставлення інвесторів до будь-якого фінансового активу в різних країнах, причому без об'єктивних причин. Головним фактором, який спонукає до цього, є асиметрія інформації суб'єктів ринку. Інший вид поширення фінансової кризи, зумовлений “стадною” поведінкою, полягає в тому, що падіння цін на фінансові активи на одному ринку спонукає інвесторів до перерозподілу та збалансування ризиків власних портфелів цінних паперів шляхом продажу активів, дохідність яких корелює з дохідністю активів країни, в якій почалася фінансова криза.

1.2. **Прямі міждержавні інвестиції.** Важливим каналом поширення фінансових криз є прямі міждержавні інвестиції, які пов'язують доходи корпоративного й фінансового секторів. Так, девальвація (валютний шок) тайландського бата призвела до падіння фондового ринку Малайзії (біржового шоку, внаслідок якого починається фінансова криза), оскільки валютна криза спри-

чинилася до падіння прибутків малайзійських корпорацій, які інвестували в економіку Таїланду.

2. **Торговельні зв'язки.** На сучасному етапі розвитку світової економіки торговельні зв'язки залишаються впливовими каналами “обміну” фінансовими кризами між країнами — торговими партнерами. Кризові явища поширюються внаслідок таких ефектів.

2.1. **Ефект конкурентоспроможності.** Суть його полягає в тому, що раптова девальвація у країні А призводить до стрімкого підвищення конкурентоспроможності товарів, що експортуються у країну Б, яка є торговельним партнером. Це призводить до погіршення торговельного балансу та зменшення валютних резервів країни — торговельного партнера. Крім того, у країні Б знижується загальний рівень цін і попит на вітчизняні товари, що може призвести до біржової кризи, а з огляду на зменшення золотовалютних резервів — і до валютної.

2.2. **Ефект доходу.** Фактично йдеться про зворотний бік ефекту конкурентоспроможності. Сутність ефекту доходу в тому, що країни, які експортують товари в регіон, котрий потерпає від фінансової кризи, поступово відчують зменшення попиту на свою продукцію. Це призводить до погіршення як чистого експорту країн-експортерів, так і фінансових результатів підприємств-експортерів, що врешті може спричинитися до

біржової кризи у цих країнах.

3. Політичні зв'язки. У сучасних умовах інтернаціоналізації торговельних, валютно-фінансових і політичних зв'язків виникають міждержавні економічні і політичні утворення. Внаслідок подібності макроекономічних політик, а відповідно і помилок, з'являється ще один канал перетікання кризових явищ із країни в країну. Так, європейський курсовий механізм до кризи 1992 року становив валютний режим цільових зон, відповідно до якого номінальні обмінні курси у країнах — членах Європейського валютного союзу коливалися в межах плюс-мінус 2.25%. За цих умов традиційно слабкі валюти ЄВС — ліра та ескудо — стали використовувати для залучення короткострокових капіталів, чому сприяли високі процентні ставки та гарантії конвертування за фіксованими курсами у міцні європейські валюти. Необхідних захисних механізмів ЄВС не мав, що призвело до спекулятивних атак, які врешті викликали валютно-фінансову кризу. Її наслідками стали вихід Великобританії зі складу союзу та збільшення кількісних параметрів механізму обмінних курсів до 15%.

Ми розглянули головні канали перетікання фінансових криз з однієї країни в іншу. Перелік таких каналів унаслідок ускладнення міждержавних зв'язків у подальшому зростатиме і вірогідно поповнюватиметься.

ДІАГНОСТУВАННЯ СТАНУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ КРАЇНИ

Певна річ, окремі країни не в змозі запобігти специфічній фінансовій кризі, ізолювавшись від інших країн світу. Щоб її подолати, потрібні не лише відповідні механізми регулювання та фінансові ресурси, а й час, який можна виграти завдяки постійному діагностуванню фінансової сфери економіки. Підґрунтям такого діагностування є набір показників, які характеризують стан фінансового сектору економіки держави.

Світова практика переконує: система індикаторів, що сигналізують про небезпеку виникнення фінансової кризи в країні, має органічно входити до складу загальної антикризової програми управління в умовах стало-го розвитку економіки. Формуючи зазначену систему, слід враховувати специфіку кожної складової фінансової кризи. Так, стосовно валютної кризи основними індикаторами є:

1) динаміка реального ефективно-

го валютного курсу;

2) динаміка офіційних золотовалютних резервів;

3) наявна та прогнозна величини платіжного балансу;

4) темпи зростання грошової маси;

5) порівняльний аналіз реальної процентної ставки щодо ставок інших країн зі схожими економічними умовами.

6) динаміка відношення короткострокових іноземних інвестицій до ВВП;

7) динаміка відношення прямих інвестицій до ВВП.

Про ймовірність виникнення системної банківської кризи можуть попередити такі індикатори:

1) динаміка реальної процентної ставки за депозитами;

2) динаміка відношення депозитів у іноземній валюті до грошової маси;

3) динаміка цін на нерухомість;

4) динаміка експортних цін.

Особливістю діагностики боргових криз є те, що аналізом вірогідності дефолтів у країнах займаються спеціалізовані агенції, які використовують при прогнозуванні власні системи показників. При побудові рейтингів агенції враховують такі індикатори:

1) відношення зовнішнього боргу до експорту;

2) відношення зовнішнього боргу до ВВП;

3) відношення платежів з обслуговування боргу до обсягів експорту товарів та послуг;

4) відношення суми міжнародних резервів країни до суми її зовнішнього боргу, в тому числі короткострокового.

Звичайно, це доволі схематичний і неповний перелік індикаторів. У ході формування системи діагностики керівний орган має самостійно визначати, які показники є пріоритетними, враховуючи при цьому специфіку та економічну політику країни. Крім того, надзвичайно важливим є питання стосовно критичних значень показників. Слід зауважити, що фіксованих загальноновизнаних рівнів показників, перевищення яких автоматично переводить країну в зону можливого враження фінансовою кризою, не існує. Наприклад, країни, в яких спостерігається швидке зростання експорту, можуть собі дозволити значну за обсягом зовнішню заборгованість. Водночас є критерії (визначені передусім шляхом емпіричних досліджень), згідно з якими країни класифікують як такі, що мають значну, помірну і низьку заборгованість. Так, борг країни вважають значним, якщо відношення зовнішньої заборгова-

ності до ВВП перевищує 80%, помірним, якщо це відношення знаходиться у межах 18—80%, низьким, якщо воно менше 18%.

Таким чином, лише побудувавши комплексну, гнучку систему, показники якої доповнюють один одного, можна ефективно попереджувати можливі фінансові кризи.

Незалежна Україна, попри свою коротку історію, вже зазнала впливу специфічних криз на фінансовий сектор економіки (1998—1999 роки). А проте у нас досі не створено комплексної програми їх попередження, що є, на нашу думку, значним недоліком у системі державного управління економікою. Власне, вітчизняна система індикаторів, розроблена з урахуванням особливостей економічного розвитку країни, дала б змогу сигналізувати про стан стабільності її фінансової системи, запобігати негативним впливам глобалізації, ефективніше й конструктивніше проводити політику інтеграції України у світове співтовариство.

Література

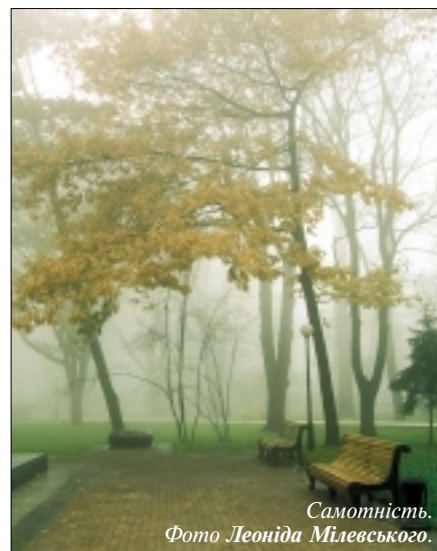
1. Еришов М.В. Валютно-фінансові механізми в сучасному світі (Кризовий досвід кінця 90-х). — М., 2000.

2. Илларионов А. Как был организован российский финансовый кризис // Вопросы экономики. — 1998. — № 12. — С. 21—26.

3. Константинов Ю.А. Финансовый кризис: причины и преодоление. — М., 1999.

4. Рудый К.В. Финансовые кризисы: теория, история, политика. — М., 2003.

5. Яковец Ю.В. Циклы. Кризисы. Прогнозы. — М., 1999.

Основні показники діяльності банків України на 1 вересня 2004 року

№ п/п	Назва показника	01.01. 2001 р.	01.01. 2002 р.	01.01. 2003 р.	01.01. 2004 р.	01.09. 2004 р.
1	Кількість зареєстрованих банків	195	189	182	179	183
2	Вилучено з Державного реєстру банків (з початку року)	9	9	12	8	2
3	Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	38	35	24	20	21
4	Кількість діючих банків	153	152	157	158	159
4.1	Із них: з іноземним капіталом;	22	21	20	19	18
4.1.1	у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом	7	6	7	7	6
5	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	13.3	12.5	13.7	11.3	10.7
Активи, млн. грн.						
1	Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями)	39 866	50 785	67 774	105 539	132 269
1.1	Чисті активи (скориговані на резерви за активними операціями)	37 129	47 591	63 896	100 234	126 017
2	Високоліквідні активи	8 270	7 744	9 043	16 043	20 729
3	Кредитний портфель	23 637	32 097	46 736	73 442	91 636
3.1	У тому числі: кредити, надані суб'єктам господарювання;	18 216	26 564	38 189	57 957	68 917
3.2	кредити, надані фізичним особам	941	1 373	3 255	8 879	12 665
4	Довгострокові кредити	3 309	5 683	10 690	28 136	39 918
4.1	У тому числі довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання	2 761	5 125	9 698	23 239	31 069
5	Проблемні кредити (прострочені та сумнівні)	2 679	1 863	2 113	2 500	2 681
6	Вкладення в цінні папери	2 175	4 390	4 402	6 534	8 237
7	Резерви за активними операціями банків	2 737	3 194	3 905	5 355	6 362
	Відсоток виконання формування резерву	61.5	85.4	93.3	98.2	99.6
7.1	У тому числі резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	2 336	2 963	3 575	4 631	5 488
Пасиви, млн. грн.						
1	Пасиви, всього	37 129	47 591	63 896	100 234	126 017
2	Балансовий капітал	6 507	7 915	9 983	12 882	15 589
2.1	У тому числі: статутний капітал	3 671	4 573	5 998	8 116	9 764
2.2	частка капіталу в пасивах (капіталоємність)	17.5	16.6	15.6	12.9	12.4
3	Зобов'язання банків	30 622	39 676	53 913	87 352	110 428
3.1	У тому числі кошти суб'єктів господарювання	13 071	15 653	19 703	27 987	36 899
3.1.1	із них строкові кошти суб'єктів господарювання	2 867	4 698	6 161	10 391	14 122
3.2	Вклади фізичних осіб;	6 649	11 165	19 092	32 113	43 025
3.2.1	із них строкові вклади фізичних осіб	4 569	8 060	14 128	24 861	33 375
Довідково						
1	Регулятивний капітал, млн. грн.	5 148	8 025	10 099	13 274	16 248
2	Адекватність регулятивного капіталу (H2)	15.53	20.69	18.01	15.11	15.52
3	Доходи, млн. грн.	7 446	8 583	10 470	13 949	12 308
4	Витрати, млн. грн.	7 476	8 051	9 785	13 122	11 446
5	Результат діяльності, млн. грн.	-30	532	685	827	862
6	Рентабельність активів, %	-0.09	1.27	1.27	1.04	1.14
7	Рентабельність капіталу, %	-0.45	7.50	7.97	7.61	9.18
8	Чиста процентна маржа, %	6.31	6.94	6.00	5.78	4.91

Матеріал надано управлінням аналізу звітності та оперативного моніторингу департаменту методології та планування банківського нагляду НБУ.

**Зоя
Запорожець**

Технічний директор компанії
R-Style Ukraine

Тема ризик-менеджменту є нині однією з найактуальніших не лише для українських банків, а й для світової банківської системи. Їй приділяють увагу в багатьох публікаціях. Спеціалізовані семінари, конференції та форуми, де обговорюються комплексні проблеми ризик-менеджменту та особливості управління окремими видами ризиків, збирають великі аудиторії. На жаль, констатує автор статті, спеціалістів з інформаційних технологій, які брали б активну участь у таких заходах, в Україні поки що небагато. З огляду на значну роль, яку відіграють засоби автоматизації в банківській системі, питання взаємовпливу інформаційних технологій та ризик-менеджменту заслуговує на увагу й вивчення.

Теорія і практика/

Управління банківськими ризиками в контексті інформаційних технологій

1. Взаємозв'язок інформаційних технологій та системи ризик-менеджменту

З досліджуваною проблемою у більшості фахівців з інформаційних технологій (ІТ) асоціюються насамперед ризики, притаманні системі автоматизації банку (САБ). Усі засоби та системи автоматизації генерують технічні ризики, які в банках можуть транслюватися в операційно-технологічні, юридичні, ризики репутації тощо. Очевидно, що програмно-технічні комплекси банків становлять підмножину об'єктів управління в загальній інтегрованій системі ризик-менеджменту, зокрема в системі управління операційно-технологічними ризиками. Цей напрям впливу ІТ на системи управління ризиками найбільше висвітлений і регламентований.

Менше коментується і регламентується протилежний напрям впливу — реалізація конкретних задач ризик-менеджменту за допомогою інформаційних технологій. Він не менш суттєвий, адже за задачами аналізу та управління ризиком постають нові вимоги, що можуть і повинні бути реалізованими у складі відповідних програмних компонент. Крім того, виникає необхідність значних змін навіть у загальній архітектурі програмно-технологічних комплексів банків, ініціюється поява принципово нових компонент, систем і технологій, таких, наприклад, як технології сховищ даних.

Шкода, що практично ніколи не згадують ще один можливий аспект впливу інформаційних технологій на систему ризик-менеджменту — методологічний. Адже напрацьовані у сфері інформаційних технологій системотехнічні методи та підходи можуть бути ефективно використані при реалізації будь-яких комплексних систем, у тому числі й системи управління ризиками.

2. Операційні ризики та інформаційні технології

Роль департаментів автоматизації та спеціалістів з інформаційних технологій у запровадженні системи управління операційними ризиками

Примітно, що матеріалів з операційного банківського ризику порівняно, наприклад, із кредитним, ринковим, ліквідності — досить мало, не кажучи вже про конкретні методики чи методології, тим більше комплексні. Аналізуючи вимоги та рекомендації щодо цього виду ризику, зауважуємо різницю у визначеннях¹. Сформульовані підходи й вимоги часто мають або дуже загальний, або фрагментарний характер.

А проте величезні збитки банківської системи від шахрайства, комп'ютерних злочинів, зловживань персоналу тощо — загальновідомі і мають тенденцію до швидкого зростання. Отже, ігнорувати проблему операційних ризиків неможливо — їх треба виявляти, ідентифікувати, банк повинен сформулювати політику і стратегію щодо цих видів ризику, вибрати методи управління ними.

Спершу визначимося з організаційно-функціональною структурою, з тим, хто саме відповідатиме за втілення в життя системи управління операційними ризиками в банку. Оскільки предметом статті є зв'язок ризиків та ІТ, доцільно прокоментувати місце і роль у цих процесах спеціалістів з інформаційних технологій.

Відповідно до сучасних тенденцій

¹ Так, Базель-II відносить до даного виду ризиків "ризик збитків у результаті неадекватності внутрішніх процедур чи їх невиконання, дій людей і систем, або зовнішніх подій". Національний Банк України застосовує дещо іншу назву (не "операційний", а "операційно-технологічний" ризик), визначаючи його як "потенційний ризик для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю або неадекватність інформаційних технологій і процесів оброблення інформації з точки зору керованості, універсальності, надійності, контролюваності і безперервності роботи".

основний організаційний принцип системи управління ризиком, що регламентував обов'язковий розподіл функцій спеціалістів за напрямками діяльності і етапами відповідних бізнес-процесів (підписання угоди, її облік, аналіз ризиків, контроль), нині доповнюється принципом централізації функцій управління ризиком. Це зумовлено переходом від моніторингу ризику до активного управління, ускладненням відповідних методів і методологій, необхідністю інтегрованого, виваженого підходу до проблем.

Нині у банках здебільшого створюються виокремлені підрозділи з ризик-менеджменту. Логічно було б сподіватися, що вони ж займатимуться і операційними ризиками. Але поки що у підрозділах ризик-менеджменту в українських банках працюють здебільшого економісти, фінансисти, фахівці з аудиту, фінансові математики тощо. Вони спеціалізуються, як правило, на аналізі фінансових ризиків (кредитного, ринкового, ліквідності тощо), тоді як операційні ризики відносяться до іншого класу — “ділових”, або “функціональних” ризиків. Система управління такими ризиками потребує дещо інших підходів, методик і технік.

У зв'язку зі значною роллю засобів автоматизації в технології сучасного банку часом виникає спокуса ототожнити операційний ризик з таким, що притаманний програмно-технічним комплексам, а отже, спробувати покласти основну відповідальність за побудову системи управління операційним ризиком на департамент інформаційних технологій. Такий підхід небажаний і неефективний з кількох причин.

По-перше, операційно-технологічний ризик у його широкому розумінні генерується у складі не програмно-технічних, а програмно-технологічних комплексів банку. Це поняття набагато ширше, у ньому поєднані як автоматизовані, так і неавтоматизовані процеси та процедури, автоматизовані та неавтоматизовані (у вигляді документів) інформаційні потоки, технологічне, організаційне, кадрове, технічне, методологічне та інші види забезпечення діяльності банку. Безумовно, технічні ризики програмно-технічних комплексів транслиуються в операційні, але ж вони є лише підмножиною останніх. Отже, навіть із цієї точки зору операційні ризики не можуть бути об'єктом управління департаменту ІТ.

По-друге, на підрозділи з автоматизації покладені певні цільові задачі: вони мають забезпечувати функціону-

вання відповідних автоматизованих процесів, технологій і систем. Тим часом задачі з ризик-менеджменту потребують принципово іншого погляду на процес, технологію, спосіб виконання функції тощо — навіть у тому разі, якщо ця функція чи процес повністю автоматизовані. Погляд із позицій ризик-менеджменту передбачає вирішення питань: “Що тут може статись?”, “До чого це призведе?”, “Як цьому запобігти?” Іноді задачі забезпечення функціонування технологічного процесу і ризик-менеджменту можуть входити в суперечність. Це ще один аргумент проти поєднання функцій супроводу автоматизованих систем і функцій управління відповідними ризиками в підрозділах ІТ.

З огляду на сказане вище, визначення політики, методології, вимог, основних принципів побудови системи управління ризиками, в тому числі операційними, доцільно покласти на спеціальні, виокремлені підрозділи банку. У таких підрозділах можуть працювати фахівці з дисциплін, пов'язаних із так званими “інформаційними технологіями” (поняття “ІТ-спеціаліст” чи “комп'ютерник” аналогічне поняттю “інженер” — воно відображає різновид діяльності, а не конкретний фах). Це, наприклад, спеціалісти із системотехніки, засобів безпеки програмних систем тощо. Працівники основних департаментів ІТ банку можуть виконувати деякі конкретні задачі на різних етапах побудови системи управління ризиками, але лише за завданням цього підрозділу, виконуючи доведені до них вимоги. Побудова ж ефективної інтегрованої системи управління ризиками визначається як основна цільова функція окремого спеціалізованого підрозділу.

Використання системотехнічних підходів та методологій при побудові інтегрованої системи управління операційними ризиками

Очевидно, що особливістю проблеми операційного ризику, яка вирізняє її серед інших, навіть у межах класу ділових ризиків, є її неоднорідність, міждисциплінарність. Так, одна складова операційного ризику визначається на рівні апаратно-технічних засобів і потребує ідентифікації, аналізу та оцінки вузьким спеціалістом з відповідного обладнання. Інша визначається на рівні системного прикладного забезпечення і потребує фахівців з відповідних операційних систем, мережевого програмного забезпечення тощо. А ще є складові технологічних процедур, технології та методології бізнес-операцій,

є інформаційне, організаційне забезпечення тощо. І все це вимагає спеціальних знань та навичок. Звісно, немає (і не може бути) такого універсального спеціаліста, який би міг виконати хоча б функцію ідентифікації чи аналізу всіх аспектів операційного ризику, не кажучи вже про обґрунтований вибір інструментів управління рівнем такого ризику. Звідси і фрагментарність у вимогах — різні фахівці зосереджуються на тих аспектах операційних ризиків, які їм найкраще відомі.

Які конкретні підходи і методи можна запропонувати, щоб об'єднати зусилля спеціалістів різного профілю для оцінки та управління операційним ризиком на інтегрованій основі? Тут знову можуть прислужитися інформаційні технології. У програмній інженерії, системотехніці за роки інтенсивного розвитку накопичено різні підходи, методи, техніки і засоби для побудови “великих” складних систем. Багато що з цього доробку нині широко застосовується не лише у практиці побудови програмних комплексів, а й безвідносно до застосування засобів автоматизації — як загальні системотехнічні технології. Напрацьовані в системотехніці аналітичні методи допомагають зменшити проблеми на початкових, найскладніших і найважливіших етапах упровадження системи управління завдяки використанню сучасних структурних методів, зокрема, шляхом застосування методології структурного аналізу².

Два основні принципи структурної методології — декомпозиції та ієрархічного упорядкування — декларують, що, по-перше, будь-яка складна система може бути досліджена, якщо її розбити на більш прості для розуміння задачі, а по-друге, зв'язки між цими складовими теж слід дослідити.

Отже, якщо застосовувати структурну методологію для реалізації системи управління операційними ризиками, на етапі аналізу одними з перших постають питання щодо напрямку декомпозиції системи, а також стосовно принципів і методів наступної інтеграції виокремлених компонент у єдину цілісну систему.

² Структурний аналіз визначають як метод дослідження системи, яке починається з її загального огляду, а потім деталізується, набуваючи ієрархічної структури зі все більшою кількістю рівнів. Характерною для таких методів є декомпозиція системи з обмеженням числа елементів на кожному рівні (зазвичай від 3 до 7, максимум 9), обмежений контекст, який включає лише суттєві для відповідного рівня деталі, дуальність даних і операцій з ними, застосування строгих формальних правил запису, послідовне наближення до кінцевого результату.

З огляду на джерела виникнення операційних ризиків доцільною є декомпозиція системи за видами забезпечення і бізнесу, оскільки тут одразу зменшується до мінімуму вплив міждисциплінарності проблеми. На першому етапі декомпозиції можуть бути виділені, наприклад, такі види забезпечення програмно-технологічних комплексів: апаратно-технічне, інформаційне, технологічне, методологічне, організаційне, кадрове, гарантування безпеки і внутрішнього контролю, системне та прикладне програмне забезпечення тощо.

Звичайно, цей перелік не є вичерпним і єдино можливим — деякі види забезпечення можна об'єднати, інші — виділити.

Далі для кожної з великих “підсистем” визначаються перелік окремих задач, а також можливі технічні виконавці — ними можуть бути конкретні спеціалісти різних функціональних підрозділів і департаментів банку. Найтиповішими для більшості видів забезпечення є задачі інвентаризації ресурсів та опису структури складових відповідної “підсистеми”, в тому числі зв'язків компонент, аналіз екстремальних ситуацій, виявлення переліку зовнішніх і внутрішніх загроз у даному виді забезпечення та аналіз їх впливу тощо.

Конкретні задачі з декомпозиції та опису складових моделей можуть виконувати фахівці з певного виду забезпечення у відповідних підрозділах банку, але стратегічний, методологічний, контролюючий та інтегруючий центр повинен бути єдиним. Серед задач такого центру повинні бути визначення, аналіз і розробка поєднувальних компонент системи. Такими поєднувальними компонентами може стати єдина нормативно-довідкова база, зокрема, єдина система класифікації та кодування, а також єдина методологічна база. Наприклад, для втілення інтегрованої системи аналізу та оцінки операційно-технологічного ризику беруть за основу узагальнені базові поняття щодо ділових ризиків узагалі, а саме:

- загрози — зовнішні та внутрішні події і стани, які потенційно можуть генерувати втрати цінностей. Найпростіший приклад “технічної” загрози — відмова сервера бази даних. Важливою характеристикою загрози (події) є її вірогідність або середня частота виникнення за певний період (скажімо, за рік). Різні види загроз можуть бути пов'язані між собою, одні події можуть транслювати інші, ці транслюції теж бажано враховувати;

- цінності, що знаходяться під за-

грозою — ідеться, наприклад, про матеріальні та нематеріальні активи, доходи, клієнтську базу, репутацію тощо. Цінність здебільшого характеризується вартістю. Цінності теж можуть бути пов'язані між собою. Якщо задача інвентаризації ресурсів (програмних, апаратних, інформаційних, технологічних тощо) буде виконана при декомпозиції системи, оцінки вартості кожного виду ресурсів можна проаналізувати досить детально;

- оцінка втрати цінності від загрози пов'язує конкретну подію (загрозу) з розміром втрати цінності в разі її здійснення. Можна використати коефіцієнти, котрі показують, яку частину вартості цінності буде втрачено при реалізації загрози, можна використати систему балів тощо.

Розробляються класифікатори видів загроз та цінностей (на основі задач інвентаризації всіх видів ресурсів) і виконуються відповідні оцінки можливих втрат.

Задачі виявлення та аналізу деяких ризиків (зокрема технічного характеру) зручно вирішувати, відображаючи ризиковий спектр у вигляді матриць, в рядках яких визначаються загрози (події), а у стовпчиках — ресурси (цінності) під загрозою. На перетині — оцінки втрат, що можуть бути виражені певними коефіцієнтами або балами. Аналогічну техніку можна застосовувати також для аналізу трансляцій подій між собою, коли одна подія викликає каскад інших. В узагальненій матриці рядок відображає повний ефект від події — всі ресурси, на які впливає її дія, стовпчик — спектр подій, унаслідок яких може бути втрачена конкретна цінність (ресурс).

Таким чином можна побудувати інтегровану модель оцінки операційних ризиків, проводити аналіз та оцінку різних за природою ризиків на доцільному рівні узагальнення, а також моделювати й вимірювати вплив деяких інструментів управління ризиком.

Накопичення історичної статистики в тих же розрізах допомагає підвищити об'єктивність виконаних оцінок.

Для визначення основних напрямів управління операційними ризиками відправною методичною базою можуть послужити відповідні регламентуючі документи НБУ, напрацьовані мето-

³ Створений у 2000 році Міжнародною організацією зі стандартизації та Міжнародною електро-технічною комісією на основі розробок Британського інституту стандартів. У ньому описано комплексний підхід до управління інформаційною безпекою.

⁴ Загальні критерії оцінки безпеки інформаційних технологій (1999 рік).

дики та стандарти з інформаційної безпеки — такі, наприклад, як ISO 17799³, ISO/IEC 15408⁴, COBIT (Control Objectives for Information and related Technology)⁵, принципи й рекомендації з управління ризиками GARP (Generally Accepted Risk Principles⁶) тощо. Є окремі методики і CASE-системи, які дають змогу провести автоматизований аудит системи безпеки та її оцінку (наприклад, американська RiskWatch⁷, британська CRAMM⁸). Слід зауважити, що більшість цих стандартів і систем передбачають застосування методик та систем лише сертифікованими спеціалістами, деякі мають дуже узагальнений характер, інші регламентують лише підмножину проблем. Висвітлити конкретні вимоги цих стандартів та принципів, зробити їх порівняльний аналіз у межах однієї статті неможливо.

Щодо сукупності конкретних інструментів управління операційно-технологічними ризиками — це задача, унікальна для кожного окремого банку і конкретної компоненти ризику. Інструменти управління можуть бути вибрані в різних площинах: організаційно-технологічній і функціональній (розробка, впровадження та моніторинг виконання конкретних процедур, регламентів, планів, розмежування функцій), кадровій (спеціальне навчання персоналу, введення дублювання важливих функцій), технічній (резервування, перерозміщення складових баз даних на фізичних носіях), інформаційній (розмежування доступу) тощо. В деяких випадках економічно доцільним може виявитися не уникнення конкретного ризику, а мінімізація фінансових втрат від його реалізації. Тоді інструментом може бути вибране страхування — наприклад, від

⁵ Розроблений Інститутом управління IT (IT Governance Institute), створеним Асоціацією аудиту і контролю інформаційних систем (Information Systems Audit and Control Association (ISACA)) спільно з ISACF у 2000 році (третя редакція). Стандарт визначає набір універсальних задач управління IT, зорієнтованих насамперед на керівний склад організацій і на IT-аудиторів.

⁶ Принципи, розроблені Coopers & Lybrand за участі представників Barcalys, JP Morgan, Bank of England, CFTC, SEC, SFA, SIB у 1996 році.

⁷ RiskWatch — сукупність методик та програмних продуктів для виконання різних видів аудиту безпеки, розроблених американською компанією RiskWatch, Inc. (<http://www.riskwatch.com>).

⁸ Метод CRAMM (the UK Government Risk Analysis and Management Method) розроблений Службою безпеки Великобританії (UK Security Service) за завданням британського уряду і прийнятий як державний стандарт. Він використовується, починаючи з 1985 р., урядовими та комерційними організаціями Великобританії. Протягом цього періоду CRAMM здобув популярність в усьому світі. Існує однойменний програмний продукт, що реалізує метод CRAMM. Розробник — компанія Insight Consulting Limited (<http://www.cramm.com>).

деяких видів комп'ютерних злочинів, від фізичних втрат обладнання внаслідок стихійного лиха чи техногенної аварії тощо. Щоправда, більшість із таких продуктів поки що є екзотичними для українського страхового ринку.

Доцільно наразі виконувати також аналіз ефективності використання того чи іншого інструменту управління ризиком, зіставляти рівні втрат у разі реалізації ризику з вартістю застосування відповідного інструменту. Є сенс зберігати результати отриманих оцінок рівнів ризику в розрізі кожного періоду аналізу — згодом можна простежити динаміку розвитку ризикового спектра, що часом є показовішим, ніж абсолютні дані. З уведенням додаткових вимірів, таких, наприклад, як підрозділ чи вид бізнесу, задача зазначеного аналізу стає багатовимірною, і для неї можуть бути використані такі сучасні аналітичні програмні інструменти, як OLAP⁹, котрі допомагають просто і зручно виконувати операції агрегації в потрібних напрямках, операції зміни напрямів сортування, операції проєкції, деталізації тощо.

Щодо накопичення статистичних даних про факти реалізації відповідних ризиків — важливої складової технології управління операційними ризиками — слід зауважити: може виявитися доцільним не лише зберігати інформацію з описом ризиків, які мали місце у банку, а й тримати в системі також зовнішні статистичні дані. Наприклад, корисною для наступних оцінок може бути інформація незалежних організацій стосовно статистики відмови конкретного типу обладнання тощо.

Логічно місцем для зберігання всіх компонентів інформаційної бази системи управління операційним ризиком (класифікаторів, моделей, даних інвентаризації ресурсів, результатів оцінок ризику, фактичних даних статистики і таке інше) є сховище даних (Data Warehouse¹⁰). Деталі та обґрунтування цієї тези будуть висвітлені нижче.

⁹ On-Line Analytical Processing — спеціальна технологія динамічного аналізу, що дає змогу без програмування виконувати відповідну сукупність OLAP-операцій з багатовимірними даними (проєкція, поворот тощо). Визначення та основні вимоги до технології OLAP сформулював Кодд у 1992 р. (так звані 12 правил Кодда, з наступними поправками). Зараз найрозповсюдженішим критерієм OLAP-систем є так званий тест FASMI — Fast Analysis Shared Multidimensional Information — швидкий аналіз багатовимірної інформації.

¹⁰ Класичне визначення поняття “сховище даних” дав Інмон: сховище даних — це предметно-орієнтована, інтегрована, незмінна сукупність даних, що підтримує хронологічність і спеціально організована для підтримки управлінських рішень.

3. Вплив задач ризик-менеджменту на архітектуру програмно-технологічних комплексів банку (ПТК)

Вимоги до складових технологічних процесів з огляду на задачі управління ризиками

Один з основних напрямів впливу системи управління ризиками на ПТК банку можна визначити як технологічний. При побудові інтегрованої системи ризик-менеджменту виникають конкретні вимоги до складу та структури певних технологічних процесів, процедур, регламентів тощо. Чіткий опис процедур уже є інструментом управління ризиком. Суттєвими є не лише процедури виконання технологічних операцій, а й процедури встановлення, моніторингу та контролю обмежувальних і рекомендованих показників ризику. Процедури є основним виконавчим механізмом, за допомогою якого реалізується управління ризиком у складі програмно-технологічного комплексу банку.

Наприклад, якщо система управління ризиком передбачає розрахунок позиційних лімітів, лімітів на максимальну суму кредиту тощо, слід встановити як процедури визначення їх значень, так і процедури доведення цих значень до виконавців. Слід з'ясувати, на якому етапі процесу і ким контролюються й виконуються ці обмеження.

Суттєво, що відповідні процедури визначаються незалежно від рівня автоматизації кожного з фрагментів технологічного процесу. Рівень автоматизації визначає лише конкретний спосіб контролю чи спосіб передачі значень обмежень. Залежно від архітектури САБ деякі обмеження часто складно чи неможливо, а часом і недоцільно контролювати безпосередньо в момент виконання операції. Це, наприклад, складні стратегічні структурні ліміти, які повинні контролюватися на рівні інтегрованих даних по банку в цілому. До цієї категорії можна віднести ліміти концентрацій — цільові обмеження структури активів, структури конкретних портфелів тощо. В такому випадку найчастіше структурні обмеження, що зберігаються і контролюються, скажімо, у сховищі даних, є основою для розрахунку сукупності позиційних лімітів на відповідний період, і вже вони доводяться до виконавців та контролюються в оперативних процесах. Контролювати для кожної (часом роздрібної) операції структурний ліміт навряд чи

доцільно, навіть маючи таку технічну можливість — централізовану САБ.

Ще одна типова категорія обмежень системи ризик-менеджменту, що впливає на структуру технологічних процесів банку, — так зване “правило двох рук” згідно з яким один спеціаліст не може виконати весь технологічний цикл за угодою (один погоджує контракт, інший виконує облік і підтвердження його умов, ще інший контролює виконання обмежень). Слід зауважити, що це правило знову ж таки є вимогою до програмно-технологічного комплексу банку, знижуючи рівень можливих зловживань і помилок персоналу, а не вимогою до його програмно-технічного комплексу. Адже в багатьох випадках цю вимогу неможливо чи недоцільно реалізовувати у складі САБ.

Можна навести такий приклад. Деякі торговельні операції в банку проводяться з використанням терміналів зовнішніх систем (типу Reuters), які найчастіше не інтегровані до складу програмного комплексу банку. Це не скасовує вимогу до технологічного процесу, яка полягає в тому, що дилер і спеціаліст бек-офісу — завжди різні особи. Але її неможливо чи недоцільно виконувати як вимогу безпосередньо до САБ. Із позицій програмно-технологічного комплексу цей процес є фрагментарно і неоднорідно автоматизованим, він має як автоматизовані, так і неавтоматизовані процедури. Деякі з автоматизованих процедур виконуються в зовнішніх системах, у складі процесу є передачі даних (наприклад, тикет угоди) між виконавцями фронт-і бек-офісів. Обробка у складі САБ починається з обліку погодженої угоди спеціалістом бек-офісу.

Однак слід зауважити, що рівень автоматизації процесу в багатьох випадках може суттєво обмежувати можливість для шахрайства і помилок персоналу, знижувати планку вимог до виконавців і рівень собівартості продуктів. Перехід від фрагментарно автоматизованих процесів до систем із повними поопераційними технологіями, в яких дії кожного виконавця чітко обмежені його функціями і фіксуються в журналах аудиту, а облікові, тарифні та інші моделі просто реалізуються автоматично при здійсненні відповідних кроків операції, відчутно впливає на рівень ризиків. Це особливо важливо для територіально розгалужених банків з великою кількістю відокремлених точок, де виконуються серійні масові операції. Існують САБ, побудовані за такими принципами (скажімо, про-

грамний комплекс RS-Bank 5.10 компанії R-Style). Крім інтегрованих САБ, подібним чином можуть бути побудовані програмні комплекси, що автоматизують окремі продукти — так реалізовані, наприклад, системи RS-Retail — для роздрібних операцій фізичних осіб, RS-Loans — для кредитування фізичних та юридичних осіб та деякі інші продукти компанії R-Style.

Сховища даних — інформаційна основа інтегрованих систем ризик-менеджменту. Місце сховищ даних у загальній архітектурі ПТК

Важливим напрямом впливу задач ризик-менеджменту на програмно-технологічний комплекс банку є необхідність реалізації у складі ПТК конкретних методик і задач з аналізу ризиків, задач з обліку статистики для відповідних методик, задач класифікації та кластеризації (наприклад, клієнтської бази, бази позичальників) тощо.

Яким чином банки зараз виконують більшість відповідних задач? Здебільшого вони зовсім не інтегровані в основну архітектуру банківських програмно-технологічних комплексів, виконуються як локальні, ні з чим не пов'язані. Основний інструмент для них — Excel. Лише в деяких найрозвинутіших банках впроваджено спеціалізовані системи, найчастіше написані самими банківськими аналітиками чи програмістами. Можна констатувати, що українські банки переживають “допромисловий” період “ремесництва і натурального виробництва” у цій сфері.

Суттєвими недоліками такої відокремленої реалізації цих задач є значні витрати часу на підготовку адекватної інформації, необхідність організації системи зберігання даних для аналізу, результатів розрахунку тощо. Досить проблематично виглядає в багатьох випадках Excel як інструмент для задач із великим обсягом даних. Практично неможливо вирішити проблему зберігання зовнішніх даних значних обсягів — наприклад, інформації про фінансові показники позичальників на основі їх фінансової звітності. Взагалі, методики класу “оцінка внутрішніх кредитних рейтингів позичальника” (ОВР), концепція яких сформульована в матеріалах Базеля-II, неможливо реалізувати без спеціально організованих джерел даних. Вимоги НБУ щодо забезпечення бек-тестування аналітичних моделей з оцінки всіх видів ризику також наголошують на необхідності організації спеціальних джерел інформації — адже таке тестування потребує накопичення значних історичних даних.

Очевидною є недоцільність інтеграції цих даних і задач до складу транзакційного комплексу¹¹ САБ. Адже серйозні аналітичні задачі у сфері ризиків потребують складної за алгоритмами обробки великого обсягу даних, часто розосереджених за різними модулями чи взагалі зовнішніх. Відповідно, використання для вирішення цих задач значних обчислювальних ресурсів заважатиме штатній роботі транзакційної облікової системи банку, може негативно вплинути на швидкість виконання основних функцій. Сказане не означає, що в транзакційних системах узагалі не можуть розраховуватися жодні аналітичні показники: все визначає конкретна доцільність. Розрахунки деяких оперативних, не дуже складних за алгоритмами показників, що характеризують конкретні функціональні процеси, можуть бути виправданими. Наприклад, логічним і доцільним є розрахунок максимально можливого розміру кредиту фізичній особі (на основі спрощеної методики експрес-аналізу даних у заявці на позику), що виконується безпосередньо як складова відповідного технологічного процесу. Але більшість аналітичних задач не потребують такого рівня оперативності. Ще одним аргументом проти інтеграції складних аналітичних задач безпосередньо до транзакційної системи є те, що структура бази даних в OLTP оптимізована для ефективного виконання конкретного типу транзакцій; аналітичні задачі, як правило, потребують інших структур даних, іншої їх організації.

Де повинні вирішуватися такі класи задач, як визначити оптимальне місце і способи їх реалізації в архітектурі ПТК? Класичним (наскільки це визначення можна віднести до такої динамічної і молоді сфери, як інформаційні технології) способом вирішення проблеми єдиного джерела інформації для реалізації інтегрованих систем ризик-менеджменту є вже згадувані сховища даних. Саме сховище даних позбавляє аналітиків, ризик-менеджерів та інших користувачів аналітичної інформації від проблеми інформаційного забезпечення задач: підбору, зберігання, забезпечення несуперечності, інтегрованості даних з різних першоджерел тощо.

Технологію сховищ даних можна

вважати вже досить визначеною за спектром вимог до складу та структури процесів, що їй притаманні. Так, встановлено обов'язкові вимоги щодо метаданих сховища, щодо управління процесами актуалізації даних у сховищі, специфічні вимоги до структур даних тощо.

Складність архітектури таких систем потребує для їх розробки значної кількості спеціалістів високого професіонального рівня. Компанія R-Style Ukraine вже більше п'яти років працює в цьому напрямі. Розроблена її фахівцями інформаційно-аналітична система RS-DataHouse належить до класу багатифункціональних інтегрованих систем для підтримки прийняття рішень на основі сховища даних. Система реалізована на платформі Oracle9i. Вона не пов'язана з будь-якою САБ. У складі системи: засоби для актуалізації даних сховища, для визначення структури показників і алгоритмів їх розрахунку, для розрахунку агрегованих багатовимірних показників, а також спеціалізовані засоби відображення даних, такі як інтерпретатор значень показників, підтримка OLAP-технологій, система для побудови непередбачуваних запитів, звітів тощо.

З огляду на все вищесказане, на багатогранність вимог до кількості та якості інформації з боку задач ризик-менеджменту, можна зробити висновок, що лише сховище може слугувати єдиним цілісним джерелом для інтегрованих систем ризик-менеджменту банку.

Технології сховищ суттєво впливають на всю архітектуру ПТК банку: крім того, що виникає інакше організований програмно-технічний комплекс принципово нового класу, в складі ПТК з'являються нові, великі за обсягами інформаційні потоки і процеси (зокрема, актуалізації даних сховища, розрахунку аналітичних показників, розповсюдження звітів), а звідси — необхідність супроводу і адміністрування всіх цих нових компонент. Змінюються також звичні функції багатьох спеціалістів, виникають нові.

Варто зауважити, що технології сховищ зараз актуальні не лише для банків і не лише стосовно аналізу ризиків. Великі обсяги інновацій у сфері інформаційних технологій за останні 10 — 15 років належать насамперед технологіям сховищ даних. Сховища допомагають вирішити важливі проблеми управлінської звітності, маркетингові задачі, поліпшують якість прийняття рішень за рахунок цілісного адекватного інформаційного забезпечення.

¹¹ Транзакційна частина САБ — це системи та модулі, за допомогою яких виконуються конкретні технологічні процедури і операції. Системи облікової категорії, в котрих безпосередньо фіксуються операції виконавців (транзакції), визначають як OLTP (On-Line Transaction Processing).

Приміром, уже реалізовані та точні проекти з використанням системи RS-DataHouse свідчать, що вона сприяє ефективному вирішенню дуже широкого спектра задач. Ідеться, зокрема, про завершені проекти з консолідованого управлінського обліку, формування звітності за міжнародними стандартами методом трансформації, консолідації управлінської звітності різних видів бізнесу, підприємств різних країн, що входять до єдиної фінансово-промислової групи тощо. Щодо банківської сфери — в системі RS-DataHouse реалізуються і плануються до впровадження конкретні прикладні комплекси задач, такі, наприклад, як Головна книга банку, Кредитно-депозитний портфель, Дис-

танційний аналіз контрагентів, Аналіз позичальників (різних видів діяльності), Аналіз клієнтської бази банку, Аналіз ефективності діяльності, Моніторинг планових показників та деякі інші. Практично в кожному із цих комплексів відображені ті чи інші аспекти ризиків — є звіти і кубі аналізу, що відображають індивідуальний і портфельний кредитний ризики, ризики концентрації активів і зобов'язань, реалізовано систему оцінки рівня диверсифікації клієнтської бази банку, звіти з розривів ліквідності та валютних розривів тощо. Ці конкретні рішення можна використати на старті проекту, щоб прискорити віддачу на початковому етапі впровадження, а надалі банк розвиватиме власну методичну базу і са-

мостійно вноситиме зміни в систему.

Технології сховищ даних, на відміну від традиційних транзакційних систем, орієнтовані не на автоматизацію технологічних операцій, обліку тощо — вони призначені для інформаційного забезпечення функцій управління. Ефективне, правильно організоване сховище з широким спектром інструментів відображення даних безпосередньо впливає на технологію прийняття рішень і суттєво її змінює, оскільки інтегрує всю потрібну для цього інформацію, створюючи нову її якість, реалізує єдиний інтегрований інформаційний простір банку чи компанії, а отже, підвищує ефективність ключових процесів — процесів управління бізнесом. □

ОФІЦІЙНИЙ КУРС ГРИВНІ ЩОДО ІНОЗЕМНИХ ВАЛЮТ, ЯКИЙ ВСТАНОВЛЮЄТЬСЯ НАЦІОНАЛЬНИМ БАНКОМ УКРАЇНИ ОДИН РАЗ НА МІСЯЦЬ (за серпень 2004 року)*

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс	№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	100 BGL	100 левів (Болгарія)	330.4942	18	484 MXN	100 мексиканських нових песо	46.5336
2	986 BRL	100 бразильських реалів	175.0412	19	496 MNT	10000 монгольських тугриків	44.8229
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	102.1188	20	554 NZD	100 новозеландських доларів	335.4332
4	410 KRW	1000 вонів Республіки Корея	4.5474	21	586 PKR	100 пакистанських рупій	9.1137
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	3.3780	22	604 PEN	100 перуанських нових сол	155.5295
6	981 GEL	100 грузинських ларі	281.1211	23	642 ROL	10000 румунських леїв	1.5542
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	68.1566	24	682 SAR	100 саудівських ріялів	141.7562
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	85.3990	25	760 SYP	100 сирійських фунтів	11.5817
9	376 ILS	100 ізраїльських нових шекелів	118.2121	26	705 SIT	100 словенських толарів	2.6640
10	356 INR	1000 індійських рупій	114.8164	27	901 TWD	100 нових тайванських доларів	15.6722
11	364 IRR	1000 іранських ріалів	0.6126	28	972 TJS	100 таджицьких сомоні	177.6857
12	368 IQD	100 іракських динарів	0.3635	29	952 XOF	1000 франків КФА	9.8203
13	417 KGS	100 киргизьких сомів	12.5132	30	152 CLP	1000 чилійських песо	8.4294
14	414 KWD	100 кувейтських динарів	1803.8683	31	191 HRK	100 хорватських кун	87.3150
15	422 LBP	1000 ліванських фунтів	3.5115	32	156 CNY	100 юанів Женьміньбі (Китай)	64.2300
16	434 LYD	100 лівійських динарів	399.3989	33	255	100 доларів США за розр. із Індією	425.2800
17	470 MTL	100 мальтійських лір	1504.5944				

* Курс встановлено з 01.08.2004 року.

Офіційний курс гривні який встановлюється Національним банком

№ п/п	Код валюти	Назва валюти							
			01.08.2004 р.	02.08.2004 р.	03.08.2004 р.	04.08.2004 р.	05.08.2004 р.		
1	036 AUD	100 австралійських доларів	369.9023	372.8057	373.7078	371.8823	372.9120		
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	964.2567	965.8456	970.7741	967.1642	965.5798		
3	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	10.8401	10.8389	10.8431	10.8431	10.8447		
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0246	0.0246	0.0246	0.0246	0.0246		
5	208 DKK	100 датських крон	85.9947	86.0606	86.1687	85.9340	85.6596		
6	840 USD	100 доларів США	531.6000	531.5400	531.5300	531.5300	531.5000		
7	233 EEK	100 естонських крон	40.8589	40.8984	40.9520	40.8399	40.7051		
8	352 ISK	100 ісландських крон	7.3951	7.4099	7.4265	7.4045	7.3775		
9	124 CAD	100 канадських доларів	398.8658	401.9352	400.1995	398.3327	401.9796		
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	3.8999	3.9001	3.9006	3.8994	3.8978		
11	428 LVL	100 латвійських латів	970.0730	968.1967	969.9453	968.1785	968.1239		
12	440 LTL	100 литовських літів	185.7118	185.4123	185.5512	184.9443	185.1271		
13	498 MDL	100 молдовських лейв	44.4437	44.4379	44.4364	44.4356	44.3979		
14	578 NOK	100 норвезьких крон	75.6034	76.0001	75.9014	75.8373	75.6903		
15	985 PLN	100 польських злотих	145.6634	145.7148	146.2654	144.6041	143.6069		
16	643 RUB	10 російських рублів	1.8275	1.8265	1.8240	1.8214	1.8217		
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	307.7415	308.6634	309.3364	308.9221	308.1707		
18	703 SKK	100 словацьких крон	15.9347	15.9800	15.9890	15.9452	15.8748		
19	792 TRL	10000 турецьких лір	0.0361	0.0362	0.0363	0.0360	0.0357		
20	795 TMM	10000 туркменських манатів	10.2231	10.2219	10.2217	10.2217	10.2212		
21	348 HUF	1000 угорських форинтів	25.8461	25.7721	25.7644	25.4838	25.4616		
22	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.5181	0.5181	0.5181	0.5181	0.5180		
23	203 CZK	100 чеських крон	20.1387	20.1912	20.2657	20.1281	20.0477		
24	752 SEK	100 шведських крон	69.2830	69.2878	69.5419	69.3877	69.2746		
25	756 CHF	100 швейцарських франків	415.3201	415.1557	417.1339	414.5886	413.7303		
26	392 JPY	1000 японських єн	47.3557	47.6877	47.7858	47.9626	47.6291		
27	978 EUR	100 євро	639.3022	639.9210	640.7594	639.0054	636.8965		
28	960 XDR	100 СПЗ	774.9429	774.8555	776.5026	774.4164	773.8665		
			16.08.2004 р.	17.08.2004 р.	18.08.2004 р.	19.08.2004 р.	20.08.2004 р.	21.08.2004 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	376.7956	380.9578	380.8787	380.1253	383.4365	383.5471	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	968.8950	978.0874	976.5087	970.8024	970.5071	968.5090	
3	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	10.8395	10.8392	10.8364	10.8362	10.8312	10.8352	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0246	0.0246	0.0246	0.0246	0.0246	0.0246	
5	208 DKK	100 датських крон	87.2868	88.1316	88.1610	88.1046	88.2855	87.8036	
6	840 USD	100 доларів США	531.3500	531.3400	531.3100	531.3000	531.2700	531.2500	
7	233 EEK	100 естонських крон	41.4951	41.8950	41.8960	41.8715	41.9642	41.7385	
8	352 ISK	100 ісландських крон	7.4955	7.5381	7.4986	7.4771	7.4971	7.4534	
9	124 CAD	100 канадських доларів	399.1250	405.2387	406.9342	406.6452	407.5455	408.8048	
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	3.9318	3.9263	3.9021	3.8986	3.8987	3.8922	
11	428 LVL	100 латвійських латів	973.1685	980.3321	980.2768	980.2583	978.3978	978.3610	
12	440 LTL	100 литовських літів	187.6501	190.1718	190.3655	189.8517	190.0787	190.0716	
13	498 MDL	100 молдовських лейв	44.2011	44.1800	44.1739	44.1550	44.1368	44.1351	
14	578 NOK	100 норвезьких крон	78.3275	79.1684	79.1608	78.7530	79.1605	79.1979	
15	985 PLN	100 польських злотих	145.7072	147.6283	147.8517	147.5454	147.0376	146.3584	
16	643 RUB	10 російських рублів	1.8161	1.8182	1.8186	1.8184	1.8174	1.8181	
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	308.7728	309.5845	309.5775	309.9816	310.8150	310.8060	
18	703 SKK	100 словацьких крон	16.1406	16.2901	16.3108	16.3297	16.3609	16.2839	
19	792 TRL	10000 турецьких лір	0.0362	0.0364	0.0363	0.0364	0.0362	0.0360	
20	795 TMM	10000 туркменських манатів	10.2183	10.2181	10.2175	10.2173	10.2167	10.2163	
21	348 HUF	1000 угорських форинтів	26.1165	26.4160	26.5043	26.4920	26.3165	25.9586	
22	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.5164	0.5156	0.5155	0.5155	0.5155	0.5155	
23	203 CZK	100 чеських крон	20.6218	20.8358	20.8217	20.8062	20.7423	20.6275	
24	752 SEK	100 шведських крон	70.4198	70.9515	71.0032	71.0671	71.2260	70.9970	
25	756 CHF	100 швейцарських франків	423.0511	427.7417	426.4999	426.8052	427.7781	424.1237	
26	392 JPY	1000 японських єн	47.5646	47.9668	48.0418	48.3289	48.5074	48.4614	
27	978 EUR	100 євро	649.2566	655.5142	655.5303	655.1460	656.5966	653.0656	
28	960 XDR	100 СПЗ	777.7474	777.7327	782.7114	782.4512	783.7066	782.7926	

щодо іноземних валют, України щоденно (за серпень 2004 року)

Офіційний курс										
	06.08.2004 р.	07.08.2004 р.	08.08.2004 р.	09.08.2004 р.	10.08.2004 р.	11.08.2004 р.	12.08.2004 р.	13.08.2004 р.	14.08.2004 р.	15.08.2004 р.
	374.0325	374.0325	374.0325	373.7112	380.4896	380.5208	378.6836	380.1714	380.1714	380.1714
	968.0041	968.0041	968.0041	968.7470	977.2593	975.1273	971.7281	972.7731	972.7731	972.7731
	10.8449	10.8449	10.8449	10.8427	10.8421	10.8435	10.8431	10.8425	10.8425	10.8425
	0.0246	0.0246	0.0246	0.0246	0.0246	0.0246	0.0246	0.0246	0.0246	0.0246
	86.0795	86.0795	86.0795	86.2472	87.5482	87.7727	87.4148	87.5612	87.5612	87.5612
	531.5100	531.5100	531.5100	531.5100	531.4800	531.4400	531.4200	531.3900	531.3900	531.3900
	40.9063	40.9063	40.9063	40.9810	41.6003	41.7059	41.5481	41.6238	41.6238	41.6238
	7.3994	7.3994	7.3994	7.4018	7.4782	7.4680	7.4466	7.4687	7.4687	7.4687
	403.4062	403.4062	403.4062	402.7218	403.8364	403.3596	401.8086	401.0540	401.0540	401.0540
	3.8947	3.8947	3.8947	3.8919	3.9054	3.9238	3.9303	3.9252	3.9252	3.9252
	969.9088	969.9088	969.9088	969.9088	978.7845	976.9118	975.0826	975.0275	975.0275	975.0275
	185.7777	185.7777	185.7777	185.8297	188.8968	188.9161	188.4268	188.3894	188.3894	188.3894
	44.3720	44.3720	44.3720	44.3431	44.3103	44.3070	44.2555	44.2280	44.2280	44.2280
	76.4917	76.4917	76.4917	76.8841	78.2289	78.4180	78.0509	78.2872	78.2872	78.2872
	145.0361	145.0361	145.0361	145.6642	148.4522	148.7543	146.9918	147.7543	147.7543	147.7543
	1.8217	1.8217	1.8217	1.8208	1.8171	1.8176	1.8167	1.8151	1.8151	1.8151
	308.5294	308.5294	308.5294	308.4092	309.5855	310.2973	310.2888	309.7016	309.7016	309.7016
	15.9493	15.9493	15.9493	16.0223	16.3093	16.3466	16.2481	16.2513	16.2513	16.2513
	0.0361	0.0361	0.0361	0.0362	0.0367	0.0366	0.0364	0.0364	0.0364	0.0364
	10.2213	10.2213	10.2213	10.2213	10.2208	10.2200	10.2196	10.2190	10.2190	10.2190
	25.7149	25.7149	25.7149	25.8335	26.4015	26.4642	26.2523	26.2875	26.2875	26.2875
	0.5180	0.5180	0.5180	0.5180	0.5180	0.5165	0.5164	0.5164	0.5164	0.5164
	20.1716	20.1716	20.1716	20.2845	20.6623	20.8019	20.6619	20.6825	20.6825	20.6825
	69.7193	69.7193	69.7193	69.8330	70.7673	71.0666	70.6615	70.7750	70.7750	70.7750
	416.0725	416.0725	416.0725	416.9140	422.8843	424.0400	421.6957	422.9860	422.9860	422.9860
	47.7182	47.7182	47.7182	47.6314	47.9416	47.9538	47.8567	47.9370	47.9370	47.9370
	640.0443	640.0443	640.0443	641.2137	650.9036	652.5552	650.0861	651.2716	651.2716	651.2716
	775.4482	775.4482	775.4482	774.8208	781.3136	781.4938	779.4997	780.7222	780.7222	780.7222
	22.08.2004 р.	23.08.2004 р.	24.08.2004 р.	25.08.2004 р.	26.08.2004 р.	27.08.2004 р.	28.08.2004 р.	29.08.2004 р.	30.08.2004 р.	31.08.2004 р.
	383.5471	383.5471	383.5471	383.5471	374.8483	374.9793	374.9793	374.9793	375.5300	372.3096
	968.5090	968.5090	968.5090	968.5090	954.0883	954.7712	954.7712	954.7712	955.5389	951.3655
	10.8352	10.8352	10.8352	10.8352	10.8310	10.8342	10.8342	10.8342	10.8316	10.8312
	0.0246	0.0246	0.0246	0.0246	0.0246	0.0246	0.0246	0.0246	0.0246	0.0246
	87.8036	87.8036	87.8036	87.8036	86.3130	86.4332	86.4332	86.4332	86.3170	86.0551
	531.2500	531.2500	531.2500	531.2500	531.2600	531.2000	531.2000	531.2000	531.1800	531.1600
	41.7385	41.7385	41.7385	41.7385	41.0195	41.0793	41.0793	41.0793	41.0269	40.8963
	7.4534	7.4534	7.4534	7.4534	7.3493	7.3769	7.3769	7.3769	7.3599	7.3348
	408.8048	408.8048	408.8048	408.8048	405.6217	406.0854	406.0854	406.0854	406.4913	403.8425
	3.8922	3.8922	3.8922	3.8922	3.8949	3.8865	3.8865	3.8865	3.8883	3.8881
	978.3610	978.3610	978.3610	981.9778	969.4526	969.3431	969.3431	969.3431	971.0786	965.7455
	190.0716	190.0716	190.0716	190.3508	185.9503	185.9684	185.9684	185.9684	186.5360	184.8735
	44.1351	44.1351	44.1351	44.1227	44.0193	44.0143	44.0143	44.0143	44.0127	44.0110
	79.1979	79.1979	79.1979	79.1979	77.2062	77.1056	77.1056	77.1056	76.8504	76.5875
	146.3584	146.3584	146.3584	146.3584	145.4769	144.2604	144.2604	144.2604	143.7921	143.3827
	1.8181	1.8181	1.8181	1.8181	1.8180	1.8178	1.8178	1.8178	1.8173	1.8163
	310.8060	310.8060	310.8060	310.8060	310.0107	309.9243	309.9243	309.9243	310.5918	309.9034
	16.2839	16.2839	16.2839	16.2839	16.0014	16.0088	16.0088	16.0088	15.9605	15.9105
	0.0360	0.0360	0.0360	0.0360	0.0353	0.0353	0.0353	0.0353	0.0353	0.0351
	10.2163	10.2163	10.2163	10.2163	10.2165	10.2154	10.2154	10.2154	10.2150	10.2146
	25.9586	25.9586	25.9586	25.9586	25.7344	25.7895	25.7895	25.7895	25.7669	25.6643
	0.5155	0.5155	0.5155	0.5155	0.5147	0.5147	0.5147	0.5147	0.5146	0.5138
	20.6275	20.6275	20.6275	20.6275	20.2433	20.2461	20.2461	20.2461	20.1612	20.1002
	70.9970	70.9970	70.9970	70.9970	70.1085	70.3191	70.3191	70.3191	70.3671	70.1463
	424.1237	424.1237	424.1237	424.1237	416.6819	417.4256	417.4256	417.4256	416.8113	415.2693
	48.4614	48.4614	48.4614	48.4614	48.1879	48.3127	48.3127	48.3127	48.4989	48.3409
	653.0656	653.0656	653.0656	653.0656	641.8152	642.7520	642.7520	642.7520	641.9310	639.8885
	782.7926	782.7926	782.7926	782.7926	775.2259	774.8738	774.8738	774.8738	774.8446	775.8827

Сторінки історії/

Архітектурний шедевр Краснова

**Світлана
Белова**

Мистецтвознавець

Більшість управлінь Національного банку України в областях розташовані у приміщеннях, які можна сміливо віднести до зразків архітектурного мистецтва. Це досить помітні, непересічні міські споруди. Проте й серед них вирізняється будівля Головного управління НБУ в Автономній Республіці Крим, споруджена 1913 року видатним кримським архітектором Миколою Красновим.

Будинок Головного управління НБУ в Автономній Республіці Крим. Сучасний вигляд.

Сімферополь. Будинок Товариства взаємного кредиту. Головний фасад. 1913 р. Архівне фото.

1913 року в Сімферополі, на затишній Дворянській вулиці (нині — вул. Горького, 4), яка завжди потопала у зелені дерев, з'явилася оригінальна споруда Товариства взаємного кредиту. За витонченістю, красою пропорцій, виразністю деталей вона посіла гідне місце в архітектурному ансамблі міста. За словами зодчого, архітектора Миколи Петровича Крас-

Сімферополь. Товариство взаємного кредиту. Акварель художника В.К.Ростовського.

нова, будинок виконано в романському стилі із застосуванням елементів стилю модерн та східного зодчества. Справді, в “застиглу мелодію” класичних форм цілком органічно впилися східні мотиви та декоративні елементи модерну, надавши споруді із сіруватого каменю з вигадливим різьбленням по ньому особливого шарму й довершеності. Все це разом, як кажуть, “заввучало”.

Відзначимо майстерність і професіоналізм архітектора М.П.Краснова, у творчому доробку якого на час спорудження будинку Товариства взаємного кредиту, розпочатого 1909 року, налічувалося десятки різноманітних за жанром будівель — палаци, вілли, особняки, прибуткові будинки, просвітницькі та громадські споруди.

Майстерний художник архітектури, М.П.Краснов (1865—1939 рр.) закінчив Московське училище живопису, скульптури та зодчества, котре того часу (1885 р.) було другим (після Академії мистецтв у Санкт-Петербурзі) центром мистецького життя країни. Навчальний заклад вирізнявся з-поміж інших демократичністю, бо серед студентів

Архітектор М.П.Краснов (1865—1939 рр.).

переважали представники середнього класу. Сам Микола Краснов — із селян. Та незважаючи на походження, він зміг досягти неабияких кар'єрних висот. Упродовж одинадцяти років М.П.Краснов був міським архітектором Ялти (1888—1899 рр.). Його плідна діяльність вилилася у такі архітектурні шедеври, як Білий Лівадійський палац (1911 р.), палаци “Дюльбер” (1895—1897 рр.) і “Харакс”, церква маєтку “Харакс” (1905—1912 рр.), мисливський будинок князя Ф.Ф.Юсупова у селі Соколине Бахчисарайського району, Ялтинська Олександрівська чоловіча гімназія, католицький костел у Ялті, інтер'єри Іоанно-Златоустівської церкви, розпис та іконостас ялтинського Олександроневського собору. Крім того, в доробку зодчого — понад шістьдесят особняків та інші споруди, які стали невід'ємною частиною архітектурного ансамблю Південного берега Криму.

*Фрагмент головного фасаду. Вхід.
Сучасний вигляд.*

Чудовий кримський будівничий, академік архітектури (1913 р.), М.П.Краснов 1922 року назавжди покинув Батьківщину і відтоді мешкав у Югославії. 17 років він працював у тамтешньому Міністерстві будівництва інспектором архітектурного відділення монументальних споруд. У центрі Белграда височіють його споруди — будинки Міністерства лісів і рудників, Міністерства сільського господарства та водойм, Державного архіву, театр “Манеж” (нині — Югославський драматичний театр). М.П.Краснов розробив інтер'єри палаців у Дедині та Народній Скупщині, зводив Мавзолей Негоша на Ловчену. Під його керівництвом у Белграді було виконано реставраційні роботи у королівському палаці.

Досвід участі Миколи Петровича у роботі Комісії з реставрації Бахчисарайського палацу (1900—1910 рр.) добре прислужився йому на чужині. Тут він проводив необхідні обмірювання, готував креслення, знімав плани, виконував проекти ремонту, фотографував палац та старовинні будинки. Працелюбність архітектора, широту його захоплень, увагу до історичного минулого оцінили й у Югославії. Про нього ба-

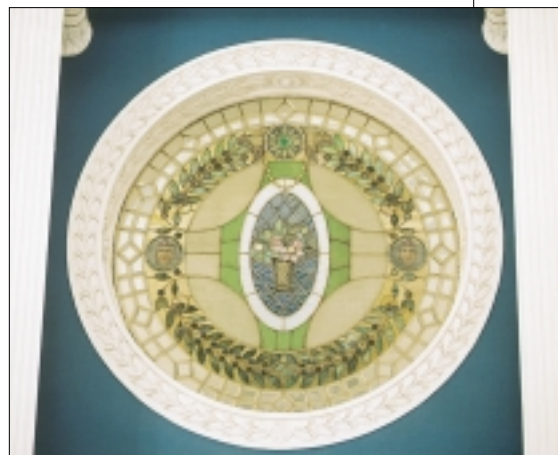
гато писали газети й журнали, а в 1983 році вийшла монографія югославського вченого Желько Шкаламера. На основі креслень, архівних та інших документів автор навів цікаві відомості про життя М.П.Краснова у Белграді та проаналізував його югославський період творчості. Зазначимо, що в цій праці приділено значну увагу творчості Миколи Петровича під час спорудження будинку Товариства взаємного кредиту у Сімферополі.

Поява першого Товариства взаємного кредиту в губернському центрі датується 1873 роком. Відкрите воно було для надання короткострокових позичок виключно членам товариства під заставу державних цінних паперів, дорогоцінних металів і товарів. До 1891 року цей банк був єдиною приватною кредитною установою в губернському центрі. Розташовувався він у скромній, віддаленій від центру будівлі.

*Парадний вхід до головного залу.
Сучасний вигляд.*

До 1909 року товариство набуло такої фінансової стабільності, що змогло розпочати будівництво нового приміщення. Перед членами правління, яке очолював відомий кримський домовласник і підприємець Петро Семенович Щербина, постало непросте завдання — знайти під будівництво ділянку, яка б відповідала високому статусу установи. Після перегляду численних варіантів вибрали престижне місце на вулиці Дворянській, яке дворянин Гусиков продав думі за помірну ціну. Привабливість

Деталь вітража.

ділянки для спорудження будинку фінансово-кредитної установи була безсумнівною: ядро центру міста, тутешні жителі — “чиста публіка”, яку оберігає городовий, місце — в усіх відношеннях зручне для поважної клієнтури.

Ділянка під будівництво була вільною і просторою, її прямокутна форма давала можливість розмістити тут не тільки саме приміщення товариства, а й інші службові будівлі.

Широка популярність кримського зодчого М.П.Краснова стала основ-

*Інтер'єр банку. Вестибюль.
Сучасний вигляд.*

ним аргументом на його користь при виборі автора проекту. З-поміж численних пропозицій він у 1909 році вибрав найцікавіші, найсолідніші, хоча й діаметрально протилежні замовлення — зведення Лівадійського палацу в стилі раннього італійського Ренесансу (замовлення імператорської сім'ї) та банківської будівлі у Сімферополі в класичному романському стилі.

Літню царську резиденцію М.П.Краснов проектував так, «щоб усі її частини по можливості були відкриті для доступу сонця та повітря». Він прагнув гармонійно поєднати палац із навколишнім середовищем, панорамою моря та гір.

Стилістика споруди фінансової установи повинна була працювати на переконання клієнтів у солідності закладу, викликати повагу й довіру до нього. Тож будинок мав бути монументальним, добротним. І архітектурне рішення, яке б відповідало цим вимогам, М.П.Краснов знайшов! Зодчий використав своєрідний прийом: він відсунув споруду на кілька метрів углуб від лінії забудови, а на самій лінії розташував чотири потужні кане-

Інтер'єр банку. Головний зал.

льовані колони тосканського ордеру, котрі не несли жодного навантаження і виконували суто декоративну роль. Могутні форми споруди дихали урочистим спокоєм. Виразність будівлі досягалася завдяки гармонійності пропорцій, досконалості архітектурних форм, їх композиційної єдності.

М.П.Краснов не відразу знайшов цей варіант. За початковим проектом будівля мала бути триярусною. Основний акцент зодчий зробив на її функціональному варіанті, який згодом і розвинув. На першому поверсі передбачалося розташувати гардероб, бюро, приймальню редактора газети (у будинку розмішувалася також редакція газети), їдальню-чайну. Другий ярус — це передусім операційний зал та кабінети службовців. На третьому поверсі планувалося розмістити їдальню, актовий зал та кабінети для службовців. Головний фасад у першому варіанті проекту вирішено в дрібних еклектичних формах. Архітектор прикрасив центральний ризаліт величезним напівциркульним скляним панно-вітражем, тимпан котрого обрамлено декоративним фризом.

Другий варіант головного фасаду — геніально простий. Зодчий вертикальною лінією розбив фасад на три чітко виражених ризаліти, підкресливши такий поділ мотивом портика з чотирьох колон тосканського ордеру висотою в один поверх. Портик акцентував центр головного фасаду. На вертикальних чотиригранних постаментах встановлено мальовничі чотириріжкові електричні світильники. Величезні палацові напівциркульні вікна другого поверху (три у центральному ризаліті та по одному — в бокових) з декоративними елементами низького рельєфу східних мотивів, дрібним заскленням у верх-

ній частині, напівколони з капітелями коринфського ордеру та вкраплення маскаронів на тлі сірих гладких фасадів підкреслювали урочистість, парадність і добротність споруди.

Все було передбачено і в інтер'єрі — операційний зал, службові кабінети, актовий зал, бюро, приймальня, кабінети керуючого та редактора газети, їдальня тощо.

В оформленні — нічого випадкового, все закономірно. Пластика другого поверху головного фасаду вражає дивовижними скульптурними орнаментальними вставками із зображеннями годинників і пав серед рослинного орнаменту. Пави у міфології — царські птахи, з образом яких пов'язані мотиви достатку, родючості і безсмертя. Деталі талановитого твору виконано у техніці високохудожнього ліплення та різьблення — широкий міжповерховий пояс у вигляді плетіння, дрібно посічені дентикули підкарнизного арматурного пояса, маскарони у вигляді чоловічих голів. На бокових ризалітах

Ротонда, прикрашена скульптурами героїв грецької міфології.

Панно-вітраж в обрамленні декоративного фриза. Сучасний дизайн у прибудові радянського періоду.

на рівні другого поверху — картуші із зображенням герба Таврійської губернії.

По обидва боки профільованого карнизу розташовано скульптурний рельєф із левами — символами божественної сили, могутності влади, величчя та сонця.

Завдяки міцним формам портика, суворій симетричності композиційного рішення, гармонії пропорцій, багатству декору будинок справляє враження монументальної, величної й урочистої споруди.

Піднесеністю, святковістю і винятковим художнім смаком вирізняється інтер'єр будівлі, виконаний, як мовиться, “на одному подиху”. Вестибюль із двома рядами канельованих колон (по шість у кожному), маскарони у вигляді левових голів, кессонів на стелі, стилізовані світильники вражають кожного, хто заходить до приміщення, вишуканістю і статечністю. По обидва боки арочного входу до холу встановлено вази з декоративним розписом у древньогрецькому стилі. На другий поверх ведуть круглі мармурові сходи, уздовж яких — сюжетні вставки з гіпсу: меандри, лебеді, кубки, наповнені фруктами, віньетки-гірлянди.

Плафон склепіння на другому поверсі прикрашений зображенням квадриги, якою керує юнак — олімпійський бог Аполон, син Зевса та Лето (за грецькою міфологією). Аполон на сонячній колісниці, хранитель гармонії космічної та людської, уособлення сонця, світла чистоти і благородства. По пояску плафона розташовано скульптурні фігурки знаків зодіаку — символи дванадцяти сузір'їв, що лежать у площині екліптики — Стрільця, Водолія, Скорпіона, Лева та інших. Світлові промені у вигляді прорізів покриті золотим порошком. У розписах помітна графічність і силуетність. До речі, аналогічний зодіакальний пояс архітектор розмістив і на південно-західному фасаді Лівадійського палацу.

Вдалося встановити автора розписів плафона. Це відомий у Криму художник-декоратор Сергій Петрович Іванов, статський радник, друг і соратник М.П.Краснова, який спочатку очолював у Ялті технічно-будівельну комісію міської думи, а згодом обіймав посади таврійського архітектора, губернського інженера.

Над дверима, що ведуть у праве крило, де розташувалися службові кабінети, редакція тощо, — вітраж із квітів. Варто зазначити, що праве кри-

ло будинку оформлено скромніше та стриманіше. Це пояснювалося браком коштів. Збереглися сховища грошей і цінностей, численні кабінети верхніх поверхів, у тому числі й кабінет керуючого товариством.

Найбільш імпозантне і декоративно насичене приміщення інтер'єру — операційний зал, вхід до якого прикрашено парними канельованими колонами іонічного ордера та одиночними колонами, що підтримують арку. У тимпані розташовано скульптурний рельєф, де зображено ангелів, які охороняють групу воїнів. Барельєфи — чоловіча голова у шоломі, віньетки-гірлянди, військовий обладунок, щити. Цю класичну атрибутику чудово поєднано з лінією “модерну” фризового поясу із вкрапленнями маскаронів. У кутах операційного залу — парні скульптури грецьких богинь. Скульптурні зображення годинників, на площинах — меандри, іоніки, маскарони у вигляді лев'ячих голів, роги достатку на підкарнизному поясі ще більше збагачують пластику інтер'єру. Виразна стеля різноманіт-

Герб Таврійської губернії. Рельєф.

ного малюнка — у центральній частині прямокутна, без заповнення, у кутових ланках — багатокутники зі встановленими у них по обидва боки світильниками. Таким чином, орнаментация операційного залу побудована на античних мотивах, ордерних деталях з елементами тріумфальної символіки — військових арматур, лаврових вінків, пальмет, зображень фігурок. Художня цінність її дуже велика.

Інтер'єри інших приміщень скромніші. Внутрішній двір, компактно влаштований в умовах тісної забудови колишньої вулиці Дворянської, по периметру ділянки мав службові будівлі, необхідні для фінансової установи.

Загальний діловий настрій споруди відображав напис-присвята на фризі будинку дворового фасаду: “Общест-

Капітель. Маскарон — лицар.

Фрагмент орнаменту, виконаний в античному стилі. Реставрація 1999—2000 рр.

Интер'єр над сходами, що ведуть до головного залу. Плафон із зображенням квадриги, якою управляє Аполон. Зодіакальний пояс. Автор розпису С.П.Іванов.

во Взаимного Кредита”.

Спорудження товариства завершилося у 1913 році. Ця імпазанта будівля розмістилася поряд із такими примітними спорудами на престижній вулиці

Дворянській, як будинок Дворянського зібрання, вірмено-католицька церква, ілюзіон “Баян”, прибутковий будинки і магазини підприємців Шнейдерів, братів Тарасових, купця Топалова та інших. Особливий акцент у забудову вулиці вносив Дворянський театр із прибутковим будинком, рестораном, спорудженим у 1911 році за проектом академіка архітектури О.М.Бекетова у стилі неокласицизму із застосуванням елементів модерну.

Газети того часу друкували захоплені відгуки на зразок: “Сімферополь прикрасився ще кількома чудовими громадськими та приватними будівлями: приміщенням першої жіночої гімназії, міським театром, будинком Товариства взаємного кредиту, двох Офіцерських зборів, непересічними приватними будинками Житинського, Шнейдера, Гіммельфабра”.

Товариство взаємного кредиту до жовтневого перевороту надавало також чималу благодійну допомогу місту, простим городянам. Воно встановило 10—15 стипендій для учениць жіночої та 10—12 — для учнів чоловічої гімназій. Значні кошти товариство спрямовува-

ло на будівництво лікарень, шкіл, прибуткових будинків. У роки Першої світової війни правління товариства утримувало дітей-сиріт, виплачувало допомогу вдовам, калікам.

...Нині про збереження архітектурного шедевру М.П.Краснова дбає Головне управління Національного банку України в Автономній Республіці Крим. У середині 1990-х років банківська споруда знову постала у всій своїй величі та красі: мале будівельне підприємство “Інстант” за проектом архітектора С.С.Канева відреставрувало головний і бокові фасади.

Вельми елегантно оформлено вхід до банку: в скляному декоративному обрамленні встановлено банківський логотип. В інтер'єрі операційного залу відкрито “малу Третяковську галерею”, де експонуються цінні полотна відомих російських художників.

Реставраторам вдалося повернути досконалість, довершеність і красу архітектурної перлини Криму. Повернути у тому вигляді, якою її створив понад дев'яносто років тому видатний зодчий Микола Петрович Краснов.

Інформація з першоджерел

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені за період із 1 липня по 1 вересня 2004 р., а також зміни і доповнення до переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій, внесені за період із 1 липня по 1 вересня 2004 р.¹

А. Зміни і доповнення до Державного реєстру банків

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації банку	Реєстраційний номер	Юридична адреса
1	2	3	4	5	6
м. Київ і Київська область					
Акціонерний банк “Енергобанк”	БАТ	34 450 840	31.10.1991 р.	68	м. Київ, вул. Лютеранська, 9/9
Акціонерний банк “Таврика”	БАТ	51 351 500	24.10.1991 р.	53	м. Київ, вул. Тургенєвська, 26
“Товариство з обмеженою відповідальністю Комерційний банк “Експобанк”	ТОВ	43 700 000	26.12.1991 р.	75	м. Київ, вул. Золотоустівська, 2/4
Акціонерний комерційний банк “ПРАВЕКС-БАНК”	БАТ	88 960 000	29.12.1992 р.	139	м. Київ, вул. Кловський узвіз, 9/2
Відкрите акціонерне товариство акціонерний банк “Укргазбанк”	БАТ	120 000 000	21.07.1993 р.	183	м. Київ, вул. Єреванська, 1 (пошта — вул. Пушкінська, 42/4)
Товариство з обмеженою відповідальністю комерційний банк “Столиця”	ТОВ	21 000 000	10.03.2004 р.	290	м. Київ, просп. Героїв Сталінграда, 12-г
Комерційний банк “Українська фінансова група” — товариство з обмеженою відповідальністю	ТОВ	20 000 000	23.06.2004 р.	294	м. Київ, вул. Михайлівська, 18-в

1	2	3	4	5	6
Дніпропетровська область					
Закрите акціонерне товариство акціонерний банк "Радабанк"	ЗАТ	30 834 717	03.12.1993 р.	220	м. Дніпропетровськ, просп. Кірова, 46/1
Донецька область					
Закрите акціонерне товариство комерційний банк "Донкредитінвест"	ЗАТ	90 164 377	24.11.1993 р.	214	м. Донецьк, просп. Титова, 8-б
Івано-Франківська область					
Відкрите акціонерне товариство "Акціонерний комерційний банк "Прикарпаття"	БАТ	18 000 000	22.10.1991 р.	46	м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 7
Луганська область					
Товариство з обмеженою відповідальністю "Східно-промисловий комерційний банк"	ТОВ	23 700 000	13.09.1995 р.	253	м. Луганськ, вул. Радянська, 83
Одеська область					
Акціонерний банк "Південний"	ЗАТ	129 002 200	03.12.1993 р.	218	м. Одеса, пров. Сабанський, 2
Сумська область					
Товариство з обмеженою відповідальністю Комерційний банк "Володимирський"	ТОВ	35 860 000	13.12.2001 р.	279	м. Суми, пл. Незалежності, 10
Харківська область					
Харківський акціонерний комерційний Земельний банк	БАТ	37 000 000	29.10.1991 р.	61	м. Харків, вул. Чернишевська, 4
Акціонерний комерційний банк "Європейський"	БАТ	27 000 000	03.03.1993 р.	152	м. Харків, Червоношкільна Набережна, 24
Акціонерно-комерційний банк "Золоті ворота"	БАТ	42 000 000	18.08.1993 р.	193	м. Харків, просп. Леніна, 36

Б. Зміни і доповнення до переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій

Назва банку	Юридична адреса	Банківська ліцензія		Письмовий дозвіл на здійснення операцій		Перелік операцій, на здійснення яких банки отримали письмовий дозвіл на здійснення операцій ²	Заходи впливу, які вжито до банків
		Номер	Дата	Номер	Дата		
1	2	3	4	5	6	7	8
м. Київ і Київська область							
Акціонерний банк "Енергобанк"	м. Київ, вул. Лютеранська, 9/9	46	17.12.2001 р.	46-1	17.12.2001 р.	1,2,3,4,5,6,7,8, 11* 12,13,14,15,18,19,20,21,22	Обмежено приймання вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб в частині приймання вкладів (депозитів) від фізичних осіб як у грошовій одиниці України, так і в іноземній валюті на рівні їх фактичного сумарного обсягу (без урахування нарахованих витрат) на визначену дату на строк до усунення

¹ "Офіційний список банків України, включених до Державного реєстру банків, та перелік операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій" опубліковано у "Віснику НБУ" № 8, 2004 р. Зміни і доповнення, внесені до Державного реєстру банків та до переліку операцій, виділено червоним кольором. Примітки у колонці "Заходи впливу, які вжито до банків" викладено відповідно до рішень комісії з питань нагляду та регулювання діяльності банків. Назви банків подаються за орфографією статутів.

Цифра зі знаком "+" означає номер операції, на здійснення якої банк одержав право; зі знаком "-" — втратив право, цифра із символом "*" означає номер операції, здійснення якої для даного банку певною мірою обмежене.

1	2	3	4	5	6	7	8
							недоліків у діяльності банку; операцію 11 зупинено до встановлення стабільного (щоденно протягом місяця) розміру регулятивного капіталу банку відповідно до спеціальних ліцензійних вимог — еквівалента 10 млн. євро
Акціонерний банк "Аллонж"	м. Київ, вул. Шота Руставелі, 5	181	08.01.2002 р.	181-1	08.01.2002 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,11,12,13,14,15,18,19,20,21	Із 11.08.2004 р. відкликано банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій
Акціонерне товариство "Каліон Банк Україна"	м. Київ, вул. Володимирська, 23-а	111	12.07.2004 р.	111-2	12.07.2004 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,12,13,14,15,18,19,20,21,22	Примітка. Банківську ліцензію та письмовий дозвіл на здійснення операцій переоформлено у зв'язку зі зміною назви банку
Акціонерний комерційний банк "Аркада"	м. Київ, вул. Суворова, 4/6	80	11.01.2002 р.	80-2	09.08.2002 р.	1,2,3,4,5,6,7,12,13,14,15,18,19,20,21,22	
Акціонерний Банк "Синтез"	м. Київ, вул. Івана Кудрі, 5 (пошта — вул. Хрещатик, 32-а)	30	03.12.2001 р.	30-1	03.12.2001 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,11,12,13,14,15,18,19,20,21,22,23	
Відкрите акціонерне товариство "Аграрний комерційний банк"	м. Київ, вул. Димитрова, 9-а	53	19.06.2002 р.	53-1	19.06.2002 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,12,13,14,15,18,19,20,21	
Акціонерний банк "Експрес-Банк"	м. Київ, Повітрофлотський проспект, 25	89	03.12.2001 р.	89-3	13.08.2004 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,+9,12,13,14,15,+16,17,18,19,20,21	

² **Банківські операції, які банки мають право здійснювати на підставі банківської ліцензії:** 1Л — приймання вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб; 2Л — відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів і банків-кореспондентів, у тому числі переказ грошових коштів із цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них; 3Л — розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик. **Операції та угоди, які банки мають право здійснювати за наявності банківської ліцензії без отримання письмового дозволу:** 1Н — надання гарантій і поручительств та інших зобов'язань від третіх осіб, які передбачають їх виконання у грошовій формі; 2Н — придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставленими товарами чи наданими послугами, беручи на себе ризик виконання таких вимог та приймання платежів (факторинг); 3Н — лізинг; 4Н — послуги з відповідального зберігання та надання в оренду сейфів для зберігання цінностей і документів; 5Н — випуск, купівля, продаж і обслуговування чеків, векселів та інших оборотних платіжних інструментів; 6Н — випуск банківських платіжних карток і здійснення операцій з використанням цих карток; 7Н — надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських операцій. **Операції, які банки мають право здійснювати за умови отримання письмового дозволу Національного банку України:** **Операції з валютними цінностями:** 1 — неторговельні операції з валютними цінностями; 2 — ведення рахунків клієнтів (резидентів і нерезидентів) в іноземній валюті та клієнтів-нерезидентів у грошовій одиниці України; 3 — ведення кореспондентських рахунків банків (резидентів і нерезидентів) у іноземній валюті; 4 — ведення кореспондентських рахунків банків (нерезидентів) у грошовій одиниці України; 5 — відкриття кореспондентських рахунків в уповноважених банках України в іноземній валюті та здійснення операцій за ними; 6 — відкриття кореспондентських рахунків у банках (нерезидентах) в іноземній валюті та здійснення операцій за ними; 7 — залучення та розміщення іноземної валюти на валютному ринку України; 8 — залучення та розміщення іноземної валюти на міжнародних ринках; 9 — операції з банківськими металами на валютному ринку України; 10 — операції з банківськими металами на міжнародних ринках; 11 — інші операції з валютними цінностями на міжнародних ринках; 12 — емісія власних цінних паперів; 13 — організація купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів; 14 — здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені (включаючи андерайтинг); 15 — здійснення інвестицій у статутні фонди та акції інших юридичних осіб; 16 — здійснення випуску, обігу, погашення (розповсюдження) державної та іншої грошової лотереї; 17 — перевезення валютних цінностей та інкасація коштів. **Операції за дорученням клієнтів або від свого імені:** 18 — операції з інструментами грошового ринку; 19 — операції з інструментами, що базуються на обмінних курсах та відсотках; 20 — операції з фінансовими ф'ючерсами та опціонами; 21 — довірче управління коштами та цінними паперами за договорами з юридичними та фізичними особами. **Депозитарна діяльність і діяльність із ведення реєстрів власників іменних цінних паперів:** 22 — депозитарна діяльність зберігача цінних паперів; 23 — діяльність із ведення реєстрів власників іменних цінних паперів.

1	2	3	4	5	6	7	8
Акціонерний комерційний "Промислово-фінансовий банк"	м. Київ, вул. Дмитрівська, 18/24	189	04.12.2001 р.	189-2	22.07.2004 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,12,13, 14,15,18,19,20,21, +22	
Комерційний банк "Українська фінансова група"— товариство з обмеженою відповідальністю	м. Київ, вул. Михайлівська, 18-в	214	04.08.2004 р.	214-1	04.08.2004 р.	1,2,3,5,6,7,12,13,14, 18,19,20	
Товариство з обмеженою від- повідальністю "Універсальний комерційний банк "Камбіо"	м. Київ, вул. Заньковецької/ Станіславсько- го, 3/1	215	13.08.2004 р.	215-1	13.08.2004 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,12,13, 14,18,19,20,22,23	
Дніпропетровська область							
Акціонерний комерційний банк "Новий"	м. Дніпропет- ровськ, просп. К.Маркса, 93	112	14.12.2001 р.	112-3	16.01.2003 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,12,13, 14,15,17,18,19,20,21	До 01.01.2005 р.: обмеже- но приймання вкладів (де- позитів) від фізичних осіб у визначеній сумі; зупине- но відкриття та ведення нових поточних рахунків фізичних осіб; заборонено надання бланкових (неза- безпечених) кредитів юри- дичним та фізичним осо- бам як у національній, так і в іноземній валюті
Закрите акціонерне товариств- во "Фінансовий Союз Банк"	м. Дніпропет- ровськ, вул. На- бережна ім. В.І. Леніна, 29	208	15.04.2004 р.	208-1	15.04.2004 р.	1,2,3,5,6,7,12,13,14, 15,17,18,19,20,21	
Запорізька область							
Акціонерний комерційний банк "Індустріалбанк"	м. Запоріжжя, вул. 40 років Радянської Ук- раїни, 39-д	126	04.12.2001 р.	126-3	30.07.2004 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,9,12, 13,14,15, +17 ,18,19, 20,21	
Одеська область							
Товариство з обмеженою від- повідальністю Комерційний банк "ФЕБ"	м. Одеса, просп. Академі- ка Глушка, 13	143	24.09.2002 р.	143-2	23.01.2003 р.	1,2,3,5,6,7,8,13,14, 18,19,20,21	Припинено: приймання вкладів (депозитів) від юри- дичних і фізичних осіб у частині приймання вкладів (депозитів) від фізичних осіб; здійснення банківсь- ких та інших операцій, крім операцій з учасника- ми банку
Акціонерний банк "Південний"	м. Одеса, пров. Сабанський, 2	65	04.11.2002 р.	65-2	03.08.2004 р.	1,2,3,4,5,6,7,8, +9 , 11,12,13,14,15,17 18,19,20,21,22	
Чернігівська область							
Відкрите акціонерне това- риство "Банк "Демарк"	м. Чернігів, вул. Комсомольсь- ка, 28	47	28.12.2002 р.	47-2	11.04.2003 р.	1,2*,3*,5*,6*,7*,8* , 12,13,14,15,17,18, 19,20,21,22,23	Операції 2,3,5,6,7,8 зупи- нено до 01.03.2005 р.

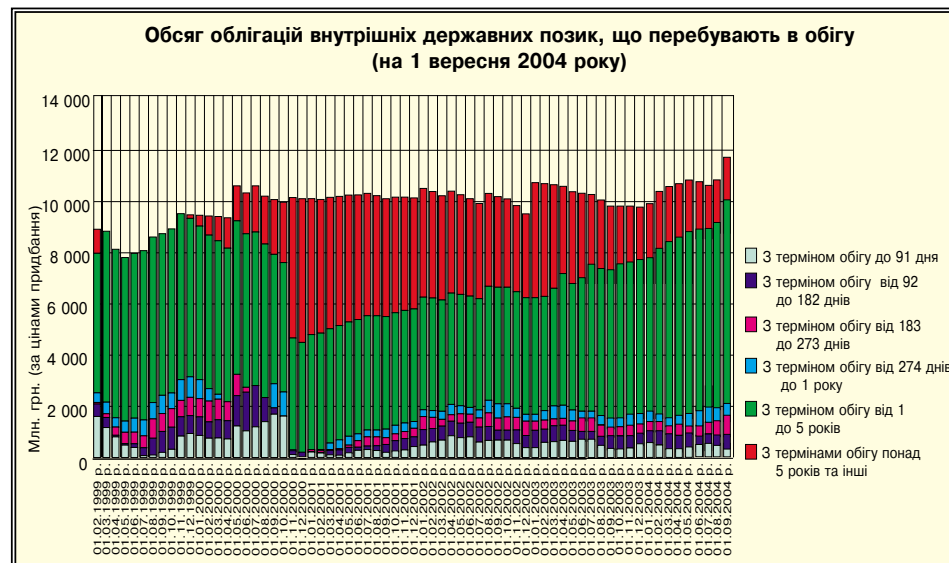
На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготувала головний економіст департаменту державної реєстрації та ліцензування НБУ
Олена Сілецька.

Ринок державних цінних паперів України у серпні 2004 року

Результати розміщення облігацій внутрішніх державних позик у серпні 2004 року									
Номер розміщення	Дата проведення розрахунків за придбані облігації	Пропозиція				Результати			
		Встановлені обмеження на загальний обсяг розміщення облігацій, шт.	Номинал облігацій, грн.	Розмір купона на одну облігацію, грн.	Термін погашення облігацій	Обсяг розміщених облігацій, шт.	Залучено коштів до державного бюджету від розміщення облігацій, тис. грн.	Встановлений рівень доходності облігацій, %	Середньозважений рівень доходності облігацій, %
97	04.08.2004 р.	20 000	1 000	—	22.06.2005 р.	1 725	1 592.52	9.30	9.30
98	04.08.2004 р.	—	1 000	28.00	04.01.2006 р.	157 900	158 987.93	11.20	11.20
99	04.08.2004 р.	—	1 000	34.75	02.08.2006 р.	215 000	223 993.45	11.40	11.40
100	04.08.2004 р.	—	1 000	—	27.06.2007 р.	—	—	—	—
Разом		X	X	X		374 625	384 573.90	X	X

Обсяг розміщення облігацій внутрішніх державних позик за січень — серпень 2004 року*		
Період	Обсяг розміщених облігацій, шт.	Залучено коштів до державного бюджету, тис. грн.
Січень	72 150	71 722.38
Лютий	131 500	132 877.86
Березень	183 410	180 202.37
I квартал	387 060	384 802.61
Квітень	183 000	178 745.88
Травень	109 000	101 104.50
Червень	819 600	803 687.53
II квартал	1 111 600	1 083 537.90
I півріччя	1 498 660	1 468 340.51
Липень	35 000	34 927.15
Серпень	374 625	384 573.90
Вересень	0	0.00
III квартал	409 625	419 501.05
Жовтень	0	0.00
Листопад	0	0.00
Грудень	0	0.00
IV квартал	0	0.00
Усього з початку року	1 908 285	1 887 841.56

* Без урахування облігацій внутрішніх державних позик, емітованих Міністерством фінансів України відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 25.12.2003 р. № 2014 з метою погашення простроченої бюджетної заборгованості з ГДВ.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у серпні 2004 року

Обсяги рефінансування Національним банком України банків у серпні 2004 р. (у розрізі інструментів)		
		Відсотки
Показники	2004 р.	У тому числі за серпень
Обсяги рефінансування банків, усього	100.0	100.0
У тому числі через:		
— кредити "овернайт", надані через постійно діючу лінію рефінансування	47.8	—
— кредити рефінансування, надані шляхом проведення тендера	27.4	100.0
— операції прямого РЕПО	0.1	—
— кредити, надані для підтримання довгострокової ліквідності	24.7	—

Середньозважена процентна ставка за кредитами рефінансування, наданими банкам Національним банком України у серпні 2004 р.		
		Відсотки
Показники	2004 р.	У тому числі за серпень
Середньозважена процентна ставка за кредитами рефінансування, всього	8.6	10.6
У тому числі за:		
— кредитами "овернайт", наданими через постійно діючу лінію рефінансування	8.7	—
— кредитами рефінансування, наданими шляхом проведення тендера	9.7	10.6
— операціями прямого РЕПО	9.1	—
— кредитами, наданими для підтримання довгострокової ліквідності	7.0	—

Процентні ставки банків за кредитами та депозитами у національній валюті в серпні 2004 р. *		
		Відсотки річних
Показники	Серпень 2004 р.	
На міжбанківському ринку:		
за кредитами, наданими іншим банкам		2.70
за кредитами, отриманими від інших банків		2.66
за депозитами, розміщеними в інших банках		4.30
за депозитами, залученими від інших банків		5.11
На небанківському ринку:		
за кредитами**		17.14
за депозитами		6.48

* За щоденною звітністю банків.

** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".

Темпи зростання грошової маси у січні — серпні 2004 р. *									
Агрегати грошової маси	01.01.2004 р.	01.02.2004 р.	01.03.2004 р.	01.04.2004 р.	01.05.2004 р.	01.06.2004 р.	01.07.2004 р.	01.08.2004 р.	01.09.2004 р.
Готівка. Гроші поза банками									
M0, % до початку року	100.0	95.1	98.6	101.4	108.2	108.1	111.4	118.5	122.5
M0 + переказані кошти в національній валюті									
M1, % до початку року	100.0	94.3	96.6	103.4	107.8	109.5	118.0	121.2	125.9
M1 + переказані кошти в іноземній валюті та інші кошти									
M2, % до початку року	100.0	97.6	101.0	106.4	110.4	115.1	119.8	123.1	127.7
M2 + цінні папери власного боргу банків									
M3, % до початку року	100.0	97.5	101.1	106.4	110.6	115.1	119.9	123.2	127.8

* Агрегати грошової маси перераховано за новою методологією.

Примітка. Облікова ставка Національного банку в серпні не змінювалася і починаючи з 9 червня 2004 р. становить 7.5% річних. Ломбардна ставка Національного банку України відповідає розміру процентної ставки за кредитами "овернайт" і починаючи з 9 квітня 2001 р. визначається та доводиться до суб'єктів банківської системи щоденно.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

АННОТАЦИИ

Основные принципы денежно-кредитной политики на 2005 год.

Полный текст Основных принципов денежно-кредитной политики на 2005 год, одобренных решением Совета Национального банка Украины от 10 сентября 2004 года.

Марина Шаповалова, Татьяна Ерлина. Становление монетарной и фискальной политики в Украине.

Анализируются основные принципы взаимодействия между монетарной и бюджетной политикой в Украине.

Анна Карчева. Моделирование инвестиционной деятельности банков.

Оцениваются преимущества и недостатки предложенной в свое время автором “Вісника НБУ” А.П.Вожжовым модели расчета неснижаемого остатка пассивов с использованием средней величины (математического ожидания); предлагается усовершенствованный вариант модели, базирующийся на использовании аналитического тренда. Предлагаемый вариант модели позволяет точнее определять инвестиционные возможности банка.

Татьяна Блудова, Петр Гармидаров. К вопросу управления процентным риском.

С помощью математических вычислений рассматривается оптимальная оценка влияния смены процентной ставки на текущую стоимость банковского портфеля.

Алексей Другов. Региональные аспекты функционирования банковской системы Украины.

Рассматриваются особенности и проблемы построения банковской системы Украины на региональном уровне. Проведен межрегиональный анализ основных показателей ее работы, предложены пути усовершенствования ее структуры.

Основные показатели деятельности банков Украины на 1 сентября 2004 года.

Изменения и дополнения к Государственному реестру банков, внесенные за период с 1 июля по 1 сентября 2004 г., а также изменения и дополнения к перечню операций на осуществление которых банки получили банковскую лицензию и письменное разрешение Национального банка Украины на осуществление операций, внесенные за период с 1 июля по 1 сентября 2004 г.

Далана Пашко. Факторинг в Украине.

Рассматриваются особенности становления и развития факторинга в Украине — финансового инструмента, все более действенно используемого на финансовом рынке страны.

Елена Ляхова. Проектное финансирование как новый метод организации финансирования инвестиционных проектов

Указаны особенности, которые существенно отличают проектное финансирование от долгосрочного кредитования инвестиционных проектов, перечислены его принципы. Рассматриваются возможности использования схем проектного финансирования в Украине.

Сергей Оникиенко. Банковский кредит как объект оценки экономической эффективности.

Предложена методика оценки экономической эффективности кредитования, которая позволяет акционерам банка оценить выгодность кредитного предложения и рассчитать интегрированный показатель экономической эффективности всего комплекса пассивно-активных операций, сопровождающих процесс кредитования.

Основные монетарные параметры денежно-кредитного рынка Украины в августе 2004 года.

Объемы рефинансирования Национальным банком Украины банков, средневзвешенные процентные ставки НБУ по кредитам рефинансирования, динамика роста денежной массы по состоянию на 01.09.2004 г.

Руслан Гриценко. Современные платежные технологии и их использование в социальной сфере.

Рассматривается основанный на передовых технологических возможностях платежных карт проект “Социальная карта украинца”, проект программы развития системы массовых безналичных расчетов, разрабатываемый Межведомственной рабочей группой по вопросам развития безналичных расчетов в Украине.

Галина Азаренкова. Влияние портфеля ценных бумаг банков Украины на их доходы: признаки взаимозависимости.

Обусловлена целесообразность анализа взаимосвязи между доходностью банков и территориальным распределением вложений в инвестиционные ценные бумаги и долгосрочные инвестиции.

Рынок государственных ценных бумаг Украины в августе 2004 года.

Ирина Парасий-Вергуненко. Организация управленческого учета в банках. Некоторые аспекты теории и практики.

Предложен порядок внедрения управленческого учета в банках, рассмотрены основные этапы этого процесса и сформулированы главные принципы выделения центров ответственности.

О выпуске в обращение юбилейной монеты “Михайло Максимович”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание юбилейной монеты номиналом 2 гривень, посвященной 200-летию со дня рождения украинского естествознателя, историка, археолога, археографа, языковеда, педагога и писателя Михаила Александровича Максимовича (1804—1873). Фотоизображение аверса и реверса монеты.

О выпуске в обращение юбилейной монеты “250 років Кіровограда”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание юбилейной монеты номиналом 5 гривень, посвященной 250-летию Кіровограда. Фотоизображение аверса и реверса монеты.

О выпуске в обращение юбилейной монеты “Михайло Коцюбинський”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание юбилейной монеты номиналом 2 гривни, посвященной 140-летию со дня рождения выдающегося украинского писателя и общественного деятеля Михаила Михайловича Коцюбинского (1864 — 1913). Фотоизображение аверса и реверса монеты.

О выпуске в обращение юбилейных монет “170 років Київському національному університету”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание юбилейных монет номиналами 5 и 2 гривни, посвященных 170-летию Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. Фотоизображения аверса и реверса монет.

О выпуске в обращение памятной монеты “Собор Святого Юра”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятной монеты номиналом 10 гривень, посвященной выдающемуся памятнику украинской архитектуры XVIII века — собору Святого Юра во Львове. Фотоизображение аверса и реверса монеты.

О выпуске в обращение банкноты номиналом 2 гривни образца 2004 года.

Профанация или провокация?

Сообщение о совещании в Национальном банке Украины, на котором рассматривалась проблема, возникшая вследствие выпуска Луганским патронным заводом жетонов, имеющих признаки металлических денежных знаков.

Антон Ле Хак. Причины слабого влияния девальвации доллара на сокращение дефицита торгового баланса США и способы его сокращения без девальвации доллара.

Показано, что девальвация доллара — неэффективный и опасный способ сокращения дефицита торгового баланса США, проанализированы причины и последствия его применения.

Роман Лысенко. Современные финансовые кризисы и показатели финансовой стабильности страны.

Обоснована необходимость создания в Украине комплексной системы диагностирования экономики, с помощью которой можно было бы упреждать возникновение финансовых кризисов.

Зоя Запорожец. Управление банковскими рисками в контексте информационных технологий.

Проблемы рисков в статье рассматриваются в ракурсе использования разных информационных технологий — от Excel до хранилищ данных. Публикация отличается новизной тематики и информационной насыщенностью.

Светлана Белова. Архитектурный шедевр Краснова.

Очерк об архитектурных достоинствах здания Общества взаимного кредита в Симферополе работы выдающегося мастера Н.П.Краснова, где сегодня расположено Главное управление Национального банка Украины в Автономной Республике Крым.

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины один раз в месяц (за август 2004 года).

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины ежедневно (за август 2004 года).